ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ВАЛОВИЙ ЄВГЕНІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 343.85:343.72:351.74(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ШАХРАЙСТВУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Спеціальність 262– Правоохоронна діяльність

Галузь знань 26 – Цивільна безпека

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ **Є.В. Валовий**

Науковий керівник: **Єпринцев Пилип Сергійович**, доктор юридичних наук, професор

Кропивницький – 2026

АНОТАЦІЯ

Валовий Є.В. Діяльність правоохоронних органів щодо запобігання шахрайству в умовах воєнного стану. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 262 – Правоохоронна діяльність. – Донецький державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Кропивницький, 2026.

У дисертації проведено комплексне дослідження теоретико-правових та організаційних засад діяльності правоохоронних органів щодо запобігання шахрайству в умовах воєнного стану. На основі аналізу наукових джерел, вітчизняного та зарубіжного законодавства, а також матеріалів правозастосовної практики виявлено прогалини у реалізації превентивних заходів, що проводяться органами правопорядку за напрямом протидії вказаному виду протиправного діяння. За результатами дослідження розроблено науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності правоохоронної діяльності, міжвідомчої взаємодії та механізму запобігання шахрайству із урахуванням сучасних криміногенних загроз і умов воєнного стану.

Вказано, що у науці кримінального права наразі до кінця не сформовано єдиного та універсального підходу до розуміння принципової різниці між підставами криміналізації кримінально протиправних діянь та соціальною обумовленістю встановлення кримінальної відповідальності за певне суспільно небезпечне діяння. Зазначено, що видається доцільним вважати, що поняття криміналізації та її підстав є ширшим, оскільки має відношення безпосередньо до процесу правотворчої діяльності.

Аргументовано, що ознаками, які надають можливість відмежувати кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України від діяння, передбаченого ст. 201-2 КК України є такі: 1) безпосереднім об’єктом

кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України є господарська діяльність, пов'язана із наданням та використанням гуманітарної допомоги, у зв'язку із чим, на відміну від ст. 190 КК України, посягання здійснюється на державну діяльність; 2) форми реалізації об'єктивної сторони незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги у більшості випадків виключають можливість використання обману або зловживання довірою; 3) здебільшого вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України можливе тільки суб'єктами, передбаченими Законом України від 22.10.1999 № 1192-XIV «Про гуманітарну допомогу», що корелюється із ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України та майже повністю виключає ймовірність вчинення такого діяння з ознаками шахрайства; 4) наявність спеціальної мети – отримання прибутку, яка передбачена диспозицією ч. 1 ст. 201-2 КК України.

Відзначено, що як до 2022 року, так і після непоодинокими залишаються випадки вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України особами, засудженими до позбавлення волі. Причинами, що сприяють поширенню такого суспільно небезпечного діяння в установах виконання покарань визначено доцільним вважати низьку ефективність заходів щодо виявлення та вилучення технічних засобів, які надають можливість засудженим безконтрольно користуватись інтернетом та мобільним зв'язком; незадовільний рівень контролю за обігом заборонених предметів, а також способами їх потрапляння в установу виконання покарань, неефективна профілактична робота, неналежний рівень взаємодії між адміністрацією установ та правоохоронними органами, несвоєчасне виявлення фактів кримінально протиправної діяльності засуджених тощо.

Визначено, що якщо розглядати соціально-економічні детермінанти шахрайства у більш широкому розумінні, можна їх диференціювати на дві групи: 1) соціально-економічні детермінанти шахрайств, які вчиняються особами із незадовільними соціально-побутовими умовами та 2) соціально-економічні

детермінанти шахрайств, які вчиняються особами, котрі мають належний стан матеріального забезпечення. Перші традиційно пов'язують з: 1) відсутністю достатньої кількості робочих місць для працевлаштування; 2) відсутністю можливості отримати повну вищу освіту та здобути гідну професію; 3) високим рівнем алкоголізації та наркотизації населення, що впливає на формування маргінальних груп; 4) незадовільним рівнем правової освіти та неможливістю оцінити протиправність окремих діянь; 5) незадовільним рівнем культури та виховання або його відсутністю; 6) відсутністю ефективних ресоціалізаційних програм для осіб, які були засуджені за вчинення кримінальних правопорушень; 7) відсутністю ефективних програм для виправлення осіб, які відбувають покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти власності в установах виконання покарань; 8) відсутністю належного контролю за засудженими, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. Другу із вказаних вище груп детермінант утворюють такі чинники: 1) викривлене уявлення про етичну професійну поведінку, що часто зумовлює ситуації, коли особа використовує службовий або соціальний статус для зловживання довірою; 2) незадовільне соціальне середовище, яке раціоналізує кримінально протиправну поведінку; 3) прагнення до надмірного збагачення (гіпертрофована корислива мотивація).

Встановлено, що соціально-демографічні ознаки особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України є такими: чоловік (71,5 %) у віці 29-39 років (39 %), який має базову середню або профільну середню освіту (67,39 %), працездатний, але такий, що ніде не навчається та не працює (74,8 %), громадянин України (99,1 %). Кримінально-правові ознаки особи, які вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України є такими: кримінальне правопорушення вчиняє найчастіше особа, яка раніше вчиняла суспільно небезпечні діяння (30,3 %), не характеризується схильністю до вживання алкоголю та наркотичних засобів (1,3 %), в окремих випадках діяння вчиняється у складі організованої групи (1,9 %). До морально-психологічних ознак особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення,

передбачене ст. 190 КК України віднесено такі: 1) схильність до маніпуляцій – особа, яка вчиняє шахрайство, використовуючи певні «схеми» намагається впливати на свідомість потерпілого, що і утворює такі форми реалізації об'єктивної сторони як обман та зловживання довірою; 2) характерні комунікативні навички – особа, яка вчиняє шахрайство майже у 99 % випадків попередньо спілкується із потерпілим, що необхідно для побудови подальшої маніпулятивної техніки; 3) незадовільний рівень емпатії – особи, які вчиняють шахрайства рідко цікавляться матеріальним станом потерпілого та не враховують істотність потенційно спричинюваної шкоди; 4) висока самооцінка – такі особи впевнені у собі, що сприяє реалізації кримінально протиправного умислу.

Аргументовано, що на формування віктимної поведінки дитини-жертви шахрайства можуть впливати як негативні, так і позитивні фактори та чинники. До негативних можна віднести психологічну незрілість, зумовлену віковими особливостями або передумовами виховання та розвитку; обмежені можливості щодо критичної ситуативної оцінки; відсутність належного батьківського піклування; незадовільні/несприятливі умови виховання (наприклад, випадки, коли дитину виховує один із батьків); прагнення до самоствердження та отримання матеріальної незалежності тощо. До позитивних можна віднести підвищену емпатійність дитини, довірливість, комунікабельність, готовність відгукуватись на прохання про допомогу тощо. У механізмі кримінально протиправної поведінки шахрая жертва має визначальне місце, зумовлене характером міжособистісних відносин, соціальним становищем та обставинами, за яких вчиняється кримінальне правопорушення. Відповідно, жертва може відігравати як активну, так і пасивну роль. Активна роль полягає у провокації (не завжди як агресивна форма поведінки) прагнення до формування схеми маніпуляції свідомістю або вчиненні певних дій, які спрощують кримінальному правопорушнику реалізацію кримінально протиправного умислу (звернення до шахрая, повідомлення конфіденційних відомостей, пропозиція допомоги тощо). Одночасно із цим зауважено, що активна роль жертви у механізмі кримінально протиправної поведінки шахрая не перебуває у безпосередній кореляції із його

девіантними якостями та не визначає як особу, що має негативні особистісні характеристики. Часто такі жертви прагнуть сприяти кримінальному правопорушнику (наприклад, надавати кошти на розвиток бізнесу). Пасивна роль, як правило, полягає у тому, що жертва ігнорує правила безпечної поведінки, не вживає заходів, необхідних для забезпечення безпеки власності, несвоєчасно розпізнає маніпулятивний вплив тощо.

Зауважено, що результативність розслідування шахрайства у першу чергу залежить від належної організації застосування кримінальних процесуальних та кримінально-правових засобів, а також своєчасного прийняття управлінських, організаційних та процесуальних рішень, ефективності міжвідомчої координації правоохоронних органів тощо. Проблемою є необхідність забезпечення оперативного отримання, опрацювання та використання значного обсягу інформації, яка належить різним суб'єктам. Особливо це стосується випадків вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України із використанням інформаційних технологій, оскільки, як правило, для отримання доказової інформації правоохоронні органи потребують залучення інших суб'єктів, здебільшого, банківських та небанківських фінансових установ.

Констатовано наявність достатньо розгалуженої схеми взаємодії правоохоронних органів, представники яких залучаються до розслідування шахрайств, вчинених в установах виконання покарань. Разом із цим межі дискреції оперативних підрозділів органів і установ виконання покарань, а також способи їх взаємодії із правоохоронними органами та взагалі – ефективність такої діяльності залишається достатньо дискусійним питанням. Доведено, що однією із головних проблем організаційного характеру стає відсутність нормативно закріпленого порядку взаємодії між оперативними підрозділами установ виконання покарань, поліцією та СБУ. Пенітенціарне шахрайство вчиняється дистанційно, із використанням засобів зв'язку, інтернету тощо. Відповідно потерпілі можуть перебувати на різних територіях, засуджені можуть використовувати різні телефонні номери, інтернет-акаунти тощо, а грошові кошти, як правило, переводяться на рахунки третіх осіб, які перебувають на

свободі. Така розширена інфраструктура унеможливлює отримання достатньої доказової інформації як оперативними підрозділами установи виконання покарання без залучення правоохоронних органів, так і навпаки.

Аргументовано, що актуальною організаційною проблемою, вирішення якої може розглядатись як напрям спеціально-кримінологічного запобігання шахрайствам в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану є незадовільний стан кадрового забезпечення правоохоронних органів. Наведене стосується не тільки кількісного показника, а й якісного, який відтворюється через дисбаланс між удосконаленням форм та методів вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України (які, здебільшого, полягають в діджиталізації шахрайства) та кількістю фахівців, здатних проводити оперативно-розшукові та слідчі дії за фактом вчинення таких правопорушень. Відповідно відсутність профільних спеціалістів та значне навантаження на органи правопорядку знижує ефективність розслідування. Фактично на практиці можуть мати місце ситуації, коли кримінальне правопорушення припинено, а всі причетні до нього особи не були встановлені, що призводить до продовження кримінальної протиправної діяльності, зокрема із залученням осіб, які перебувають в установах виконання покарань.

Доведено, що на сучасному етапі державотворення доцільним є перехід до практикоорієнтованої моделі запобігання шахрайствам, яке здійснюється правоохоронними органами. Логічно, що задля забезпечення реалізації такого завдання необхідно створити та запровадити актуальний механізм професійної підготовки працівників правоохоронних органів, спрямований на підвищення кваліфікації за напрямом розкриття та розслідування кримінальних правопорушень проти власності, які вчиняються із застосуванням інформаційних технологій.

Підсумовано, що досвід зарубіжних країн, а також міжнародний досвід надали можливість систематизувати потенційно ефективні засоби впливу на стан кримінально протиправної діяльності, пов’язаної із вчиненням шахрайських дій, які можуть бути реалізовані правоохоронними органами: 1) створення єдиної

системи електронних повідомлень про вчинення шахрайських дій, утримувачем якої мають бути правоохоронні органи – Національна поліція України (Велика Британія); 2) налагодження спільної діяльності між правоохоронними органами та банківськими установами (Сінгапур; 3) удосконалення інформаційно-технічного та програмного забезпечення правоохоронної діяльності шляхом використання технічних засобів і цифрових технологій, які застосовуються для вчинення шахрайств, як інструментів виявлення, документування та запобігання таким протиправним діянням (Сполучені Штати Америки).

Ключові слова: шахрайство, правоохоронні органи, правоохоронна діяльність, кримінальне правопорушення, власність, запобігання, протидія, організована група, злочинна організація, воєнний стан.

ABSTRACT

Valovyi Ye.V. Activities of Law Enforcement Agencies Regarding the Prevention of Fraud Under Martial Law. – A qualifying scientific work (manuscript).

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in the field of study 262. – Law enforcement activities. Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, 2026.

The dissertation presents a comprehensive study of the theoretical-legal and organizational foundations of law enforcement activities aimed at preventing fraud under martial law. Based on an analysis of academic sources, domestic and foreign legislation, and law enforcement practice materials, the study identifies gaps in the implementation of preventive measures by law enforcement agencies to counter this type of unlawful act. The research yields scientifically grounded proposals and recommendations designed to enhance the effectiveness of law enforcement operations, interagency cooperation, and fraud prevention mechanisms, taking into account contemporary criminogenic threats and the conditions of martial law.

It is noted that, within the science of criminal law, a unified and universal approach has not yet been fully established regarding the fundamental distinction between the grounds for the criminalization of unlawful acts and the social justification for establishing criminal liability for specific socially dangerous acts. It is suggested that the concept of criminalization and its grounds should be viewed in a broader sense, as it relates directly to the legislative process.

It is argued that the following features distinguish a criminal offense under Article 190 of the Criminal Code of Ukraine from an act under Article 201-2 of the Criminal Code of Ukraine: 1) the immediate object of the offense under Article 201-2 is economic activity related to the provision and use of humanitarian aid; thus, unlike Article 190, the encroachment targets state-regulated activity; 2) the ways in which the *actus reus* (objective element) of the unlawful use of humanitarian aid, charitable donations, or gratuitous assistance for profit is manifested generally preclude the use of deception or abuse of trust; 3) in most cases, the offense under Article 201-2 can

only be committed by subjects defined by the Law of Ukraine "On Humanitarian Aid" (No. 1192-XIV, dated October 22, 1999) – a characteristic that aligns with the elements of an offense under Article 191 of the Criminal Code and almost entirely rules out the possibility that such an act would involve the elements of fraud; 4) the presence of a specific intent – to generate profit – as stipulated in the disposition of Part 1 of Article 201-2 of the Criminal Code of Ukraine. It has been noted that both before and after 2022, instances of criminal offenses under Article 190 of the Criminal Code of Ukraine committed by individuals sentenced to imprisonment have remained frequent. Factors contributing to the prevalence of such socially dangerous conduct within penal institutions include: the low effectiveness of measures to detect and seize technical devices that allow convicts to use the Internet and mobile communications without supervision; inadequate control over the circulation of prohibited items and the means by which they enter penal institutions; ineffective preventive efforts; insufficient cooperation between institutional administration and law enforcement agencies; and the failure to detect criminal activity by convicts in a timely manner.

It has been established that, when considering the socio-economic determinants of fraud in a broader sense, they can be categorized into two groups: 1) socio-economic determinants of fraud committed by individuals living in poor social and living conditions; and 2) socio-economic determinants of fraud committed by individuals who are financially well-off. The former are typically associated with: 1) a lack of sufficient employment opportunities; 2) the inability to obtain a full higher education or acquire a decent profession; and 3) high levels of alcohol and drug abuse among the population, which contributes to the formation of marginalized groups. 4) an inadequate level of legal education and an inability to assess the unlawful nature of certain acts; 5) an inadequate level of culture and upbringing, or a complete lack thereof; 6) the absence of effective resocialization programs for individuals convicted of committing criminal offenses; 7) the absence of effective rehabilitation programs within penal institutions for individuals serving sentences for criminal offenses against property; 8) the absence of proper supervision over convicts serving sentences of imprisonment. The second of the aforementioned groups of determinants consists of

the following factors: 1) a distorted perception of ethical professional conduct, which often leads to situations where an individual exploits their official or social status for the abuse of trust; 2) an unsatisfactory social environment that rationalizes criminal conduct; 3) a desire for excessive enrichment (hypertrophied self-serving motivation).

It has been established that the socio-demographic characteristics of an individual who commits a criminal offense under Article 190 of the Criminal Code of Ukraine are as follows: a male (71.5%) aged 29–39 (39%), possessing a basic secondary or specialized secondary education (67.39%), of working age but neither employed nor enrolled in any educational institution (74.8%), and a citizen of Ukraine (99.1%). The criminal-law characteristics of individuals who commit an offense under Article 190 of the Criminal Code of Ukraine are as follows: the offense is most frequently committed by a person with a prior history of socially dangerous acts (30.3%); such individuals generally do not exhibit a propensity for alcohol or drug abuse (1.3%); and in certain instances, the act is committed as part of an organized group (1.9%). The moral-psychological characteristics of an individual who commits an offense under Article 190 of the Criminal Code of Ukraine include: 1) a propensity for manipulation – an individual committing fraud employs specific "schemes" to influence the victim's state of mind, which manifests as the forms of the objective element known as deception and the abuse of trust; 2) distinctive communication skills – in nearly 99% of cases, the perpetrator interacts with the victim beforehand, which is necessary to establish the foundation for subsequent manipulative tactics; 3) a deficient level of empathy – fraudsters rarely concern themselves with the victim’s financial situation, nor do they consider the severity of the potential harm inflicted; 4) high self-esteem – such individuals possess a high degree of self-confidence, which facilitates the execution of their criminal intent.

It is argued that the development of victim-prone behavior in a child who falls victim to fraud can be influenced by both negative and positive factors. Negative factors include psychological immaturity (stemming from age-related characteristics or background and upbringing); a limited capacity for critical situational assessment; a lack of adequate parental care; unfavorable upbringing conditions (for example, being

raised by a single parent); and a desire for self-assertion or financial independence. Positive factors include a high level of empathy, a trusting nature, sociability, and a willingness to respond to requests for help. Within the mechanism of the fraudster's criminal conduct, the victim occupies a pivotal role, shaped by the nature of the interpersonal relationship, social status, and the specific circumstances under which the offense occurs. Consequently, the victim may play either an active or a passive role. An active role involves provoking – though not necessarily through aggressive behavior – a situation that facilitates the manipulation of the victim's consciousness or leads to actions that make it easier for the offender to carry out their criminal intent (e.g., initiating contact with a fraudster, disclosing confidential information, or offering assistance). It should be noted, however, that an active role by the victim in the mechanism of a fraudster's criminal conduct does not necessarily correlate with the victim's own deviant traits, nor does it imply that the individual possesses negative personal characteristics. In many cases, such victims genuinely intend to assist the offender (for example, by providing funds for business development). A passive role, by contrast, typically entails the victim disregarding safety guidelines, failing to take necessary measures to secure their property, or being slow to recognize manipulative tactics.

It was noted that the effectiveness of the fraud investigation primarily depends on the proper organization of the application of criminal procedural and criminal legal means, as well as the timely adoption of management, organizational and procedural decisions, the effectiveness of interdepartmental coordination of law enforcement agencies, etc. The problem is the need to ensure prompt acquisition, processing and use of a significant amount of information belonging to various entities. This especially applies to cases of criminal offenses provided for in Art. 190 of the Criminal Code of Ukraine with the use of information technologies, since, as a rule, in order to obtain evidentiary information, law enforcement agencies need the involvement of other subjects, mostly banking and non-banking financial institutions.

It was established that there is a sufficiently extensive scheme of interaction of law enforcement agencies, whose representatives are involved in the investigation of

frauds committed in penal institutions. At the same time, the limits of the discretion of the operative divisions of the bodies and institutions for the execution of punishments, as well as the methods of their interaction with law enforcement agencies and, in general, the effectiveness of such activities remain a rather debatable issue. It has been proven that one of the main problems of an organizational nature is the lack of a normatively established order of interaction between operational divisions of penal institutions, the police and the SBU. Penitentiary fraud is committed remotely, using means of communication, the Internet, etc. Accordingly, victims can be in different territories, convicts can use different phone numbers, Internet accounts, etc., and funds are usually transferred to the accounts of third parties who are at large. Such an expanded infrastructure makes it impossible to obtain sufficient evidentiary information both by operational units of the institution of punishment without the involvement of law enforcement agencies, and vice versa.

It is argued that an urgent organizational problem, the solution of which can be considered as a direction of special criminological fraud prevention in the conditions of the operation of a special legal regime of martial law, is the unsatisfactory state of staffing of law enforcement agencies. The above applies not only to the quantitative indicator, but also to the qualitative indicator, which is reproduced due to the imbalance between the improvement of the forms and methods of committing criminal offenses provided for in Art. 190 of the Criminal Code of Ukraine (which, for the most part, consist in the digitization of fraud) and the number of specialists capable of conducting operational search and investigative actions upon the commission of such offenses. Accordingly, the lack of specialized specialists and the significant burden on law enforcement agencies reduce the effectiveness of the investigation. In fact, in practice, there may be situations where a criminal offense has been terminated, and all persons involved in it have not been identified, which leads to the continuation of criminal illegal activity, in particular, involving persons who are in prisons.

It has been proven that at the current stage of state formation, it is expedient to switch to a practice-oriented model of fraud prevention, which is carried out by law enforcement agencies. It is logical that in order to ensure the implementation of such a

task, it is necessary to create and implement an up-to-date mechanism for the professional training of law enforcement officers, aimed at improving their qualifications in the area of disclosure and investigation of criminal offenses against property, which are committed with the use of information technologies.

It is summarized that the experience of foreign countries, as well as the international experience, provided an opportunity to systematize potentially effective means of influencing the state of criminal illegal activity related to the commission of fraudulent actions, which can be implemented by law enforcement agencies: 1) creation of a single system of electronic notifications about the commission of fraudulent actions, which should be maintained by law enforcement agencies - the National Police of Ukraine (Great Britain); 2) establishment of joint activities between law enforcement agencies and banking institutions (Singapore; 3) 3) improving the information technology infrastructure and software support of law enforcement activities by utilizing technical tools and digital technologies employed in the commission of fraud as instruments for detecting, documenting, and preventing such criminal offenses (United States of America).

Key words: fraud, law enforcement, law enforcement, criminal offense, property, prevention, counteraction, organized group, criminal organization, martial law.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Валовий Є.В. Особливості кримінальної відповідальності за шахрайство, вчинене в умовах воєнного стану. *Правовий часопис Донбасу*. № 38 (88). 2024. С. 34-38.

2. Валовий Є.В. Соціально-економічні детермінанти, що впливають на вчинення шахрайств в умовах воєнного стану. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 5. 2025. С. 491-496.

3. Валовий Є.В. Соціально-демографічні ознаки особи, яка вчиняє шахрайство. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 6. 2025. С. 451-455.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Валовий Є.В. Віктимологічні ознаки жертви кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 Кримінального кодексу України *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5 грудня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 346-351.

2. Валовий Є.В. До питання щодо вирішення окремих проблем організації діяльності правоохоронних органів щодо запобігання шахрайствам в умовах воєнного стану. *Modern Achievements in Legal Science and Practice (March 19–20, 2025. Riga, the Republic of Latvia)* : International scientific conference. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. С. 318-320.

3. Валовий Є.В. До питання щодо доцільності розмежування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 та ст. 201-2 Кримінального кодексу України. *Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану*: Міжнародна науково-практична конференція. Науково-дослідний інститут публічного права, 17 травня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 281-286.

ЗМІСТ

ВСТУП……..….18
РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ШАХРАЙСТВУ, ВЧИНЕНОМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……...28
1.1. Соціальна обумовленість криміналізації шахрайства…….28
1.2. Проблеми кваліфікації шахрайств, вчинених в умовах воєнного стану…….47
Висновки до 1 розділу……66

РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ШАХРАЙСТВА, ВЧИНЕНОГО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……..70
2.1. Стан та тенденції шахрайств, вчинених в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану……..…70
2.2. Детермінанти, що впливають на вчинення шахрайств в умовах воєнного стану……85
2.3.Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють шахрайство в умовах воєнного стану……..105
2.4. Кримінологічна характеристика жертви кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України……..123
Висновки до 2 розділу……..142

РОЗДІЛ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ШАХРАЙСТВАМ, ВЧИНЕНИМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……..... 147
3.1. Проблеми організації діяльності правоохоронних органів щодо запобігання шахрайствам ……147
3.2. Шляхи удосконалення діяльності правоохоронних органів за напрямом запобігання кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 190 КК України……..166
Висновки до 3 розділу……183
ВИСНОВКИ...……185
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……...….192
ДОДАТКИ……....208

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Кримінальні правопорушення проти власності традиційно вважаються одними із найбільш розповсюджених суспільно небезпечних діянь, що підтверджується відповідним кількісним показником. В умовах дії особливого правового режиму воєнного стану кримінально протиправна діяльність взагалі, а також та, що пов’язана із посяганням на власність, зокрема, зазнала певних змін, зумовлених активним використанням кримінальними правопорушниками низки військово-політичних факторів. Повномасштабна збройна агресія російської федерації спричинила суттєві зміни у соціально-економічних відносинах – з’явились нові форми діяльності, пов’язані із наданням/отриманням гуманітарної допомоги, збільшилась кількість громадян, які отримують соціальну допомогу як внутрішньо переміщені особи, зріс попит на оренду житла та приміщень для ведення господарської діяльності тощо. Інтенсифікація та трансформація соціально-економічних відносин вплинули на формування нових криміногенних чинників, зокрема тих, що зумовлюють зростання кількісних показників шахрайств. Відповідно така криміногенна ситуація зумовила потребу у перегляді традиційних підходів до організації та здійснення правоохоронної діяльності за напрямом запобігання шахрайствам в умовах воєнного стану.

Потреба у підвищенні ефективності діяльності правоохоронних органів в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану визначена також у низці стратегічних документів. Зокрема у Комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки одним зі стратегічних пріоритетів визначено дієвість і ефективність органів правопорядку та прокуратури як невід'ємної складової сектору безпеки і оборони, в межах якого вони забезпечують національну безпеку України, у тому числі громадські безпеку й порядок, протидіють злочинності з урахуванням стратегічних цілей та відповідно до стандартів прав

людини і основоположних свобод, у тому числі із забезпеченням гендерної рівності [60].

Необхідність посилення превентивного потенціалу правоохоронних органів та вдосконалення механізмів запобігання шахрайству актуалізується також у зв'язку із останніми подіями, пов'язаними з викриттям діяльності низки шахрайських call-центрів. На сьогоднішній день з метою зниження кількості таких протиправних діянь було проведено низку заходів, спрямованих на усунення відповідних криміногенних чинників: 1) Національним антикорупційним бюро України спільно зі Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою проведено спеціальну операцію «Карфаген», результати якої зумовили прийняття Закону України від 16.09.2026 № 4986-IX «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за створення електронно-комунікаційних шахрайських організованих груп (шахрайських кол-центрів) та залучення до участі в них»; 2) у жовтні 2026 року в Україні було розроблено та впроваджено проєкт «Офісники OUT», який пропонує громадянам матеріальну винагороду за інформацію про діяльність шахрайських call-центрів. Проєкт фінансується за фінансової підтримки західних партнерів і за сприяння FBI, CIA, NSA та Europol [12]. Разом із цим, інтенсифікація шахрайської діяльності, яка зумовлена зокрема і трансформацією організованої злочинності актуалізує потребу у зміні підходу до вирішення проблем організаційно-правового забезпечення діяльності правоохоронних органів щодо запобігання кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 190 КК України.

Зокрема про це також відзначено у Стратегії боротьби з організованою злочинністю, де вказано, що відсутність системного підходу до ведення боротьби з організованою злочинністю, неналежний рівень взаємодії правоохоронних органів у відповідній сфері… використання застарілих форм і методів боротьби з таким явищем призводить до загострення проблем, пов'язаних з організованою злочинністю, та низького рівня ефективності боротьби з нею [110].

Особливості запобігання шахрайствам та діяльністі правоохоронних органів у цій сфері були предметом дослідження таких учених як А.М. Бабенко, В.С. Батиргареєва, Б.М. Головкін, А.О. Данилевський, О.М. Джужа, О.Г. Кальман, М.В. Карчевський, О.Г. Колб, В.Я. Конопельський, В. О. Меркулова, А.В. Микитчик, Є.С. Назимко, М.І. Панов, Н.А. Орловська, Т.І. Пономарьова, Є.О. Письменський, О.П. Рябчинська, І.В. Самокиш, Б.М. Семенишина-Фіголь, О.В. Смаглюк, Є.Л. Стрельцов, Т.Г. Таран, В.Я. Тацій, Д.М. Тичина, С.С. Трач, В.О. Туляков, А.М. Удод, Р.А. Усманов, П.Л. Фріс, І.М. Чайка, І. М. Чекмарьова, В.І. Шакун та ін. Разом із цим, низка проблемних питань залишилась невирішеною, що і зумовило актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проведено відповідно до Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023, Стратегії боротьби з організованою злочинністю, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р, Стратегії кібербезпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021, Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року №392, Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 року №695.

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ 28 листопада 2023 року (протокол № 6).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є здійснення комплексного дослідження теоретико-правових та організаційних засад діяльності правоохоронних органів щодо запобігання шахрайству в умовах воєнного стану, виявлення прогалин у реалізації превентивних заходів, а також розроблення

науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій, спрямованих на удосконалення правоохоронної діяльності, підвищення ефективності міжвідомчої взаємодії органів правопорядку за напрямом запобігання шахрайству в умовах воєнного стану.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких *завдань*:

– дослідити соціальну обумовленість криміналізації шахрайства;

– визначити проблеми, які виникають під час кваліфікації шахрайств, вчинених в умовах воєнного стану, та запропонувати можливі способи їх вирішення;

– проаналізувати стан та тенденції шахрайств, вчинених в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану;

– проаналізувати та систематизувати детермінанти, що впливають на вчинення шахрайств в умовах воєнного стану;

– охарактеризувати осіб, які вчиняють шахрайство в умовах воєнного стану;

– охарактеризувати жертв шахрайств, вчинених в умовах воєнного стану;

– визначити проблеми організації діяльності правоохоронних органів щодо запобігання шахрайствам;

– визначити шляхи удосконалення діяльності правоохоронних органів за напрямом запобігання кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 190 Кримінального кодексу України.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням правоохоронної діяльності за напрямом запобігання шахрайству в умовах воєнного стану.

Предмет дослідження – діяльність правоохоронних органів щодо запобігання шахрайству в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. У дослідженні використано комплекс загальнонаукових та спеціально-наукових методів. *Загальнонаукові методи* використано задля аналізу та уточнення основних понять та категорій,

пов’язаних із кримінологічним забезпеченням правоохоронної діяльності за напрямом запобігання кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 190 КК України, вчинених в умовах воєнного стану (розділи 1-3).

Зі *спеціально-наукових методів* обрано такі: *логіко-семантичний метод* використано з метою поглиблення понятійно-категоріального апарату, встановлення співвідношень між суміжними поняттями (розділи 1-3); *формально-логічний* – для з’ясування особливостей здійснення правоохоронної діяльності у сфері запобігання шахрайствам, виявлення організаційно-правових прогалин та суперечностей, а також обґрунтування пропозицій щодо підвищення діяльності органів правопорядку (розділ 3). Метод *структурно-функціонального аналізу* використано для дослідження повноважень окремих правоохоронних органів у сфері запобігання та досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України, аналізу внутрішньої міжвідомчої взаємодії, а також виявлення організаційних недоліків (розділ 3); *догматичний метод* – для аналізу положень кримінального законодавства України в частині кримінальної відповідальності за шахрайства, встановлення законодавчих прогалин та обґрунтування пропозицій щодо їх усунення (розділ 1); *системно-структурний метод* використано для дослідження елементів кримінологічної характеристики шахрайств та встановлення взаємозв'язків між ними (розділ 2). Метод *контент-аналізу* використовувався з метою узагальнення матеріалів судової практики, а також аналізу інформації, представленої на офіційних сайтах правоохоронних органів та засобах медіа (всі розділи); *статистичний метод* – для диференційованого аналізу стану та динаміки шахрайств, вчинених у 2016-2020 та 2021-2025 роках (підрозділ 2.1).

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення матеріалів 153 судових вироків (за 2019–2026 рр.), ухвалених у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України (розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень); статистичні та аналітичні дані Офісу Генерального прокурора, МВС України, Національної поліції України; Державного бюро розслідувань,

Служби безпеки України, Державної кримінально-виконавчої служби, інформація, представлена у засобах медіа.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексним монографічним дослідженням, в якому проаналізовано, систематизовано та уточнено особливості здійснення правоохоронної діяльності за напрямом запобігання шахрайствам, що вчинені в умовах воєнного стану. У роботі виявлено та обґрунтовано сукупність нових для кримінологічної науки положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

– на підставі результатів, отриманих під час аналізу досвіду зарубіжних країн, систематизовано потенційно ефективні засоби впливу на стан кримінально протиправної діяльності, пов'язаної із вчиненням шахрайських дій, які можуть бути реалізовані правоохоронними органами в умовах воєнного стану: 1) створення єдиної системи електронних повідомлень про вчинення шахрайських дій, утримувачем якої мають бути правоохоронні органи (Велика Британія); 2) налагодження спільної діяльності між правоохоронними органами та банківськими установами (Сінгапур); 3) удосконалення інформаційно-технічного та програмного забезпечення правоохоронної діяльності шляхом використання технічних засобів і цифрових технологій, які застосовуються для вчинення шахрайств, як інструментів виявлення, документування та запобігання таким протиправним діянням (Сполучені Штати Америки);

– доведено доцільність удосконалення правоохоронної діяльності за напрямом протидії шахрайствам, які вчиняються засудженими, шляхом розробки та впровадження порядку взаємодії між оперативними підрозділами установ виконання покарань, Національною поліцією України та Службою безпеки України.

удосконалено:

– типізацію жертв кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України, що вчиняються в умовах воєнного стану: 1) активні жертви – жертви,

які своїми діями сприяють вчиненню щодо них шахрайських дій – розповідають малознайомим особам про особисті проблеми (наприклад, зникнення без вісті родичів, які проходять службу у Збройних Силах України), шукають роботу на неофіційних сайтах, намагаються орендувати житло акцентуючи увагу на тому, що є внутрішньо переміщеними особами, шукають способи надання/отримання благодійної допомоги із використанням неперевірених джерел тощо; 2) пасивні жертви – особи, які не здійснюють активних дій, але є сприйнятливими на пропозиції допомоги – надання житла за мінімальну орендну плату або оплату комунальних послуг; прохання матеріальної допомоги на лікування або оренду особами, які маскуються під внутрішньо переміщених, інвалідів, військовослужбовців тощо; 3) провокативні – жертви, які самі утворюють сприятливе середовище для формування кримінально протиправного умислу на вчинення шахрайств (наприклад, пропонують малознайомим особам розпочати спільний бізнес, створити благодійну організацію тощо);

– систему детермінант шахрайств, вчинених в умовах воєнного стану, яку диференційовано на соціально-економічні та організаційно-правові. Аргументовано, що соціально-економічні детермінанти перебувають під впливом військово-політичних факторів та чинників, а також пов’язані з: 1) відсутністю достатньої кількості робочих місць для працевлаштування; 2) відсутністю можливості отримати повну вищу освіту та здобути гідну професію; 3) високим рівнем алкоголізації та наркотизації населення, що впливає на формування маргінальних груп; 4) незадовільним рівнем правової освіти та неможливістю оцінити протиправність окремих діянь; 5) незадовільним рівнем культури та виховання або його відсутністю; 6) відсутністю ефективних ресоціалізаційних програм для осіб, які були засуджені за вчинення кримінальних правопорушень; 7) відсутністю ефективних програм для виправлення осіб, які відбувають покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти власності в установах виконання покарань; 8) відсутністю належного контролю за засудженими, які відбувають покарання у виді позбавлення волі; 9) викривленим уявленням про етичну професійну поведінку,

що часто зумовлює ситуації, коли особа використовує службовий або соціальний статус для зловживання довірою; 10) незадовільним соціальним середовищем, яке раціоналізує кримінально протиправну поведінку; 11) прагненням до надмірного збагачення (гіпертрофована корислива мотивація). До організаційно-правових віднесено: 1) недоліки конструкції кримінально-правової норми, в якій встановлено кримінальну відповідальність за шахрайство; 2) недоліки методичного забезпечення суб'єктів запобігання та протидії шахрайству;

– теоретичні підходи до розуміння причин формування віктимної поведінки уразливих категорій жертв шахрайства (жінки та діти) в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану, до яких віднесено: розрив родинних зв'язків, зумовлений вимушеними внутрішніми переміщеннями та евакуаціями; психологічне напруження через постійні обстріли цивільної інфраструктури, проблеми із працевлаштуванням; підвищена потреба в отриманні соціального супроводу та підтримки (благодійної допомоги тощо); вихід за межі звичного соціального середовища; погіршення стану матеріального забезпечення;

– теоретичні підходи до підстав, які мають бути враховані для відмежування шахрайства від цивільно-правових деліктів, до яких віднесено: 1) встановлення наявності предмету цивільно-правових відносин та реальної можливості відчуження/набуття права власності на нього; 2) встановлення факту вчинення особою всіх дій, спрямованих на задоволення корисливої мети шляхом зловживання довірою або обману (наприклад, надання завідомо неправдивої інформації щодо предмету договору, укладення угоди про надання неіснуючих послуг, створення фіктивного підприємства тощо); 3) встановлення моменту виникнення умислу на вчинення шахрайства та виключення ймовірності виникнення реальних перешкод для виконання цивільно-правової угоди; 4) встановлення факту наявності у особи права розпоряджатись майном, яке стає предметом цивільно-правової угоди.

набули подальшого розвитку:

– теоретичні підходи до визначення тенденцій розвитку шахрайств в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану: 1) адаптація способів обману та зловживання довіри до умов воєнного стану (використання соціально-побутових та безпекових потреб населення, допомога Збройним Силам України, пошук зниклих безвісті цивільних та військовослужбовців тощо); 2) недоліки правотворчої діяльності, які сприяють інтенсифікації криміногенних загроз (створення нової підстави умовно-дострокового звільнення – для проходження військової служби за контрактом часто стає причиною повернення осіб до кримінально протиправної діяльності); 3) продовження шахрайської діяльності в умовах ізоляції; 4) посилення латентності шахрайств (через часткову окупацію окремих регіонів країни, що ускладнює виявлення та розкриття таких випадків); 5) ускладнення форм реалізації кримінально протиправного умислу (цифровізація, транскордонна протиправна діяльність тощо);

– теоретичні підходи до кримінологічної характеристики особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України в умовах воєнного стану, яку представлено через соціально-демографічні, кримінально-правові та морально-психологічні ознаки. Аргументовано, що соціально-демографічні ознаки є такими: чоловік (71,5 %) у віці 29-39 років (39 %), який має базову середню або профільну середню освіту (67,39 %), працездатний, але такий, що ніде не навчається та не працює (74,8 %), громадянин України (99,1 %). Кримінально-правові ознаки є такими: кримінальне правопорушення вчиняє найчастіше особа, яка раніше вчиняла суспільно небезпечні діяння (30,3 %), не характеризується схильністю до вживання алкоголю та наркотичних засобів (1,3 %), в окремих випадках діяння вчиняється у складі організованої групи (1,9 %). До морально-психологічних ознак віднесено такі: 1) схильність до маніпуляцій – особа, яка вчиняє шахрайство, використовуючи певні «схеми» намагається впливати на свідомість потерпілого, що і утворює такі форми реалізації об’єктивної сторони як обман та зловживання довірою; 2) характерні комунікативні навички – особа, яка вчиняє шахрайство майже у 99 % випадків

попередньо спілкується із потерпілим, що необхідно для побудови подальшої маніпулятивної техніки; 3) незадовільний рівень емпатії – особи, які вчиняють шахрайства, рідко цікавляться матеріальним станом потерпілого та не враховують істотність потенційно спричинюваної шкоди; 4) висока самооцінка – такі особи впевнені у собі, що сприяє реалізації кримінально протиправного умислу;

– аргументи на користь доцільності уточнення складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 190 КК України, а саме запропоновано усунути наслідок у виді спричинення значної шкоди потерпілому.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження використовуються у:

– *законотворчій діяльності* – під час удосконалення нормативно-правових актів, якими урегульовано діяльність правоохоронних органів за напрямом запобігання кримінальним правопорушенням проти власності в умовах воєнного стану;

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого вивчення особливостей здійснення правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану, а також проблем запобігання кримінальним правопорушенням проти власності (акт впровадження у науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ від 03.09.2026);

– *правозастосовній діяльності* – для розроблення й удосконалення науково-практичних та методичних рекомендацій з питань підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів щодо запобігання шахрайствам в умовах воєнного стану;

– *освітньому процесі* – під час підготовки навчальних та навчально-методичних праць з кримінального права та кримінології (акт впровадження в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ від 03.09.2026).

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження було презентовано та обговорено на науково-практичних заходах: «Modern Achievements in Legal Science and Practice» (м. Рига (Латвійська Республіка), 19-20 березня 2025 р.), «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 05 грудня 2025 р.), «Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану» (м. Львів – Торунь, 17 травня 2024 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено у шести наукових публікаціях, серед яких 3 статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, 3 тези доповідей на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (145 найменувань) та 2 додатків (6 сторінок). Повний обсяг дисертації становить 213 сторінок, з них основного тексту – 163 сторінки.

РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ШАХРАЙСТВУ, ВЧИНЕНОМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Соціальна обумовленість криміналізації шахрайства

Кримінальні правопорушення проти власності є одним із небагатьох видів суспільно небезпечних діянь, які було криміналізовано у всіх цивілізованих державах майже одночасно із появою кримінального законодавства. Більшість змін, яких зазнали різні кримінальні закони у XX-XXI сторіччях були пов'язані або зі зміною акценту із захисту колективного та державного майна на захист права власності громадян та уточнення форм реалізації об'єктивної сторони. Суспільно небезпечні діяння проти власності є одним із найбільш яскравих прикладів існування наступності у кримінальному праві, динамізму кримінального законодавства та забезпечення відповідності підстав кримінальної відповідальності вимогам актуального етапу державотворення. Зокрема це також стосується імплементації acqui communitaire Європейського Союзу, гармонізації кримінального законодавства із положеннями міжнародного права та приведення його у відповідність вимогам, зумовленим особливим правовим режимом воєнного стану.

Беззаперечною є думка М.І. Бажанова з приводу того, що наступність у праві виступає у якості закономірності його розвитку та руху. Кожна система права в цілому, кожна окрема галузь права, зокрема і право кримінальне, відчувають на собі вплив минулого. Як попереднім, так і чинним законам у тій чи іншій мірі притаманна наступність. Причому інколи така наступність простягається в глибину століть… Хоча право у своєму розвитку, реагуючи на реалії життя, виходить за рахунок закріплення нових положень за межі наступності, новації не відміняють самої наступності. Ці новації колись стануть минулим і в силу наступності будуть у тій чи іншій мірі сприйняті на наступному етапі розвитку. Тут ясно прослідковується діалектичний зв'язок послідовних стадій (станів) права, що розвивається. Тому наступність як закономірність

розвитку права не може бути відмінена волюнтаристськими рішеннями, а відмова від неї завжди пов'язана з серйозними негативними наслідками [7, с. 115]. Такими наслідками, як правило, стає втрата зовнішнього балансу між потребами суспільства та держави та якістю кримінально-правового захисту відповідних суспільних відносин, а також внутрішнього – між кримінально-правовими інститутами Загальної частини кримінального права та нормами Особливої частини, в яких встановлено кримінальну відповідальність за певні види кримінальних правопорушень.

Щодо новацій та їх кореляції із наступністю у кримінальному праві можна навести приклад збереження у чинному кримінальному законодавстві України простого складу шахрайства та передбачення кваліфікуючою ознакою такого діяння вчинення його шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, що забезпечує відповідність норми конкретному етапу розвитку держави та її здатність належним чином захищати право власності. Водночас інколи через втрату цінності окремих суспільних відносин або їх трансформацію збереження певних норм виключно з метою забезпечення принципу наступності може призводити до порушення принципу доцільності в системі принципів застосування норм права.

У цьому контексті Є.С. Назимко та Т.І. Пономарьова також вказували на те, що історизм в контексті правонаступності трактується з точки зору стабільного послідовного руху вперед, що виражається в обов'язковій мінливості явища, його вдосконалення, або навпаки – занедбання, а з часом й усунення. Так, наприклад, в кримінальному праві для боротьби із «мертвими нормами» та «дрімаючими нормами», які виникають в процесі ґенези кримінального законодавства та супроводжують його, існує декриміналізація, яка надає можливість усувати ті чи інші рудименти. За допомогою збереження зв'язку між етапами розвитку права забезпечується рух останнього, що і є наступництвом у праві, історично обумовленим [71, с. 25]. Таким чином, можна стверджувати, що криміналізація та декриміналізація є елементами, які утворюють динаміку кримінального права

та кримінального законодавства. Така динаміка, фактично, надає можливість подальшого існування принципу наступності у праві.

Так, Д.О. Балобанова зауважує, що динаміка сучасного кримінального права, в зоні балансування еволюційного і революційного впливів, має формуватися технічно з позицій наступності і узгодженості на національному рівні, і, водночас, має ідеологічно відповідати правовій політиці, яка діє на глобальному (міжнародному) рівні і прийнята державою. Таку динаміку для кримінального права слід визначити як «динаміка стійкого розвитку», який наділяє її двома важливими сенсами – неможливістю замирання і стійкістю в мінливих умовах. Під стійким розвитком кримінального права доцільно розуміти послідовний еволюційний комплексний розвиток галузі кримінального права, який базується на наступності та узгодженості, спрямований до досягнення запланованої мети. Характеристика «стійкості» обумовлена системою стримуючих та перевіркових складових: 1) базується на перевірці доцільності криміналізації, декриміналізації, а також апроксимації міжнародних вимог, що засновані на прагматичних дослідженнях, якими підтверджується необхідність тих чи інших рухів або спокоїв динаміки кримінального права (кримінологічні та кримінально-правові експертизи, наукові праці, тощо); 2) враховує принципи наступності та узгодженості, як в змісті, так і у семіотиці кримінально-правових норм, яких стосуються відповідні рухи кримінального права; 3) еволюційні процеси переважають над революційними; 4) враховує всі вимоги міжнародних стандартів прав людини та кримінально-правового поводження; 5) перебуває під важелями контролю з боку наддержавних структур та суспільства (практика ЄСПЛ, соціальний контроль з боку суспільства та *засобів медіа* (*уточнено нами – Є.В.*) [8, с. 29-30].

Динаміка кримінального права та кримінального законодавства також залежить від практики та рішень Верховного Суду та Європейського суду з прав людини. Уточнення особливостей кваліфікації окремих кримінальних правопорушень мають наслідком створення прецеденту, який в наступному враховується при обранні виду покарання та меж його застосування.

Вчена також зауважує, що ухвалення будь-якого кримінального кодексу хоча й є історичною подією, але водночас не перериває динаміку суспільного життя й об'єктивного процесу удосконалення кримінального законодавства за весь час його існування. В цьому й полягає феноменальність явища динаміки: закони народжуються і вмирають, а право лишається, доки існує суспільство. Але ці процеси мають характеризуватися оптимальним співвідношенням динамізму та стабільності кримінального законодавства, чого не можна сказати про кримінальне законодавство України. За часів існування КК України 2001 р. (2001–2022 рр.) було ухвалено майже 250 законів, якими вносилися різного роду зміни, не завжди обґрунтовані та доцільні. Отже, під часом у структурі динаміки кримінального права доцільно розуміти проміжок, який характеризує рух чи спокій, котрі описують умовне переміщення якісних і кількісних показників, що визначають кримінальне право як в цілому, так і окремих його напрямків [9, с. 30-31].

Варто також відмітити, що низка змін, внесених до кримінального законодавства була пов'язана зі створенням інституту кримінальних проступків та потребою у зміні підходу до визначення меж кримінальної відповідальності та покарання, видів кримінальних правопорушень та введення до КК України оновленої термінології, зокрема «кримінальне правопорушення», «кримінальний проступок», «кримінально протиправна діяльність» тощо.

Водночас заслуговує на увагу те, що такі зміни не були схвалені низкою вчених, що зумовлено зміною традиційної моделі кримінального права. Так, члени робочої групи із розробки проєкту нового Кримінального кодексу України зауважили на тому, що однією із передумов розробки та ухвалення нового кримінального законодавства є викривлення у чинному КК фундаментальних засад вчення про кримінальне правопорушення. Це сталося в результаті впровадження у КК 2001 року змін, внесених Законом № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року. Впровадження кримінальних проступків призвело до

підриву закріплених у чинному КК України фундаментальних засад, які у свій час стали результатом тривалих доктринальних досліджень та законопроєктних робіт. Найбільш наочно це видно у механічній заміні: термінів «злочинний» на «кримінально-протиправний», що спричинило викривлення ознак кримінального правопорушення (кримінальна протиправність діяння, кримінально-протиправний намір); видів необережної вини (кримінально-протиправна самовпевненість, кримінально-протиправна недбалість); форм співучасті (кримінально-протиправні групи, кримінально-протиправний шлях, кримінально-протиправна діяльність); ознак і правових наслідків обставин, що виключають злочинність діяння (обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння, кримінально-протиправний наказ або розпорядження) тощо. Окрім того, у Законі № 2617-VIII запровадження категорії кримінальних проступків здійснене не через виокремлення самостійної категорії таких діянь залежно від виду та розміру спричиненої ними шкоди та форми вини особи і на цій підставі їх відмежування від злочинів та адміністративних правопорушень, а шляхом механічного перейменування злочинів невеликої і багатьох злочинів середньої тяжкості на кримінальні проступки, в результаті чого не було здійснено ні декриміналізації, ні пом'якшення кримінальної відповідальності за кримінальні проступки [94, с. 20].

Таким чином, наведене дозволяє стверджувати, що часто спроби привести динаміку кримінального права у відповідність процесу розвитку міжнародного права та права Європейського Союзу без врахування національних особливостей правотворчості може призводити до утворення неефективних кримінально-правових інститутів, які жодним чином не впливають на кримінально-правову політику.

В.І. Тютюгін вказує на те, що численні і невиправдано динамічні так звані «точкові» зміни і доповнення кримінального закону, які нерідко носять не тільки хаотичний і безсистемний, а іноді і відверто помилковий характер, і які, до того ж, почасту здійснюються лише «на потребу сьогоденню», без належного урахування тих системних зв'язків і взаємодії, які існують між приписами цього

закону, тільки ускладнюють його належне застосування. Безумовно, що така «новелізація» призводить не тільки до розбалансування системних зв'язків в кримінальному законі, а і здатна справити негативний вплив на практику його застосування. У свою чергу суди (в тому числі і Верховний Суд), будучи певним чином «зв'язаними» положеннями цілої низки таких санкцій статей Особливої частини КК, які були піддані нами критичному аналізу, вимушені, тим не менш, «ігнорувати» універсальні і загальнообов'язкові приписи закону з тим, щоб якимось чином «пристосувати» відверто помилкові законодавчі рішення до потреб сучасної практики [123, с. 45-46]. Отже, будь-які зміни, які вносяться до кримінального законодавства (це стосується як криміналізації, так і декриміналізації) повинні мати системний характер та відповідати всім принципам правотворчої діяльності та законодавчої техніки. Хаотизація процесу удосконалення кримінального законодавства може мати наслідком виникнення внутрішніх суперечностей (юридичних колізій та конкуренцій).

Одним із сучасних прикладів вказаного може стати прийняття Закону України від 13.07.2023 № 3233-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень», метою якого стало уточнення попередніх змін, внесених до кримінального законодавства.

У науці кримінального права наразі до кінця не сформовано єдиного та універсального підходу до розуміння принципової різниці між підставами криміналізації кримінально протиправних діянь та соціальною обумовленістю встановлення кримінальної відповідальності за певне суспільно небезпечне діяння. Водночас видається доцільним вважати, що поняття криміналізації та її підстав є ширшим, оскільки має відношення безпосередньо до процесу правотворчої діяльності.

Так, М.В. Фоменко вказує, що підстави криміналізації можуть формуватися і формуються не лише як соціальний запит на кримінально-правову заборону, а і як результат проактивної (випереджальної, на основі наукового прогнозування) реалізації зазначеної функції держави для забезпечення безпеки людини і

суспільства. Щодо останнього – завдання держави полягає не у реакції постфактум, коли фактично заподіяно шкоду суспільним відносинам некриміналізованими видами діянь, а у запобіганні такій шкоді, серед іншого і кримінально-правовими засобами. А тому підстави криміналізації (як і декриміналізації, пеналізації і депеналізації) формуються не лише у надрах «соціального замовлення», а й у руслі реалізації державою інноваційної функції, особливо в транзитивних суспільствах, зокрема через впровадження передового зарубіжного досвіду ще до формування соціального запиту. Останній, як відомо, значною мірою є продуктом цілеспрямованого конструювання, а не лише результатом дії механізмів соціальної самоорганізації [136].

Кримінальні правопорушення проти власності, як і насильницькі протиправні діяння, стабільно залишаються у кримінальному законодавстві України, зберігаючи ознаки, які не змінюються протягом останніх десятиліть. Логічно, що негативні суспільно-політичні та економічні зміни зумовлюють потребу в періодичному уточненні диспозицій норм та вторинної пеналізації майнових протиправних діянь. Особливості функціонування держави в умовах воєнного стану зумовили потребу у посиленні меж кримінальної відповідальності за низку кримінальних правопорушень проти власності. Отже, все наведене утворює підставу для констатації, що будь-яка криміналізація є соціально, політично та економічно зумовленою.

На думку О.О. Пащенка, у кримінально-правовій доктрині слід виділяти: а) соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за певний вид діянь (або соціальну обумовленість їх кримінально-правової заборони, іноді навіть використовують зворот «соціальна обумовленість криміналізації»); б) соціальну обумовленість певного закону про кримінальну відповідальність (тобто конкретної норми КК). Іноді ще пишуть про соціальну обумовленість певного виду злочину, але це вже питання кримінології, бо стосується причин і умов, які пояснюють існування в суспільстві певних негативних (небезпечних) діянь. «Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності» за діяння певного виду – поняття вужче за «соціальну обумовленість певного закону про

кримінальну відповідальність», оскільки друге охоплює ще також вимоги законодавчої техніки (тобто вони співвідносяться як частка і ціле). Поняття «соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність» може бути використано для характеристики усіх видів відповідного закону (кримінально-правових норм), а «соціальна обумовленість кримінальної відповідальності» може бути встановлена лише до норм-заборон. У цьому аспекті аналізовані поняття також співвідносяться як ціле та його частина… Поняття «соціальна обумовленість» і «криміналізація» не є синонімами. Перше поняття, на відміну від другого, немає сенсу розуміти як процес і результат, а також розглядати його в динаміці й у статиці. Так само не існує широкого і вузького розуміння терміна «соціальна обумовленість», що є характерним для криміналізації. Питання про те, який із зазначених термінів є більш вдалим, виглядає не зовсім коректним, оскільки воно пов'язане з оцінкою двох різних юридичних феноменів. Про криміналізацію слід вести мову, коли йдеться про суспільно небезпечні діяння (явища об'єктивної дійсності), а соціальна обумовленість стосується вже не діянь, а закону про кримінальну відповідальність. Тому, ведучи мову про нього (або про кримінально-правові норми), використовувати термін «криміналізація» вчений вважає недоречним [77, с. 57-58].

Як вже було зазначено вище, кримінальні правопорушення проти власності взагалі та шахрайство зокрема є суспільно небезпечними діяннями, які були сформованими історично, оскільки виникли одними із перших. Варто зауважити, що відповідальність за шахрайство була встановлена ще у нормах Руської Правди. Хоча, джерело права не містило диференціації кримінальних правопорушень проти власності на підвиди, окремі його положення надають підставу для констатації, що описане протиправне діяння підпадає під ознаки шахрайства, передбачені сучасним Кримінальним кодексом України. Таке діяння, як і інші майнові кримінальні правопорушення, існували і в інших джерелах права, які були укладені під час перебування України у складі Польщі, Литви, Австро-Угорської імперії тощо.

Тривалий історичний досвід кримінально-правової охорони права власності та взагалі майнових прав громадян є безумовним визнанням високого ступеню суспільної небезпечності посягання на такі суспільні відносини. Логічно, що кримінальні правопорушення проти власності взагалі та шахрайства зокрема є діяннями, які мають найбільший кількісний показник, який щорічно фіксується. Відповідно до офіційної звітності Офісу Генерального прокурора [76], у 2019 році було обліковано 257608 кримінальних правопорушень проти власності, із них 12,5 % складають діяння, передбачені ст. 190 КК України; у 2020 році всього обліковано 190258 суспільно небезпечних діянь проти власності, із них 14,1 % - шахрайства; у 2021 році всього обліковано 158729 діянь проти власності, із них 15 % - шахрайства; у 2022 році всього обліковано 113 137 кримінальних правопорушень проти власності, із них 28,3 % - шахрайства; у 2023 році – 178902 суспільно небезпечних діянь проти власності, із них 46,1 % - шахрайства; станом на вересень 2024 року всього обліковано 115215 суспільно небезпечних діянь проти власності, із них 47,8 % - шахрайства.

Наведені статистичні дані дозволяють зробити декілька важливих як з точки зору перспектив подальшого розвитку кримінально-правової політики, так і з точки зору кримінологічного прогнозування висновків: 1) з моменту повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну кількісний показник кримінальних правопорушень проти власності значно змінився у негативний бік. Особливої уваги у цьому контексті заслуговує те, що зростання кількості таких протиправних діянь відбулось не дивлячись на значне зменшення населення України; 2) за останні п’ять років кількість шахрайств відносно загальної кількості кримінальних правопорушень проти власності поступово зростала і після 2022 року набула свого піку – кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України наразі складає майже половину розглядуваного виду протиправних діянь. Це дозволяє вважати, що саме це утворило сукупність кримінологічних підстав для доповнення ст. 190 КК України такою кваліфікуючою ознакою як вчинення цього діяння в умовах воєнного стану.

У 2022 році було прийнято Закон України від 03.03.2022 № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» [45], відповідно до якого ст.ст. 185-187, 189, 191 КК України було доповнено кваліфікуючою ознакою – вчиненням діяння в умовах воєнного стану. Ст. 190 КК України залишилась поза увагою законодавця, що викликало очікувані наукові дискусії щодо порушення принципу правової визначеності та непослідовності правотворчої діяльності.

На таку прогалину вказували і вчені. Так, наприклад Р.О. Мовчан зауважив на нелогічність та непослідовність досліджуваних змін, яка, зокрема, виявилась у тому, що, на відміну від аналогічної ситуації з іншими «класичними» к. пр. проти власності, Законом від 3 березня 2022 р. не передбачено посилення відповідальності за вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану шахрайство (ст. 190 КК). Вчений вказує, що керуючись буквальним тлумаченням закону, при кваліфікації відповідних дій за ч. 1 ст. 190 КК не має нормативних передумов не лише для диференціації, а й навіть для індивідуалізації покарання, зокрема, через посилання на таку вже згадану в попередній рубриці обтяжуючу обставину, як «вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного ста-ну, інших надзвичайних подій» (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК), адже, як бачимо, вона стосується лише злочинів, тоді як к. пр., передбачене ч. 1 ст. 190 КК, необхідно визнавати кримінальним проступком [69].

У цьому контексті цікавим також є те, що відносно шахрайства, яке передбачено у інших статтях Особливої частини до сьогодні не було прийнято законодавчого рішення про посилення кримінальної відповідальності за вчинення такого діяння в умовах воєнного стану. Проте також заслуговує на увагу, що таке кримінальне правопорушення як викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410 КК України) передбачало

кваліфікуючою ознакою вчинення в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці ще до введення у дії особливого правового режиму воєнного стану.

В цьому контексті також прослідковується непослідовність кримінально-правової політики. Р.О. Мовчан також вказує на те, що з одного боку, у п. 2 примітки ст. 185 КК вказано, що у статтях 185, 186 та 189–191 повторним визнається к. пр., вчинене особою, яка раніше вчинила не лише будь-яке із к. пр., передбачених цими статтями або ст.187, але й к. пр., передбачене ст. 262 КК; а з іншого – хоча згідно з тим же п. 2 примітки ст. 185 КК при оцінці передбаченої статтями 185, 186, 187, 189–191 повторності не має значення попереднє вчинення к. пр., передбаченого ст. 289 КК, вже відповідно до п. 2 примітки саме ст. 289 КК попереднє вчинення названих деліктів проти власності утворює повторність у разі наступного вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом. Отже, обидва згадані вченим к. пр. самим же законодавцем, щоправда у різний спосіб, були визнані такими, що є однорідними стосовно більшості к. пр. проти власності, норми про які були оновлені внаслідок ухвалення Закону від 3 березня 2022 р. На думку вченого, це є зайвим аргументом на користь тези про необхідність, як і у випадку з шахрайством, диференціації відповідальності за вчинення відповідних діянь в умовах воєнного або надзвичайного стану [69]. З метою усунення такої прогалини було прийнято Закон України від 13.07.2023 № 3233-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень», відповідно до якого ст. 190 КК України ч. 3 було викладено в такій редакції: *3. Шахрайство, вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану, що завдало значної шкоди потерпілому, - карається…* [46]. Проте зміни було внесено виключно до ст. 190, ст.ст. 262 та 289 КК до сьогодні позбавлені такої кваліфікуючої ознаки.

У пояснювальній записці до проєкту цього законодавчого акту було зауважено на тому, що Кримінальний кодекс України є системним і єдиним нормативно-правими актом, який вичерпно регулює усі питання, що пов’язані з визнанням суспільно небезпечних діянь кримінальним правопорушеннями і

встановленням кримінальної відповідальності за їх вчинення (ч. 2 ст. 1, ч 3 ст. 3 КК). Як єдиний у своїй галузі права кодифікований нормативно-правовий акт він побудований за пандектною системою, що обумовлює існування в Кодексі Загальної частини (яка передбачає спільні, загальні для всіх або багатьох кримінальних правопорушень приписи) і Особливої частини (приписи якої встановлюють спеціальні положення щодо окремих кримінальних правопорушень). При цьому для пандектної системи побудови нормативно-правового акту засадничим положенням є підкорення приписів Особливої частини приписам Загальної частини, пріоритет останніх над першими, неможливість суперечності перших останнім. У чинному КК України, в цілому, дотримується правило про відповідність приписів Особливої частини приписам його Загальної частини. Водночас, практика правозастосування виявила цілу низку випадків, коли в санкціях статей Особливої частини окремі види чи розміри покарань встановлені всупереч положенням Загальної частини КК України. Такий стан речей є неприпустимим, оскільки порушує принцип правової визначеності як неодмінну складову принципу верховенства права, що визнається і гарантується в Україні (ст. 8 Конституції України), створює підставу для не одноманітності судової практики і порушення прав осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності [88].

Водночас суперечності, хоча частково і були усунуті, проте такою редакцією ч. 3 ст. 190 КК України законодавець утворив нові. По-перше, шахрайство є єдиним видом кримінального правопорушення проти власності, яке передбачає кваліфіковану кримінальну відповідальність за вчинення в умовах воєнного стану ***виключно у випадку, якщо воно завдало значної шкоди потерпілому.*** Співвідношення суспільної небезпечності звичайної крадіжки, вчиненої в умовах воєнного стану, за яку передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від п’яти до восьми років та шахрайства без наслідків у виді завдання значної шкоди є очевидно нерівномірним. По-друге, очевидне зростання кількості таких кримінальних правопорушень, які фіксуються після

початку дії режиму воєнного стану дозволяє стверджувати про недоцільність визначення в ч. 3 ст. 190 КК України наслідку у виді «завдання значної шкоди».

У 2024 році було прийнято Закон України від 18.07.2024 № 3886-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів» відповідно до якого було підвищено розмір крадіжки, яка вважається дрібною і вчинення якої не передбачатиме кримінальної відповідальності.

Відповідно до вказаного законодавчого акту ст. 51 КУпАП було викладено у такій редакції: *Дрібне викрадення чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрати, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує 0,5 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян, тягне за собою…* Водночас, особливо кваліфікований склад адміністративного правопорушення передбачає *вчинення таких Дій, особою, яка три і більше разів протягом року піддавалася адміністративному стягненню за дрібне викрадення чужого майна*. Відповідно до вказаного припису, дрібним викраденням чужого майна дії будуть вважатись за умови, якщо сукупна вартість такого майна є не вищою ніж 3000 тис. грн. [44]. Не вдаючись до роздумів про недоцільність використання законодавчої конструкції «викрадення чужого майна» щодо такої форми реалізації як шахрайство, варто звернути увагу на недоцільність співвіднесення ступеню суспільної небезпечності шахрайства у світлі останніх законодавчих ініціатив.

По-перше, цікавим є підхід до меж санкції, встановленої за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 190 КК України, якою передбачено штраф від чотирьох тисяч до восьми тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п’яти років [58]. Враховуючи те, що у зазначеній частині передбачено лише одну кваліфікуючу ознаку, видається не у повній мірі зрозумілим, коли особі доцільно призначати покарання у виді штрафу (розмір якого, як видається, встановлений

відповідно до розміру значної шкоди, завданої потерпілому від шахрайства, вчиненого в умовах воєнного стану), а коли позбавлення волі строком до п’яти років. Відсутність інших альтернативних видів покарань видається не тільки недоцільним, а і суперечить загальним засадам інституту покарання. Логіка розміру штрафу, передбаченого у ч. 2 та ч. 3 ст. 190 КК України, із урахуванням наявності в обох випадках такої кваліфікуючої ознаки як завдання значної шкоди є незрозумілою, оскільки у першому випадку максимальний розмір штрафу складає чотири тисячі нмдг, що не співвідноситься із розміром такої шкоди.

По-друге, шахрайство є єдиним кримінальним правопорушенням проти власності, яке передбачає, що в умовах воєнного стану спричинена кримінальним правопорушенням шкода має бути значною. Для всіх інших випадків завдання значної шкоди є альтернативною кваліфікуючою ознакою.

По-третє, тенденції розвитку кримінального законодавства, зокрема – у світлі реформування та вже наявного проєкту нового Кримінального кодексу України в частині кримінальних правопорушень проти власності також є дискусійними. Особливо – у порівнянні із тенденціями розвитку права Європейського Союзу.

Так, вчені вказують, що якщо чинні для України міжнародні договори більшою мірою імплементовано до КК відповідно до його концептуальних положень, то acqui communitaire ЄС потребує повного врахування положень відповідних актів ЄС. Згідно зі ст. 83 Договору про функціонування Європейського Союзу (Лісабонський договір) від 13 грудня 2007 року, «Європейський Парламент і Рада можуть за допомогою директив, ухвалених відповідно до звичайної законодавчої процедури, встановлювати мінімальні правила щодо визначення кримінальних правопорушень і санкцій у сферах особливо тяжких злочинів, що мають транскордонний вимір, зумовлений характером або впливом таких злочинів або особливою потребою боротися з ними на спільній основі. До таких сфер злочинності належать: тероризм, торгівля людьми та сексуальна експлуатація жінок і дітей, незаконний обіг наркотиків, незаконний обіг зброї, відмивання грошей, корупція, підробка платіжних засобів,

комп’ютерна злочинність та організована злочинність. На основі розвитку криміногенної ситуації Рада може прийняти рішення про визначення інших сфер злочинності, які відповідають критеріям, зазначеним у цьому пункті. Вона діє одноголосно після отримання згоди Європейського Парламенту». На сьогодні ухвалені акти ЄС, які передбачають, зокрема, кримінально-правові засоби боротьби з такими злочинами, як: тероризм, торгівля людьми, сексуальна експлуатація жінок і дітей, незаконна торгівля наркотиками, відмивання грошей, корупція, підробка засобів платежу, комп’ютерні злочини, організована злочинність, рецидив, незаконна торгівля тканинами й клітинами людини, порушення фінансових інтересів ЄС, зловживання на ринку, незаконний в’їзд, проїзд або проживання в країні ЄС, незаконне працевлаштування в країні ЄС, расизм і ксенофобія, захист довкілля… Вочевидь, що успішна імплементація acqui communitaire неможлива в рамках чинного КК, але є обов’язковою для нового КК [94]. Водночас не дивлячись на беззаперечну тезу, проєкт нового кримінального законодавства в частині кримінальної відповідальності та покарання за кримінальні правопорушення проти власності передбачає зміни, які є дискусійними.

Так, члени робочої групи вказують, що, аналізуючи кримінально-правові норми, які передбачають кримінальну відповідальність за конкретні кримінально-протиправні діяння, потрібно звернути спеціальну увагу на одну важливу обставину. Під час спроб систематизувати такі посягання, в першу чергу, пов’язані з викраданням, можливо використовувати як відповідний критерій спосіб їх вчинення, який може реалізовуватися у різних формах, або вид викрадання – тобто розмір майнової шкоди, яка завдається конкретним діянням. У чинному КК та тих КК, які діяли раніше в Україні, така систематизація здійснювалась залежно від форми вчинення викрадання: у зв’язку з цим виділялись крадіжка, грабіж, розбій тощо як відокремлені статті, а вид викрадання використовувався як кваліфікуюча ознака. Однак, оцінюючи кримінальні правопорушення проти власності, основною ознакою таких діянь є саме розмір прямої майнової шкоди, яка завдається такими діяннями. Водночас

форма вчинення таких діянь характеризує, передусім, особу, яка їх вчиняє. Саме тому вважається, що, наприклад, розбійник небезпечніший ніж грабіжник, а грабіжник – ніж крадій. У зв'язку з цим кримінально-правові посягання проти власності потрібно систематизувати всередині відповідного розділу залежно саме від розміру майнової шкоди [112] (*цитовано за П.П. Андрушко, О.С. Бакумовим, Ю.В. Бауліним, В.М. Бурдіним, І.А. Вишневською, О.П. Горохом, Н.О. Гуторовою, Н.О. Марчук, В.О. Навроцьким, Ю.А. Пономаренком, Є.Л. Стрельцовим, М.І. Хавронюком – Є.В.*). Саме такий підхід, після обговорення, був використаний Робочою групою під час визначення ознак та системи кримінальних правопорушень в Проєкті КК. У цілому в Проєкті КК у злочинах проти власності виділені три загальні способи: викрадення; незаконне заволодіння чужим нерухомим майном або правом на майно; незаконне використання чужого майна чи енергії або отримання послуги [94, с. 260].

Аналіз положень проєкту нового кримінального законодавства України надає підставу для констатації, що члени робочої групи відмовились від використання поняття «шахрайства», передбачивши використання обману або зловживання довірою одним із способів реалізації об'єктивної сторони при посяганні на чуже майно. Такий підхід, як видається, не є беззаперечним, оскільки у більшості міжнародних та європейських правових документів використовується саме поняття «шахрайства».

Так, у Директиві (ЄС) 2017/1371 Європейського парламенту та ради від 5 липня 2017 року про боротьбу з шахрайством, спрямованим проти фінансових інтересів союзу, кримінально-правовими засобами визначено, що захист фінансових інтересів Союзу вимагає надання єдиного визначення шахрайства в рамках дії цієї Директиви, що має охоплювати шахрайські діяння відносно доходів, видатків та активів за рахунок загального бюджету Європейського Союзу, включаючи такі фінансові операції, як запозичення та кредитування. Поняття серйозних правопорушень проти спільної системи податку на додану вартість, утвореної Директивою Ради 2006/112/ЄК (-[8]), стосується найтяжчих форм шахрайства у сфері ПДВ, зокрема шахрайства за допомогою так званих

каруселей, шахрайства через відсутніх торгівців та шахрайства в рамках злочинних організацій, що створює серйозні загрози для спільної системи ПДВ і, відповідно, для бюджету ЄС. Правопорушення проти спільної системи ПДВ повинні вважатися серйозними, якщо вони пов'язані з територією двох чи більше держав-членів, стали результатом шахрайських схем, унаслідок чого ці правопорушення вчинені структуровано з метою неправомірного скористання перевагами спільної системи ПДВ, а загальний розмір завданої правопорушеннями шкоди становить щонайменше 10000000 євро. Поняття загальної шкоди означає оцінену шкоду, що стала результатом усієї схеми шахрайства як для фінансових інтересів відповідних держав-членів, так і для Союзу, без урахування відсотків та санкцій. Ця Директива спрямована на сприяння діям та зусиллям у боротьбі з цим явищем злочинності [42]. Поняття шахрайства також використовується у стратегіях, скерованих на забезпечення національної та економічної безпеки, запобігання тероризму, легалізації (відмивання) майна, отриманого злочинним шляхом тощо.

Особливої уваги заслуговує те, що в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони проблемі протидії шахрайству присвячено окремий розділ.

У наведеній Угоді також зауважено, що сторони здійснюють допомогу згідно з принципами належного фінансового управління та співробітничають у сфері захисту фінансових інтересів України та ЄС, як це визначено в Додатку XLIII до цієї Угоди. Сторони вживають ефективних заходів з метою попередження та боротьби із шахрайством, корупцією та іншою нелегальною діяльністю, inter alia шляхом взаємної адміністративної допомоги та спільної правової підтримки у сферах, охоплених цією Угодою. Із цією метою Україна також поступово приводить національне законодавство у відповідність до положень, викладених у Додатку XLIV до цієї Угоди. Додаток XLIII до цієї Угоди поширюється на будь-яку подальшу угоду чи фінансовий документ, що укладається між Сторонами, а також будь-який інший фінансовий документ ЄС,

з яким Україна може бути пов’язана, без шкоди для будь-яких інших додаткових положень, які охоплюють аудит, перевірки на місцях, інспекції, контроль та заходи протидії шахрайству, inter alia такі, що здійснюються Управлінням з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF) та Європейським судом аудиторів (ЄСА) [124]. Отже, вказане дозволяє поставити під сумнів рішення щодо відмови у новому кримінальному законодавстві від поняття шахрайства. Особливо, із урахуванням того, що у своїх наукових працях члени робочої групи з розробки проєкту нового Кримінального кодексу України неодноразово звертали увагу на потребу у створенні кримінального законодавства, яке б відповідало acqui communitaire ЄС, про що було вище зазначено.

Таким чином, проведене дослідження надало можливість отримати такі висновки: 1) з моменту повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну кількісний показник кримінальних правопорушень проти власності значно змінився у негативний бік. Особливої уваги у цьому контексті заслуговує те, що зростання кількості таких протиправних діянь відбулось не дивлячись на значне зменшення населення України; 2) за останні п’ять років кількість шахрайств відносно загальної кількості кримінальних правопорушень проти власності поступово зростала і після 2022 року набула свого піку – кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України наразі складає майже половину розглядуваного виду протиправних діянь. Це дозволяє вважати, що саме це утворило сукупність кримінологічних підстав для доповнення ст. 190 КК України такою кваліфікуючою ознакою як вчинення цього діяння в умовах воєнного стану; 3) шахрайство є єдиним видом кримінального правопорушення проти власності, яке передбачає кваліфіковану кримінальну відповідальність за вчинення в умовах воєнного стану виключно у випадку, якщо воно завдало значної шкоди потерпілому. Співвідношення суспільної небезпечності звичайної крадіжки, вчиненої в умовах воєнного стану, за яку передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від п’яти до восьми років та шахрайства без наслідків у виді завдання значної шкоди є очевидно нерівномірним; 4) очевидне зростання кількості таких кримінальних правопорушень, які фіксуються після початку дії

режиму воєнного стану дозволяє стверджувати про недоцільність визначення в ч. 3 ст. 190 КК України наслідку у виді «завдання значної шкоди»; 5) відмова у проєкті нового кримінального законодавства від поняття «шахрайство» не відповідає тенденціям розвитку європейського права та наразі чинним міжнародним правовим документам, зокрема і Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами.

Із урахуванням наведеного, видається доцільним викласти ч. 3 ст. 190 КК України у такій редакції: *3. Шахрайство, вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану, - карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.* Такий підхід, по-перше, надасть можливість систематизувати підхід до видів покарань, які можуть бути призначені за кримінальні правопорушення проти власності; по-друге, усуне суперечність щодо наявності додаткової кваліфікуючої ознаки – завдання значної шкоди. Зважаючи на внесені нещодавно змін до КУпАП наведена редакція видається більш актуальною.

Наведена пропозиція також відповідатиме положенням вище вказаної Директиви, де зауважено, що санкції стосовно фізичних осіб мають передбачати у певних випадках максимальний вид покарання у вигляді позбавлення волі на щонайменше чотири роки. Такі випадки повинні включати як мінімум ті, що стосуються завдання істотної шкоди або одержання істотної вигоди, при цьому шкода або вигода мають вважатися істотними, якщо йдеться про суму понад 100000 євро. Якщо законодавство держави-члена не передбачає чіткий поріг істотної шкоди або вигоди як основи для визначення максимального покарання, держава-член має забезпечити врахування обсягу шкоди або вигоди судами при винесенні рішень про міру покарання за шахрайство та інші кримінальні правопорушення, що завдають шкоди фінансовим інтересам Союзу. Ця Директива не перешкоджає тому, щоб держави-члени передбачали інші елементи, які б вказували на серйозний характер кримінального правопорушення, наприклад, коли шкода або вигода є потенційними, але дуже істотними. Однак у частині правопорушень проти спільної системи ПДВ поріг

для визнання шкоди чи вигоди істотними, відповідно до цієї Директиви, встановлюється на рівні 10000000 євро. Запровадження мінімальних рівнів максимального покарання у вигляді позбавлення волі є необхідним для забезпечення рівноцінного захисту фінансових інтересів Союзу на всій території Союзу. Санкції мають слугувати потужним стримувальним чинником для потенційних правопорушників і діяти на всій території Союзу [42].

1.2. Проблеми кваліфікації шахрайств, вчинених в умовах воєнного стану

В умовах дії особливого правового режиму воєнного стану ще до внесення до кримінального законодавства змін відповідно до Закону України від 13.07.2023 № 3233-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень», відповідно до якого ст. 190 було доповнено кваліфікуючою ознакою – вчинення шахрайства в умовах воєнного стану, актуалізувалась низка проблемних питань, пов’язаних з кваліфікацією шахрайства та відмежуванням такого кримінального правопорушення від суміжних діянь. Необхідно відмітити, що окремі суміжні діяння, які потребують відмежування та уточнення ознак об’єктивної та суб’єктивної сторони посягають не тільки на власність, а і на порядок здійснення господарської діяльності. Одним із таких кримінальних правопорушень є незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, кримінальна відповідальність за яке передбачено ст. 201-2 КК України.

Відтак, наразі у науці кримінального права проблема доцільності криміналізації такого протиправного діяння як і підстави для відмежування його від окремих кримінальних правопорушень проти власності залишається актуальною та не до кінця вирішеною.

Так, наприклад, Д.В. Каменський вважає, що доповнення КК України статтею 201-2 стало черговим проявом невиправданої казуїстичності кримінального закону. Проаналізовану кримінально-правову заборону в її чинній редакції помилково розміщено серед статей КК про відповідальність за к. пр. у сфері господарської діяльності. На сьогодні недоліки, притаманні караності незаконного використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв частково усуваються за допомогою застосування ч. 3 ст. 201-2 КК (за такою ознакою, як вчинення дій під час воєнного стану). З урахуванням викладеного логічною є необхідність виключення з КК дослідженої кримінально-правової заборони як непотрібного прояву надмірної (надлишкової) криміналізації. Водночас, незважаючи на незадовільне втілення у ст. 201-2 КК ідеї забезпечити предметну кримінально-правову протидію зловживанням зі специфічним майном, потреба вдосконалення кримінального закону в цій сфері зберігається. Тому пошуку відповіді на питання про потребу мати «під» гуманітарну допомогу і благодійні пожертви окрему заборону, присвячену самостійному господарському (економічному) делікту, мають бути присвячені подальші наукові розвідки, очевидно поєднані з уважним вивченням практики правозастосування [55, с. 80]. Із наведеною позицією вченого важко не погодитись через декілька об’єктивних причин. По-перше, під час внесення відповідних змін законодавцем не було оцінено наявність всіх підстав для криміналізації незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. По-друге, аналіз норм Особливої частини КК України дозволяє констатувати, що більшість форм реалізації об’єктивної сторони, визначені у диспозиції ч. 1 ст. 201-2 кримінального законодавця майже повністю охоплюються іншими статтями КК України, зокрема і ст. 190, якою передбачено кримінальну відповідальність за шахрайство.

Розглядувані зміни було внесено відповідно до Закону України від від 24.03.2022 № 2155-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» [47]. У пояснювальній записці до законопроєкту обґрунтування такого законодавчого

рішення стало те, що Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період воєнного стану» спрощено процедуру визнання соціально значущих товарів гуманітарною допомогою, перелік яких затверджений Кабінетом Міністрів України, без прийняття відповідних рішень про визнання їх гуманітарною допомогою. Наразі виявляються чисельні випадки використання товарів гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку [89]. Проте із урахуванням того, що така законодавча ініціатива виникла вже через місяць після початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, логічно стверджувати, що оцінити поширеність таких дій було неможливо, що вже свідчить про відсутність однієї із підстав криміналізації. Ця підстава і в сучасних умовах також не може бути у повній мірі аргументованою. Аналіз статистичної інформації, викладеної на сайті Офісу Генерального прокурора [76] свідчить про те, що станом на сьогодні кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 201-2 КК України є незначною.

Так, у 2022 році було обліковано 384 випадки незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, із яких 381 – злочини; у 2023 – 189, із них 188 – злочини; станом на вересень 2024 року було обліковано 90 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 201-2 КК України, із яких 89 – злочини. Видається, що у більшості випадків діяння, які мають ознаки незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги було кваліфіковано або за ст. 190, або 191 КК України.

М.І. Хавронюк вказує, що якби статті 201-2 КК не було, то продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, вчинені з метою отримання прибутку та в розмірі понад 434 175 грн., кваліфікувалися б, виходячи з цього розміру, з урахуванням пункту 3 примітки до ст. 185 КК, за частинами 4 або 5 ст. 191 КК як розтрата чужого майна, яке було ввірене особі чи перебувало в її віданні, або як розтрата або заволодіння чужим майном шляхом

зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Через помилку законодавця, фактично більш тяжкий злочин – розтрата в значних розмірах – має каратися м'якше (за ст. 201-2 КК), ніж розтрата в розмірах, які відповідно до ст. 201-2 КК не є значними (за ст. 191 КК). Продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, вчинені у розмірі, який не досягає значного розміру або становить його (434 175 грн.), незалежно від наявності мети отримання прибутку, слід кваліфікувати, залежно від суб'єкта: за ч. 1 ст. 191 КК – як розтрату чужого майна, яке було ввірене особі чи перебувало в її віданні (вчинену в умовах воєнного стану – за ч. 4 ст. 191 КК), або за частинами 2 або 3 ст. 191 КК – як розтрату чужого майна шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (вчинену в умовах воєнного стану – за ч. 4 ст. 191 КК). Вчений також зауважує, що навіть якщо розглядати цю ситуацію так, що і ст. 201-2 КК, і ст. 191 КК регулюють одне питання, тобто має місце не конкуренція норм, а їх колізія, то і в цьому випадку розтрату відповідних предметів в значних розмірах слід кваліфікувати за ст. 201-2 КК, яка є більш новим законом, ніж ст. 191 КК. Вчинені у воєнний час продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, вчинені з метою отримання прибутку та в розмірі понад 434 175 грн., слід кваліфікувати за ч. 3 ст. 201-2 КК. Продаж неіснуючих товарів (предметів) гуманітарної допомоги слід кваліфікувати за ст. 190 КК як шахрайство [138]. Вказане свідчить, що доповнення кримінального законодавства нормою, яка встановлює кримінальну відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги є ще одним прикладом безсистемності змін, внесених до КК України в умовах воєнного стану.

У науці кримінального права також неодноразово виникала думка про наявність конкуренції ст. 201-2 КК України та протиправними діяннями проти власності. Із цього приводу слушною є думка О.К. Маріна, який вказує, що

норма, закріплена у ст. 201-2 КК України не є спеціальною відносно норми, визначеної у ст. 191 КК України, а отже між цими нормами не виникає конкуренції загальної та спеціальної норми у класичному її вигляді. В таких випадках, видається, є підстави говорити про інше співвідношення між нормами: загальної та специфічної. Суть цього співвідношення полягає у наступному: законодавець із загальної норми про відповідальність за якесь достатньо абстрактне кримінальне правопорушення, виділяє, виокремлює у самостійний склад, передбачений самостійною кримінально-правовою нормою (яка, до речі, може міститися як у самостійній статті Особливої частини КК, так і у наступній частині цієї ж статті Особливої частини КК), певну форму поведінки, встановлюючи для саме цієї форми поведінки іншу, відмінну від складу у загальній нормі, криміноутворюючу ознаку. Іншими словами, кримінальну відповідальність за специфічну форму поведінки, виокремленої із загальної норми, законодавець пов'язує із іншими ознаками, які не є обов'язковими для складу, закріпленого у загальній нормі [68, с. 336]. Аналіз наведених норм дозволяє стверджувати про відсутність конкуренцій між розглядуваними нормами. Недоцільність вважати ст. 201-2 КК України спеціальною відносно кримінальних правопорушень проти власності також зумовлена наявністю спеціальних ознак суб'єктивної сторони та визначеними формами реалізації об'єктивної сторони такого кримінального правопорушення.

Вказане також стосується і кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України. Так, порівнюючи ст. 190 і ст. 201-2 КК вчені вказують, що, по-перше, ст. 201-2 КК не передбачає обов'язкового заволодіння чужим майном, оскільки в ній ідеться лише про мету отримати прибуток, тобто для ст. 201-2 КК немає значення, чи отримав винний очікуваний зиск. А по-друге, ст. 201-2 КК не обмежує способи вчинення правопорушення обманом або зловживанням довірою. Іншими словами, цілком можливо, що покупець усвідомлює, що він купує гуманітарну допомогу, і його це повністю влаштовує. У випадку заволодіння коштами потерпілих шляхом продажу їм товарів гуманітарної допомоги, на наш погляд, може виникнути питання про ідеальну сукупність

злочинів, передбачених ст.190 і ст.201-2 КК. Це випливає з того, що згадані склади злочини мають різний безпосередній об'єкт (ст.190 – відносини у сфері власності, ст. 201-2 – відносини у сфері гуманітарної допомоги та благодійної діяльності). У зв'язку з цим винний одним своїм діянням фактично посягає на обидва безпосередні об'єкти, а тому вчиняє не одне, а два правопорушення. Наприклад, аналогічно кваліфікується шахрайство, вчинене з використанням завідомо підробленого документа, – за ст.190 і ст. 358 КК [65, с. 272]. Отже, наявність спеціальної мети – отримання прибутку є однією із основних ознак (поза ознаками об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 190 та 201-2 КК України), яка надає можливість відмежувати шахрайство від незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

В.М. Киричко вказує, що застосування ст. 190 КК унеможливлюється з причини відсутності в діях особи безоплатного обернення чужого майна на свою чи іншої особи користь, адже поняття «продаж» означає оплатну передачу майна однією особою у власність іншій особі. Тобто в таких випадках суб'єкт господарювання порушує вимогу щодо безоплатної передачі предмета гуманітарної допомоги її набувачу і передає предмет на умовах оплати його вартості, яку зараховує як прибуток суб'єкта господарювання. Слід відрізняти випадки, коли особа спочатку протиправно безоплатно обернула предмет гуманітарної допомоги на свою користь (вчинила закінчене привласнення чужого майна або закінчене заволодіння ним шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем), а потім продала цей предмет набувачу гуманітарної допомоги. В таких випадках відсутні підстави для застосування ст. 201-2 КК, а дії кваліфікуються як закінчене розкрадання чужого майна за ст. 191 КК і наступне розпорядження злочинно здобутим майном [56, с. 163]. Необхідно також відмітити, що аналіз судової практики (42 вироки, розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень [43]) надає підставу для констатації, що з 2022 року відсутні випадки, коли незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги

було кваліфіковано у сукупності із будь-яким видом кримінальних правопорушень проти власності, зокрема і діяннями, передбаченими ст.ст. 190-191 КК України. Питання кваліфікації та зміни кваліфікації також не ставали предметом розгляду Верховним судом.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК, слід визнавати суспільні відносини в сфері господарської діяльності, які забезпечують своєчасне і належне надання гуманітарної допомоги її набувачам. Характер суспільної небезпечності зазначених у ст. 201-2 КК дій визначається тим, що внаслідок їх вчинення заподіюється або може бути заподіяна істотна шкода у вигляді ненадходження або несвоєчасного надходження до набувачів гуманітарної допомоги мінімум в значних розмірах [56, с. 176]. Отже, видається, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 201-2 КК України має кримінально-правові ознаки, близькі до ознак протиправного діяння, передбаченого ст. 191 КК України. Ознаки шахрайства можуть бути у випадку, коли незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги вчиняється щодо неіснуючих товарів в контексті першої форми реалізації об'єктивної сторони, визначеної в ч. 1 ст. 201-2 КК України (про що вказував М.І. Хавронюк), або якщо обман або зловживання довірою було використано під час укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном (коли кримінальний правопорушник заздалегідь знає про відсутність предмету кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України).

Ознаками, які надають можливість відмежувати кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 від діяння, передбаченого ст. 201-2 КК України також є: 1) безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України є господарська діяльність, пов'язана із наданням та використанням гуманітарної допомоги, у зв'язку із чим, на відміну від ст. 190 КК України, посягання здійснюється на державну діяльність; 2) форми реалізації об'єктивної сторони незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги

у більшості випадків виключають можливість використання обману або зловживання довірою; 3) здебільшого вчинення кримінального правопорушення можливе тільки суб'єктами, передбаченими Законом України від 22.10.1999 № 1192-XIV «Про гуманітарну допомогу», що корелюється із ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України та майже повністю виключає ймовірність вчинення такого діяння з ознаками шахрайства; 4) наявність спеціальної мети – отримання прибутку, яка передбачена диспозицією ч. 1 ст. 201-2 КК України.

Окремі проблеми кваліфікації шахрайства хоча безпосередньо не пов'язані із введенням особливого правового режиму воєнного стану та внесенням до ст. 190 КК України відповідних змін, але залишаються актуальними протягом тривалого часу. Зокрема це стосується визначення моменту закінчення такого кримінального правопорушення.

Так, у Постанові Верховного Суду від 17 жовтня 2022 року (справа № 686/13801/16-к) вказано, що Об`єднана палата враховує, що у правозастосовній практиці Верховного Суду висловлено різні підходи до встановлення ознак об`єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК, і моменту його закінчення. За правовою позицією щодо застосування норм матеріального права колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (постанова від 05 квітня 2018 року у справі № 658/1658/16-к, провадження № 51-735км18), шахрайство вважається закінченим з моменту фактичного одержання винним майна чи набуття права на нього. Натомість колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (постанова від 27 лютого 2018 року в справі № 541/440/15-к, провадження № 51-805км18) виходила з того, що шахрайство вважається закінченим злочином, якщо винний заволодіває предметом кримінального правопорушення і після цього має реальну можливість розпорядитися ним як власним. Отже, дії особи, яку одразу після одержання грошей було затримано на місці, мають розцінюватись як закінчений замах на шахрайство, оскільки винуватий не мав реальної можливості розпорядитися

грошима на свій розсуд [82]. Такий підхід відтворює загальне розуміння моменту закінчення всіх кримінальних правопорушень проти власності. Беззаперечним для судової практики є те, що вважати таке суспільно небезпечне діяння закінченим можна лише тоді, коли особа має можливість розпорядитись майном, яким вола заволоділа у будь-який спосіб. Лише факт отримання такого майна свідчить про реалізацію частини умислу без досягнення корисливої мети. Аналогічним чином має кваліфікуватись і шахрайство.

У тій самій постанові також є вказівка на те, що з погляду забезпечення єдності правозастосування, від правильного визначення моменту закінчення злочину, передбаченого ст. 190 КК, залежить щонайменше: кваліфікація вчиненого як закінченого або незакінченого кримінального правопорушення, що відповідно до ст. 68 КК впливає на призначення покарання; встановлення ознак сукупності в разі вчинення інших епізодів шахрайства; можливість добровільної відмови від доведення правопорушення до кінця; вирішення питання про переростання вчиненого в інше кримінальне правопорушення, про кримінальну відповідальність співучасників в аспекті добровільної відмови (ст. 31 КК). Об`єднана палата виходить із того, що положення закону про кримінальну відповідальність визначають шахрайство як заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою, де за лексико-граматичним способом тлумачення закону обман і зловживання довірою передбачені у ст. 190 КК як самостійні (альтернативні) способи вчинення шахрайства. Обман як спосіб шахрайства полягає в повідомленні неправдивих відомостей (активний обман) або у приховуванні відомостей про обставини, повідомлення яких мало б суттєве значення для рішення про передачу майна або права на майно, за наявності обов`язку їх повідомити (пасивний обман) [82]. Отже, врахування потребує як визначення способу реалізації кримінально протиправного умислу, так і змісту обману та зловживання довірою.

До адресатів обману при вчиненні шахрайства належать не лише власники, а й інші особи, уповноважені власником або законом (у широкому його

розумінні) на вчинення дій стосовно майна. Не виключається шахрайство в разі заволодіння чужим майном шляхом обману особи, яка фактично володіє ним без належних правових підстав, зокрема і такої, яка протиправно заволоділа ним. Вказівка у ст.190 КК на вчинення дій стосовно чужого майна свідчить про те, що відповідальність за шахрайство пов`язана із встановленням усвідомлення винним факту заволодіння майном, яке належить іншій особі (чужим для нього), за відсутності законних підстав для того. При цьому усвідомлення винуватим, кому саме належить чуже для нього майно та на яких підставах, чи заволодіває він майном, увівши в оману власника або іншу особу, не є обов`язковим для встановлення ознак шахрайства. Функціонально обман при вчиненні шахрайства не завжди спрямований на виникнення у потерпілого уявлення про вигідність чи обов`язковість передачі майна (наприклад, це стосується випадків передачі майна в тимчасове безоплатне користування, заволодіння чужим майном під виглядом збирання благодійної допомоги (військовим, пораненим, біженцям, хворим і т.п.), добровільних внесків, пожертвувань тощо) [82]. У контексті зазначеного необхідно звернути увагу на те, що в умовах воєнного стану одними із найбільш популярних форм шахрайства стало надання неправдивих відомостей під час отримання статусу внутрішньо переміщеної особи, а також шахрайські дії щодо нерухомості, зокрема – в частині надання неіснуючих орендних послуг.

Відповідно до вироку Пирятинського районного суду Полтавської області від 16 жовтня 2024 року (справа № 544/498/24), *обвинувачений, розуміючи, що залишив місце реєстрації в грудні 2019 року, не з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру та відповідно не має права на отримання статусу внутрішньо переміщеної особи та на отримання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, з корисливих мотивів, 11.07.2022 прибув до*

Великокручанського старостинського округу виконавчого комітету Пирятинської міської ради, за адресою: вул. Героїв Майдану 109-А, с. Велика Круча Пирятинської ОТГ Лубенського р-ну Полтавської обл., де звернувся із заявою про взяття на облік, як внутрішньо переміщеної особи, вказавши у заяві завідомо неправдиві відомості про дату переміщення з небезпечної території, а саме: 24.02.2022 та не повідомив при цьому про те, що місце своєї реєстрації, яке визначене у Переліку, затвердженому розпорядженням Кабінету Міністрів України відбберезня 2022 р.№ 204 «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «єПідтримка»» (далі Переліку), він покинув задовго до введення воєнного стану в Україні та не з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту. На підставі заяви обвинуваченого було сформовано електронну заяву про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, після чого його було зареєстровано в Єдиній інформаційній базі внутрішньо переміщених осіб та видано довідку від 11.07.2022 №1622-7001334892. Одразу ж після цього, перебуваючи у адміністративному приміщенні Великокручанського Старостинського округу, продовжуючи свої злочинні дії, обвинувачений, який неправомірно набув статус внутрішньо переміщеної особи, звернувся із заявою від 11.07.2022 про надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам та надав реквізити банківського рахунку для виплати допомоги. 14.07.2022, на підставі набуття статусу внутрішньо переміщеної особи та на підставі поданої обвинуваченим заяви, Управлінням соціального захисту населення Лубенської районної військової адміністрації Полтавської області останньому було призначено допомогу на проживання внутрішньо переміщеним особам у розмірі 2000 грн. щомісячно, починаючи з 01 липня 2022 року. В результаті шахрайських дій обвинувачений, в період часу з 01.08.2022 по 29.02.2024, отримав грошові кошти на загальну суму 40000 грн у якості допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам за вказаний період були зараховані на особистий рахунок останнього, відкритий в АТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК», якими він у подальшому

розпорядився на власний розсуд [34]. Із урахуванням незначного розміру шкоди, яка була спричинена державі діями потерпілого, діяння було кваліфіковано за ч. 1 ст. 190 КК України, тобто як за простий склад шахрайства.

Повідомлення неправдивих відомостей або замовчування відомостей є особливими видами інформаційного впливу на психіку особи з метою змусити останню виконати певні дії в інтересах того, хто обманює, який призводить до того, що особа перекручено сприймає дійсність, а отже, здійснює процес мислення на ґрунті омани, що й обумовлює зовні добровільне волевиявлення особи, яка володіє майном, на передачу майна чи права на нього винному, а отже і наступне фактичне протиправне заволодіння тим чужим майном або набуття права на таке. Заволодінням установлюється панування над річчю, що і є результатом застосованого обману потерпілого, якого в такий спосіб зовні добровільно спонукають передати винуватому майно чи право на майно, фактичним наслідком чого є заподіяння матеріальної шкоди. На відміну від викрадення чужого майна (таємного за ст. 185 КК чи відкритого за ст. 186 цього Кодексу), де протиправне заволодіння чужим майном є початковим етапом реалізації умислу винної особи, що передує його вилученню з володіння потерпілого, законодавець пов`язує ознаки шахрайства саме із заволодінням чужим майном або набуттям права на нього, а тому кваліфікація діяння за ст. 190 КК не пов`язана із встановленням реальної первинної можливості розпорядитися майном (правом на майно) на власний розсуд, що є обов`язковим для викрадення, оскільки віддзеркалює момент юридичного завершення етапу протиправного вилучення чужого майна. Отже, шахрайство, вчинене шляхом обману, є закінченим кримінальним правопорушенням з моменту протиправного заволодіння чужим майном або придбання права на чуже майно [82]. У контексті внесених у 2023 році змін, які полягали в уточненні кваліфікуючих ознак шахрайства визначення моменту закінчення шахрайства тісно пов’язано зі встановленням інших ознак об’єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України. Так, відповідно до ч. 3 ст. 190 КК України, законодавцем визначено обстановку вчинення шахрайства –

правовий режим воєнного стану та його наслідки – завдання значної шкоди, розмір якої передбачено у примітці до ст. 185 КК України.

Відповідно, для кваліфікації такого діяння за ч. 3 ст. 190 КК України необхідно, по-перше, щоб шахрайство було вчинено після того, як зміни, передбачені Законом України від 23.08.2023 № 3342-IX «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» набрали чинності; по-друге, шахрайство має бути вчинено до припинення воєнного стану після закінчення строку, на який його було введено або до прийняття Указу Президента про його скасування; по-третє має бути спричинена значна шкода, а кримінальний правопорушник отримав можливість реалізувати корисливу мету.

Одночасно із цим має бути враховано, що застосування ч. 3 ст. 190 КК України не пов’язано із моментом введення воєнного стану, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 5 КК України [58], закон про кримінальну відповідальність, що встановлює кримінальну протиправність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі.

Окрему увагу також необхідно звернути на необхідність у розмежуванні кримінально караного шахрайства від порушень цивільного законодавства. Так, у Постанові Верховного Суду від 19 березня 2024 року (справа № 295/17062/15-к) зазначено, що відмежовуючи шахрайство від цивільно-правових деліктів, необхідно виходити з того, що отримання майна з умовою виконання якого-небудь зобов`язання може бути кваліфіковане як шахрайство, якщо встановлено, що винна особа вже в момент заволодіння цим майном мала на меті його привласнити, а зобов`язання - не виконувати. Розмежування кримінально караного злочину від цивільно-правової угоди необхідно здійснювати не за тим, як оформлені укладені між сторонами договори, а за тим, що стало результатом цієї договірної діяльності. Якщо одна сторона, приймаючи на себе зобов`язання, не має ніяких реальних можливостей і бажання їх виконувати, йдеться про

шахрайство (постанова Верховного Суду від 24 вересня 2020 року у справі № 755/10138/16-к). Відповідно до правових позицій Верховного Суду цивільно-правових відносин, за допомогою яких суб`єкт прагне завуалювати свій злочинний умисел, за наявності підстав не повинна бути перешкодою для оцінки скоєного як злочину, передбаченого ст. 190 КК України. Існування між обвинуваченим та потерпілим певних цивільно-правових чи інших подібних правовідносин, які були закріплені в певному правочині, саме собою не виключає можливості кваліфікації діяння особи як шахрайства за наявності усіх необхідних елементів складу цього злочину. В окремих випадках такі відносини цілком можуть бути частиною реалізації умислу особи на заволодіння чужим майном шляхом обману чи зловживання довірою [83]. Необхідно також відмітити наявність непоодиноких випадків, коли під час кваліфікації заволодіння окремими видами майна норма, в який встановлено кримінальну відповідальність за шахрайство не співвідноситься із іншими спеціальними нормами, в яких шахрайство вважається однією із форм реалізації об'єктивної сторони.

Одним із прикладів є кримінальне правопорушення, передбачене ст. 289 КК України, в якій встановлено кримінальну відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом. Так, відповідно до Постанови Верховного Суду від 21 січня 2016 року (справа № 5-365кс15), *обвинувачений 20 грудня 2014 року приблизно о 18 годині у кімнаті гуртожитку Понінківського професійного ліцею Полонського району Хмельницької області, де проживав із потерпілим, використовуючи дружні стосунки з останнім, шляхом обману та зловживання довірою під приводом поїздки до магазину для придбання продуктів харчування попросив потерпілого дати для цього мотоцикл та ключі до нього, на що потерпілий, виходячи з довіри до обвинувачаеного та в помилковій впевненості в добросовісності його дій, погодився. Після цього обвинувачений, діючи умисно, повторно, біля гуртожитку зазначеного ліцею, розташованого по вул. Півнюка, незаконно заволодів мотоциклом, власником якого була інша особа, та який перебував у правомірному користуванні й володінні потерпілого, та*

розпорядився ним на власний розсуд, завдавши потерпілому таким чином матеріальної шкоди в розмірі 2171 грн. Апеляційний суд Хмельницької області ухвалою від 11 серпня 2015 року зазначений вирок щодо обвинуваченого змінив. Дії було перекваліфіковано з частини другої статті 289 КК на частину другу статті 190 КК та призначено йому покарання за частиною другою статті 190 КК у виді позбавлення волі на строк 1 рік.

Колегія суддів зазначила, що норми, передбачені статтями 289 та 190 КК, у разі встановлення факту заволодіння транспортним засобом співвідносяться як спеціальна і загальна. Згідно з правилами кваліфікації злочинів, якщо діяння, вчинене винною особою, одночасно підпадає під ознаки двох чи більше кримінально-правових норм, має місце конкуренція останніх. Завжди повинна застосовуватися та норма, яка охоплює з найбільшою повнотою всі фактичні ознаки вчиненого діяння. Вона має перевагу перед нормою, яка передбачає лише частину того, що вчинив злочинець. Отже, за вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом, у тому числі шляхом обману або зловживання довірою потерпілої особи, законодавець передбачив спеціальну норму кримінального закону - статтю 289 КК, яка має перевагу над загальною нормою кримінального закону - статтею 190 КК, а тому належить застосувати спеціальну норму кримінального закону. Установлені судами обставини справи щодо обвинуваченого свідчать про те, що він шляхом обману та зловживання довірою потерпілого заволодів транспортним засобом (мотоциклом) і розпорядився ним на власний розсуд. У рішенні, яке надано заявником для порівняння, суд касаційної інстанції погодився з правильністю кваліфікації дій за частиною другою статті 289 КК, яка також заволоділа транспортним засобом шляхом обману та зловживання довірою. Зіставлення правових висновків оскарженого та порівнюваного судових рішень свідчить про наявність неоднакового застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми права, передбаченої законом України про кримінальну відповідальність, у подібних правовідносинах, що зумовило ухвалення різних за змістом судових рішень. Отже, правова оцінка фактичної та юридичної

підстав кваліфікації діянь, які інкриміновані обвинуваченому, дають підстави визнати, що касаційний суд в оспореному рішенні неправильно погодився з висновком суду апеляційної інстанції щодо перекваліфікації дій обвинуваченого з частини другої статті 289 КК на частину другу статті 190 КК [84]. Наведений приклад надає можливість констатувати, що діяння, передбачене ст. 289 КК України включає в себе шахрайські дії як один із способів заволодіння транспортним засобом, що унеможливлює застосування ст. 190 КК.

Водночас, окремі практичні питання виникають також у зв'язку зі вчиненням шахрайських дій на етапі готування до іншого кримінального правопорушення.

Так, в Ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07 лютого 2017 (справа № 296/8511/13-к) зазначено, що відповідно до встановлених фактичних обставин справи діяння засудженого обґрунтовано отримали юридичну оцінку за ч.2 ст.15 і ч.2 ст.190 КК, а також за ч.4 ст. 27, ч.2 ст. 15 і ч. 4 ст. 369 цього Кодексу. Така кваліфікація узгоджується з правовою позицією Верховного Суду України (справа № 5-3кс15). За висновками найвищої судової інстанції, втому разі, якщо завдяки обману винуватий викликає бажання в особи вчинити кримінально-протиправне діяння, вчинення якого вона вважає для себе в цій ситуації вигідним, то його дії необхідно розглядати в аспекті положень інституту співучасті. Обманюючи іншу особу, винуватий схиляє її до вчинення згаданого діяння і в такий спосіб виконує роль підбурювача до злочину. Те, що сам винуватий достеменно знає (не може не знати), що злочин не буде закінчено, оскільки, обманюючи особу, він завчасно робить неможливим доведення злочину до кінця, значення не має. Замах на злочин це теж самостійний вид незакінченого злочину, і підбурювання до вчинення такого замаху, коли для самого підбурювача відомо, що злочин не буде доведено до кінця, жодним чином не виключає ні факту підбурювання, ні кримінальної відповідальності за такі дії. Отже, якщо винний отримує від іншої особи гроші нібито для передачі службовій особі як хабар, маючи намір не передавати їх, а привласнити, вчинене належить розцінювати як шахрайство і

кваліфікувати за відповідною частиною ст.190 КК. Однак якщо при цьому винний сам схилив хабародавця до передачі йому цінностей, його дії належить також кваліфікувати як підбурювання до закінченого замаху на дачу хабара, тобто ще за ч.4 ст.27, ч.2 ст.15 і відповідною частиною ст.369 КК [128]. Отже, за умови, якщо шахрайські дії пов'язані із заздалегідь непланованим вчиненням іншого кримінального правопорушення (наприклад, отримання грошей для передання у якості неправомірної вигоди; отримання грошей для придбання зброї або наркотичних засобів тощо, якщо особа заздалегідь не планувала реалізувати обіцянку) має кваліфікуватись виключно як шахрайство. Додаткової кваліфікації за замах на вчинення інших видів кримінальних правопорушень такі дії не потребують.

Принциповим у цьому питанні є встановлення і доведення поза розумним сумнівом, що особа, умисно, з корисливих мотивів заволодіваючи чужим майном або набуваючи права на майно шляхом обману чи зловживання довірою, зокрема й беручи на себе при цьому певні зобов`язання, одразу не мала наміру їх виконувати, використовуючи певні правовідносини як спосіб реалізації умислу, спрямованого на заволодіння чужим майном шляхом обману чи зловживання довірою. Висновок про це може бути зроблений, у тому числі, виходячи із сукупності фактичних дій такої особи. Вчиняючи шахрайство, винна особа цілком усвідомлює суспільну небезпечність самого діяння, тобто фактичну сторону діяння та його суспільне значення, усвідомлює об`єкт та предмет злочину, цінність матеріальних благ та інших предметів спеціального призначення, усвідомлює спосіб вчинення злочину, той факт що свідомо вводить потерпілого в оману шляхом обману чи зловживання довірою, що останній лише зовнішньо добровільно передає їй предмет злочину, тоді як фактично ця воля потерпілого є фіктивною, усвідомлює факт заволодіння майном, правом на майно чи предметами спеціального призначення. Таким чином, об`єктивна та суб`єктивна сторона шахрайства, як конкретного акту вольової поведінки суб`єкта злочину, знаходяться у тісному взаємозв`язку та взаємообумовленості. Вчинюване шляхом обману чи зловживання довірою заволодіння майном,

правом на майно, предметами спеціального призначення є свідомим та вольовим діянням, яке обумовлено потребами, інтересами винної особи, прагненням досягнення конкретного результату свідомо вибраним шляхом [83].

Отже, для відмежування шахрайства від цивільно-правових деліктів необхідно враховувати: 1) встановлення наявності предмету цивільно-правових відносин та реальної можливості відчуження/набуття права власності на нього; 2) встановлення факту вчинення особою всіх дій, спрямованих на задоволення корисливої мети шляхом зловживання довірою або обману (наприклад, надання завідомо неправдивої інформації щодо предмету договору, укладення угоди про надання неіснуючих послуг, створення фіктивного підприємства тощо); 3) встановлення моменту виникнення умислу на вчинення шахрайства та виключення ймовірності виникнення реальних перешкод для виконання цивільно-правової угоди; 4) встановлення факту наявності у особи права розпоряджатись майном, яке стає предметом цивільно-правової угоди.

Таким чином, проведене дослідження надало підставу для констатації, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 201-2 КК України має кримінально-правові ознаки, близькі до ознак протиправного діяння, передбаченого ст. 191 КК України. Ознаки шахрайства можуть бути у випадку, коли незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги вчиняється щодо неіснуючих товарів в контексті першої форми реалізації об’єктивної сторони, визначеної в ч. 1 ст. 201-2 КК України (про що вказував М.І. Хавронюк), або якщо обман або зловживання довірою було використано під час укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном (коли кримінальний правопорушник заздалегідь знає про відсутність предмету кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України).

Ознаками, які надають можливість відмежувати кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 від діяння, передбаченого ст. 201-2 КК України також є: 1) безпосереднім об’єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України є господарська діяльність, пов’язана із

наданням та використанням гуманітарної допомоги, у зв'язку із чим, на відміну від ст. 190 КК України, посягання здійснюється на державну діяльність; 2) форми реалізації об'єктивної сторони незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги у більшості випадків виключають можливість використання обману або зловживання довірою; 3) здебільшого вчинення кримінального правопорушення можливе тільки суб'єктами, передбаченими Законом України від 22.10.1999 № 1192-XIV «Про гуманітарну допомогу», що корелюється із ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України та майже повністю виключає ймовірність вчинення такого діяння з ознаками шахрайства; 4) наявність спеціальної мети – отримання прибутку, яка передбачена диспозицією ч. 1 ст. 201-2 КК України.

Для кваліфікації шахрайства за ч. 3 ст. 190 КК України необхідно, по-перше, щоб шахрайство було вчинено після того, як зміни, передбачені Законом України від 23.08.2023 № 3342-IX «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» набрали чинності; по-друге, шахрайство має бути вчинено до припинення воєнного стану після закінчення строку, на який його було введено або до прийняття Указу Президента про його скасування; по-третє має бути спричинена значна шкода, а кримінальний правопорушник отримав можливість реалізувати корисливу мету.

Одночасно із цим має бути враховано, що застосування ч. 3 ст. 190 КК України не пов'язано із моментом введення воєнного стану, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 5 КК України [58], закон про кримінальну відповідальність, що встановлює кримінальну протиправність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі.

Для відмежування шахрайства від цивільно-правових деліктів необхідно враховувати: 1) встановлення наявності предмету цивільно-правових відносин та реальної можливості відчуження/набуття права власності на нього; 2)

встановлення факту вчинення особою всіх дій, спрямованих на задоволення корисливої мети шляхом зловживання довірою або обману (наприклад, надання завідомо неправдивої інформації щодо предмету договору, укладення угоди про надання неіснуючих послуг, створення фіктивного підприємства тощо); 3) встановлення моменту виникнення умислу на вчинення шахрайства та виключення ймовірності виникнення реальних перешкод для виконання цивільно-правової угоди; 4) встановлення факту наявності у особи права розпоряджатись майном, яке стає предметом цивільно-правової угоди.

За умови, якщо шахрайські дії пов’язані із заздалегідь непланованим вчиненням іншого кримінального правопорушення (наприклад, отримання грошей для передання у якості неправомірної вигоди; отримання грошей для придбання зброї або наркотичних засобів тощо, якщо особа заздалегідь не планувала реалізувати обіцянку) має кваліфікуватись виключно як шахрайство. Додаткової кваліфікації за замах на вчинення інших видів кримінальних правопорушень такі дії не потребують.

Висновки до 1 розділу

1. Проведене дослідження надало можливість отримати такі висновки: 1) з моменту повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну кількісний показник кримінальних правопорушень проти власності значно змінився у негативний бік. Особливої уваги у цьому контексті заслуговує те, що зростання кількості таких протиправних діянь відбулось не дивлячись на значне зменшення населення України; 2) за останні п’ять років кількість шахрайств відносно загальної кількості кримінальних правопорушень проти власності поступово зростала і після 2022 року набула свого піку – кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України наразі складає майже половину розглядуваного виду протиправних діянь. Це дозволяє вважати, що саме це утворило сукупність кримінологічних підстав для доповнення ст. 190 КК України такою кваліфікуючою ознакою як вчинення цього діяння в умовах воєнного

стану; 3) шахрайство є єдиним видом кримінального правопорушення проти власності, яке передбачає кваліфіковану кримінальну відповідальність за вчинення в умовах воєнного стану виключно у випадку, якщо воно завдало значної шкоди потерпілому. Співвідношення суспільної небезпечності звичайної крадіжки, вчиненої в умовах воєнного стану, за яку передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років та шахрайства без наслідків у виді завдання значної шкоди є очевидно нерівномірним; 4) очевидне зростання кількості таких кримінальних правопорушень, які фіксуються після початку дії режиму воєнного стану дозволяє стверджувати про недоцільність визначення в ч. 3 ст. 190 КК України наслідку у виді «завдання значної шкоди»; 5) відмова у проєкті нового кримінального законодавства від поняття «шахрайство» не відповідає тенденціям розвитку європейського права та наразі чинним міжнародним правовим документам, зокрема і Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами.

Із урахуванням наведеного, видається доцільним викласти ч. 3 ст. 190 КК України у такій редакції: *3. Шахрайство, вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану, - карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.* Такий підхід, по-перше, надасть можливість систематизувати підхід до видів покарань, які можуть бути призначені за кримінальні правопорушення проти власності; по-друге, усуне суперечність щодо наявності додаткової кваліфікуючої ознаки – завдання значної шкоди. Зважаючи на внесені нещодавно змін до КУпАП наведена редакція видається більш актуальною.

2. Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 201-2 КК України має кримінально-правові ознаки, близькі до ознак протиправного діяння, передбаченого ст. 191 КК України. Ознаки шахрайства можуть бути у випадку, коли незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги вчиняється щодо неіснуючих товарів в контексті першої форми реалізації об'єктивної сторони, визначеної в ч. 1 ст. 201-2 КК України (про що вказував М.І. Хавронюк), або якщо

обман або зловживання довірою було використано під час укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном (коли кримінальний правопорушник заздалегідь знає про відсутність предмету кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України).

Ознаками, які надають можливість відмежувати кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 від діяння, передбаченого ст. 201-2 КК України також є: 1) безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України є господарська діяльність, пов'язана із наданням та використанням гуманітарної допомоги, у зв'язку із чим, на відміну від ст. 190 КК України, посягання здійснюється на державну діяльність; 2) форми реалізації об'єктивної сторони незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги у більшості випадків виключають можливість використання обману або зловживання довірою; 3) здебільшого вчинення кримінального правопорушення можливе тільки суб'єктами, передбаченими Законом України від 22.10.1999 № 1192-XIV «Про гуманітарну допомогу», що корелюється із ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України та майже повністю виключає ймовірність вчинення такого діяння з ознаками шахрайства; 4) наявність спеціальної мети – отримання прибутку, яка передбачена диспозицією ч. 1 ст. 201-2 КК України.

Для кваліфікації шахрайства за ч. 3 ст. 190 КК України необхідно, по-перше, щоб шахрайство було вчинено після того, як зміни, передбачені Законом України від 23.08.2023 № 3342-IX «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» набрали чинності; по-друге, шахрайство має бути вчинено до припинення воєнного стану після закінчення строку, на який його було введено або до прийняття Указу Президента про його скасування; по-третє має бути спричинена значна шкода, а кримінальний правопорушник отримав можливість реалізувати корисливу мету.

Одночасно із цим має бути враховано, що застосування ч. 3 ст. 190 КК України не пов’язано із моментом введення воєнного стану, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 5 КК України [58], закон про кримінальну відповідальність, що встановлює кримінальну протиправність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі.

Для відмежування шахрайства від цивільно-правових деліктів необхідно враховувати: 1) встановлення наявності предмету цивільно-правових відносин та реальної можливості відчуження/набуття права власності на нього; 2) встановлення факту вчинення особою всіх дій, спрямованих на задоволення корисливої мети шляхом зловживання довірою або обману (наприклад, надання завідомо неправдивої інформації щодо предмету договору, укладення угоди про надання неіснуючих послуг, створення фіктивного підприємства тощо); 3) встановлення моменту виникнення умислу на вчинення шахрайства та виключення ймовірності виникнення реальних перешкод для виконання цивільно-правової угоди; 4) встановлення факту наявності у особи права розпоряджатись майном, яке стає предметом цивільно-правової угоди.

За умови, якщо шахрайські дії пов’язані із заздалегідь непланованим вчиненням іншого кримінального правопорушення (наприклад, отримання грошей для передання у якості неправомірної вигоди; отримання грошей для придбання зброї або наркотичних засобів тощо, якщо особа заздалегідь не планувала реалізувати обіцянку) має кваліфікуватись виключно як шахрайство. Додаткової кваліфікації за замах на вчинення інших видів кримінальних правопорушень такі дії не потребують.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ШАХРАЙСТВА, ВЧИНЕНОГО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Стан та тенденції шахрайств, вчинених в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану

Злочинність традиційно вважалась крайнім проявом девіантної поведінки суспільства, що зумовлює підвищений інтерес держави до створення та впровадження у практичну діяльність ефективних стратегій запобігання та протидії. Разом із цим, не дивлячись на те, що більшість видів кримінальних правопорушень з'явились майже одночасно із появою людства, а законодавці на різних історичних етапах намагались запровадити різні заходи впливу, до сьогодні більшість із них залишаються не тільки актуальними, а і достатньо розповсюдженими. Як видається, причина цього у першу чергу полягає в тому, що кримінально протиправній діяльності притаманний динамічний характер розвитку, який зумовлює її систематичну трансформацію, що потребує оновлення та адаптації заходів кримінально-правового та кримінологічного впливу.

Узагальнення та певне переосмислення наукових поглядів на злочинність дає підстави для виділення ряду її суттєвих ознак. Вчені пропонують починати з питань найбільш загального характеру, які стосуються філософських, соціологічних та психологічних засад людської поведінки. Життя кожної людини складається з величезної кількості актів поведінки. Вони дуже різноманітні за характером діяння, його мотивами, метою, наслідками. Різноманітність актів поведінки є характерною для будь-якого суспільства незалежно від ступеня його розвитку. Разом з тим, об'єктивно необхідною основою існування суспільства є стандартизація людської поведінки, встановлення соціальних норм, що обмежують її різноманітність шляхом визначення видів поведінки, які є корисними для суспільства, схвалюються більшістю його членів і підтримуються ними, а також тих, які пов'язані із заподіянням шкоди членам суспільства,

засуджуються ним і тягнуть застосування покарання щодо осіб, які їх вчинили [64, с. 53].

Розвиток суспільства зумовлює потребу в оновленні підходів до криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь. Це пояснюється втратою суспільної небезпечності одних діянь та набуттям – іншими. Одним із яскравих прикладів може бути існування на певному історичному етапі кримінальної відповідальності за чаклунство, яке через відсутність базових знань та уявлень тогочасного суспільства вважалось небезпечним. Поступово чаклунство втратило своє значення як кримінальне правопорушення, було декриміналізовано, а на сучасному етапі державотворення залишилась лише адміністративна відповідальність за ворожіння у громадських місцях. Проте те саме чаклунство наразі за наявності відповідних ознак може бути кваліфіковано як шахрайство.

Дуже важливо підкреслити, що цей процес є природно-історичною формою створення та розвитку суспільства. Спільноти, в яких така стандартизація людської поведінки не відбулася або набували розповсюдження види поведінки, які мали соціально небезпечний характер, були нежиттєздатними і припиняли існування. Але в жодному суспільстві, як свідчить історія, ніколи не вдавалося досягти повної стандартизації людських вчинків і виключити вчинення антисуспільних діянь. В соціології така поведінка називається такою, що відхиляється від встановлених соціальних норм (девіантна поведінка). Це найбільш загальне формулювання, яке включає різні види соціальних відхилень – аморальні вчинки, порушення правил співжиття в побуті, правопорушення і, нарешті, злочини. Таким чином, злочин є актом поведінки людини, що порушує встановлені в суспільстві соціальні норми. Такі діяння, взяті в сукупності, шкодять суспільним відносинам, що склалися, руйнують єдність суспільства. Отже, злочинність є крайнім, найбільш небезпечним видом соціального відхилення. Це її основна ознака [64, с. 53].

Кримінальні правопорушення проти власності є одними із найдавніших видів суспільно небезпечних діянь. Їх розвиток та поширення безпосередньо

пов’язані із появою інституту власності, який також неодноразово зазнавав певних трансформацій. Більшість із них пов’язана зі зміною підходу законодавця до пріоритетного майна, яке має підлягати посиленому кримінально-правовому захисту (наприклад, державне чи колективне майно або індивідуальна власність). Беззаперечно на початкових етапах становлення держави кримінально протиправними діяннями проти власності вважались тільки різні види крадіжок, поступово були криміналізовані грабіж, розбій тощо. Шахрайство є відносно новим видом кримінального правопорушення проти власності, який було вперше криміналізовано у східноєвропейському праві XVI століття. Проте, звичайно, аналогічні або близькі за способом реалізації кримінально протиправного умислу діяння вважались кримінально караними ще у Стародавньому Римі, але шахрайськими діями вважались фальшивомонетництво, підробка документів тощо. Отже, враховуючи вказане можна стверджувати, що відбулась трансформація та розвиток не тільки кримінальної відповідальності за шахрайство, але і зміст самого суспільно небезпечного діяння.

На сучасному етапі шахрайство залишається одним із найбільш розповсюджених кримінальних правопорушень, що особливо стало помітно після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну.

Відповідно до офіційної статистичної інформації, викладеної на сайті Офісу Генерального прокурора, у 2016 році було обліковано 46019 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України; у 2017 – 37014; у 2018 – 33290; у 2019 – 32358; у 2020 – 26830; у 2021 – 23847; у 2022 – 32086; у 2023 – 82609; у 2024 – 64978; станом на грудень 2025 року було обліковано 48871 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України [76].

Як видається із наведеного, за останні десять років найбільша кількість шахрайств припала саме на другий рік повномасштабної війни – 2023. Вказане можна пояснити декількома основними причинами. По-перше, у 2022 році частина населення мігрувала закордон та повернулась у 2023 році, що вплинуло не тільки на кількісні показники шахрайств, а й інших видів суспільно небезпечних діянь. По-друге, через орієнтування на потребу у забезпечення

безпекового середовища та відсіч збройної агресії, правоохоронні органи дещо змістили увагу з протидії загально-кримінальним видам суспільно небезпечних діянь. По-третє, законодавцем пізніше було посилено кримінальну відповідальність за шахрайство, вчинене в умовах воєнного стану, що також мало певний превентивний вплив.

Разом із цим, саме з 2023 року органи правопорядку змінили підхід до протидії шахрайствам, що позитивно позначилось на їх кількості. Відповідно до звіту Національної поліції України за 2023 рік, було розкрито 1033 незаконних заволодінь транспортними засобами, на 37% більше хуліганств, на 34% крадіжок (48,9 тис.), на 64% вимагань (297) та ***у 2,4 рази більше шахрайств (18,2 тис.)***. ***Виявлено в 4,1 рази більше (з 14,9 тис. до 61,4 тис.) кримінальних правопорушень у сфері високих інформаційних технологій, зокрема пов'язаних з онлайн-шахрайствами – у 5,8 рази (із 7,9 тис. до 45,7 тис.).*** Розкрито на 91% більше (із 7,3 тис. до 13,9 тис.) кіберзлочинів, зокрема в банківській сфері – на 12% (з 2,1 тис. до 2,4 тис.), сфері комп'ютерних систем – на 44% (з 1,3 тис. до 1,9 тис.), сфері телекомунікацій та протиправного контенту – у 3,2 рази більше (зі 101 до 323), а також онлайн-шахрайств – у 3,9 рази більше (з 1,7 тис. до 6,7 тис.). ***На системній основі вживалися заходи з протидії шахрайствам, більше половини з яких (55%) нині вчиняються шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки – онлайн-шахрайства.*** У взаємодії з Національним банком України, Державною службою спеціального зв'язку і захисту інформації України й операторами телекомунікацій забезпечено роботу системи фільтрації фішингових доменів та їх подальше блокування. Завдяки цьому заблоковано понад 44,8 тис. фішингових посилань, що мали на меті отримання персональної та банківської інформації громадян, і більше ніж 2,1 тис. абонентів операторів телекомунікацій з кодами «044» та «094», які використовувалися для телефонних дзвінків під виглядом представників банківських установ. У межах боротьби з онлайн-шахрайством проведено 8 міжнародних спеціальних операцій з представниками правоохоронних органів іноземних держав [49].

Вказане дозволяє встановити, що у 2023 році почала активно формуватися тенденція до поширення випадків вчинення онлайн-шахрайств. Як видається, однією із причин та факторів, які цьому сприяли є створення сприятливого середовища для кіберзлочинів, зумовленого воєнним станом та масовими кібератаками як на приватні, так і на державні офіційні сайти. Вказане також підтверджується офіційною звітністю за 2023 рік, надаю Національним банком України.

Так, у звіті зазначено, що незважаючи на посилення ризиків кібершахрайства з початком повномасштабної війни, фінустанови оцінюють онлайн-канали як надійно захищені. Переважно банки працюють над розробленням онлайн-банкінгу самостійно, не залучаючи сторонніх розробників. Хоча витрати на розроблення і підтримку онлайн-сервісів є значними, вони переважно значно менші, ніж операційні витрати на мережу офлайн-банкінгу. Проте банки планують зберігати, а подекуди і нарощувати фізичну присутність. Адже можливість безперешкодного зняття готівки та доступність відділень – це елементи якісного сервісу, що все ще критично важливі для клієнтів. *Загрозу для банків і клієнтів становить також зовнішнє шахрайство. З початку 2022 року команда реагування на кіберінциденти CSIRT-NBU виявила майже 20 тисяч фішингових доменів, понад дві третини з яких було ідентифіковано цього року*. Окремі банки зазначили про зростання рівня шахрайства за останні пів року. Злочинці почали використовувати нові схеми, щоб ошукати клієнтів банків: *фішингові посилання на веб-сайти стилізовані під урядові портали та фіктивні посилання на соціальну допомогу від державних чи міжнародних організацій. Найпоширенішою формою обману клієнтів є інтернет-шахрайство, на яке в минулому році припало 86% усіх випадків та понад 90% сукупних збитків від незаконних дій* [52].

Вказане ще раз підтверджує тезу про те, що з моменту повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну кримінальні правопорушники адаптували свою протиправну діяльність до соціальних потреб населення та

військово-політичні фактори, які частково ослабили ефективність заходів запобігання кримінальним правопорушенням.

У звіті Національної поліції України за 2024 рік вказано, що упродовж 2024 року слідчими Національної поліції до ЄРДР зареєстровано 357,2 тис. кримінальних проваджень, що на 5% менше ніж у 2023 році (374,2 тис.). Така ситуація, насамперед, обумовлена зменшенням кількості крадіжок – на 32% (з 82 тис. до 55,5 тис.) та шахрайств – на 21% (з 82,1 тис. до 64,7 тис.). Окремими видами кримінальних правопорушень, які набули більшого поширення в умовах війни, є шахрайства, насамперед їх кваліфіковані види, пов'язані з використанням шахраями емоційного стану громадян у період військової агресії рф. *У 2024 році спостерігається зменшення порівняно з 2023 роком на 21% загальної кількості шахрайств (з 82,1 тис. до 64,7 тис.), що певною мірою є наслідком посилення у 2023 році Верховною Радою України відповідальності за вчинення в умовах воєнного чи надзвичайного стану шахрайства, яке завдало значної шкоди потерпілому, а також дієвим превентивним заходам, ужитим поліцією.* Майже половину шахрайств учинено шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (онлайн-шахрайства) – майже 35 тис. Найбільш поширеними видами таких шахрайств є обман покупців під час реалізації товарів через Інтернет, фішинг, дзвінки під виглядом працівників банків з метою заволодіння персональними платіжними даними, прохання про допомогу зі зламаних акаунтів у соціальних мережах, дзвінки з так званих кол-центрів щодо неіснуючих виплат, повідомлення потерпілим неправдивої інформації про родичів («син у біді») тощо. Нині з'явилися нові шахрайські схеми, серед яких – збір коштів для військових, вимагання винагороди за повернення осіб з полону або за надання інформації про місцезнаходження зниклих безвісти, допомога в отриманні виплат родичам загиблих військовослужбовців, фішингові розсилки посилань на петиції про присвоєння військовослужбовцям звання «Герой України» посмертно, оформлення документів для чоловіків призовного віку для незаконного перетину державного кордону, евакуаційні перевезення, оренда житла за вигідною ціною

для переселенців. З метою стабілізації ситуації з інтернет-шахрайствами Національною поліцією розроблено концепцію Національної системи обміну даних та блокування банківських карток, задіяних у шахрайських схемах, – «AntiFraud». У співпраці з фахівцями Національного банку України та Національного центру оперативно-технічного управління мережами телекомунікацій Адміністрації Держспецзв'язку у 2024 році обмежено доступ до майже 45 тис. доменних імен, які зловмисники масово використовували в протиправній діяльності, зокрема для створення фішингових посилань [50].

Як видається із наведеного, у 2024 році трансформація шахрайських дій відбулась у бік не тільки інтенсифікації його онлайн-форм, а й активного використання військово-політичних факторів та чинників. Окремо варто відзначити і те, що станом на 2024 рік збільшилась кількість тимчасово окупованих територій, які почали використовуватись для вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України.

Підтвердженням є інформація, викладена на офіційному сайті кіберполіції Національної поліції України від 16 листопада 2023 року, де вказано, що *під виглядом співробітників служби безпеки провідних українських банків зловмисники телефонували громадянам, втручались в їхній мобільний банкінг та переказували гроші потерпілих на банківські рахунки підставних осіб, міжнародні криптовалютні біржі та рахунки азартних ігрових платформ. Поліцейські встановлюють всіх потерпілих громадян, сума завданих збитків може перевищувати 100 мільйонів гривень. В ході досудового розслідування слідчі поліції встановили, що організатором злочинної групи є* ***мешканець тимчасово окупованої території Донецької області, який у квітні 2014 року обіймав посаду міністра закордонних справ так званої донецької народної республіки.*** *Осередки його злочинного угруповання діяли в рф, на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, а також в деяких інших регіонах України. Працівники Головного слідчого управління та Департаментів карного розшуку Національної поліції України спільно з Кіберполіцією та працівниками управлінь карного розшуку ГУНП в Одеській,*

Дніпропетровській, Кіровоградській, Полтавській областях за силової підтримки спецпризначенців КОРД та ППОП здійснили масштабну операцію в шести регіонах країни, в ході якої було проведено 38 санкціонованих обшуків та задокументовано злочинну діяльність організованої злочинної групи. Встановлено, що група діяла на території України з серпня 2022 по листопад 2023 року [79].

Окремо необхідно відзначити, що як до 2022 року, так і після непоодинокими залишаються випадки вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України особами, засудженими до позбавлення волі. Як видається, причинами, що сприяють поширенню такого суспільно небезпечного діяння в установах виконання покарань можна вважати низьку ефективність заходів щодо виявлення та вилучення технічних засобів, які надають можливість засудженим безконтрольно користуватись інтернетом та мобільним зв'язком; незадовільний рівень контролю за обігом заборонених предметів, а також способами їх потрапляння в установу виконання покарань, незадовільна профілактична робота, неналежний рівень взаємодії між адміністрацією установ та правоохоронними органами, несвоєчасне виявлення фактів кримінально протиправної діяльності засуджених тощо.

Підтвердженням є оприлюднена у 2023 році на офіційному сайті ГУНП Черкаської області інформація, щодо того, що *до восьми років позбавлення волі загрожує засудженим виправної колонії на Уманщині, яких підозрюють у шахрайстві. Чоловіки в інтернеті продавали неіснуючі товари. Наразі оперативники та слідчі продовжують встановлювати осіб, які могли постраждати від дій зловмисників. Протиправну діяльність чотирьох засуджених викрили оперативники Управління карного розшуку та слідчі, спільно з працівниками оперативного відділу Державної установи «Старобабанівська виправна колонія 92». З'ясувалося, що фігуранти, які відбувають покарання за розбій, грабіж та крадіжку налагодили у виправній колонії "бізнес" в Інтернеті. Чоловіки розміщували на сайтах оголошення з продажу неіснуючих товарів. Орієнтувалися вони на людей, які хотіли придбати*

речі для власних потреб та просили їх перераховувати завдаток. Після чого зв'язок із потенційними покупцями втрачався. Під час проведення обшуку поліцейські вилучили у засуджених речові докази, а саме мобільні телефони, SIM-карти, чорнові записи з номерами рахунків на які потерпілі перераховували кошти. Окрім того, правоохоронці встановили трьох пособників на волі, які отримували гроші від потерпілих на банківські рахунки та перераховували їх на рахунки шахраїв. Відтак вони мали 10% від шахрайського "бізнесу". Наразі задокументовано близько 20 епізодів на території Черкаської області та інших регіонів України. Поліція Черкас продовжує встановлювати осіб, які б могли постраждати від дій зловмисників. За фактом шахрайства відкрито кримінальне провадження за ч. 3 ст. 190 Кримінального кодексу України [143].

Така ситуація є розповсюдженою та може також бути спричинена і типовими криміногенними факторами та чинниками, основними серед яких залишаються ті, що пов'язані із перебуванням осіб в ізоляції спільно із кримінальними правопорушниками, які мають сталий та тривалий кримінальний досвід, що сприяє формуванню організованих груп та злочинних організацій, членами яких є засуджені, підтримання зв'язків із особами, які перебувають поза установою виконання покарань (наприклад, були звільнені від покарання з випробуванням, умовно-достроково звільнені тощо).

Ще однією цікавою у контексті дослідження причиною є активне застосування до засуджених звільнення від відбування покарання, передбаченого ст. 81-1 КК України. Із цього приводу видається слушною думка Є.С. Назимка та Т.І. Пономарьової, які вказують, що ймовірність того, що особа, засуджена за вчинення військового кримінального правопорушення, може вчинити його повторно (особливо, якщо це стосується самовільного залишення військової частини або місця служби, що свідчить про неналежне ставлення до військового та службового обов'язку), є достатньо високою. По-друге, не цілком зрозумілою залишається позиція щодо надання можливості особі, яка вчинила військове кримінальне правопорушення, перебуваючи на строковій військовій службі, не тільки бути звільненою від відбування покарання, а і проходити

військову службу за контрактом, що окрім певних особливостей для засуджених, має низку привілеїв, серед яких, зокрема, і встановлення відповідного матеріального забезпечення. Законодавчі зміни щодо унормування порядку умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби, по-перше, створюють додаткові криміногенні загрози, оскільки у більшості випадків особа, яка має кримінально протиправний досвід та не довела свого виправлення (що не є підставою для відмови у звільненні від відбування покарання відповідно до ст. 81-1 КК України та ст. 154-1 КВК України) має високий ризик вчинити повторно суспільно небезпечне діяння, особливо якщо перше кримінальне правопорушення було пов'язано із порядком проходження військової служби. По-друге, залучення умовно-достроково звільнених осіб до військової служби саме за контрактом знижує ефективність стримуючої функції покарання та може призвести до хибного уявлення про безкарність через потрапляння до потенційно вигіднішої ситуації – проходження контрактної військової служби. По-третє, знову стає очевидною непослідовність законодавця у прийнятті рішень – особи, які вчинили окремі військові кримінальні правопорушення, не можуть бути звільнені від відбування покарання з випробуванням, водночас можуть бути повернуті для проходження військової служби за контрактом [72, с. 197, 199].

Підтвердженням тези вчених є судова практика, відповідно до якої, особа, засуджена за низку кримінальних правопорушень, одним із яких було діяння, передбачене ч. 2 ст. 190 КК України був умовно-достроково звільнений від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом та через півроку повернувся до кримінально протиправної діяльності.

Так, відповідно до вироку Новобаварського районного суду м. Харкова від 20.06.2025 (справа № 639/3833/25) особу обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 190 КК України за таких обставин: *02.05.2025 року приблизно о 17 годині 30 хвилин військовослужбовець ОСОБА_4, знаходячись на автобусному терміналі поблизу станції метро Холодна Гора за адресою: м. Харків, пров. Розторгуївський, 2, поблизу*

платформи № 15, реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на заволодіння чужим майном, діючи повторно, шляхом обману, переслідуючи корисливу мету, зупинившись перед раніше незнайомою йому особою похилого віку ОСОБА_5, під виглядом знахідки, показав їй раніше виготовлений ним муляж грошових купюр у вигляді іноземної валюти доларів США, повідомивши неправдиві дані про те, що він знайшов вказані гроші та запропонував останній поділити їх між собою у дворі багатоповерхового будинку за адресою: АДРЕСА_2. Надалі, ОСОБА_4, реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на заволодіння майном ОСОБА_5, шляхом введення її в оману, передав останній біля в`їзних воріт до двору багатоповерхового будинку за адресою: АДРЕСА_2, на зберігання муляж грошових купюр, завернутий у прозорий полімерний пакет та повідомив їй неправдиві відомості про те, що йому треба відійти до дружини за документами, після чого вони поділять гроші порівну на двох. При цьому ОСОБА_4, з метою заволодіння майном потерпілої, завідомо знаючи, що добуте обманним шляхом майно не поверне його власнику, попросив у ОСОБА_5, у якості застави, належний їй мобільний телефон. Введена вказаними діями в оману, ОСОБА_5 передала ОСОБА_4 належний їй мобільний телефон Redmi Note 12S Onyx Black 6 Gb RAM 128 GB ROM, вартістю 4070,73 грн. Після чого, ОСОБА_4 з місця вчинення кримінального правопорушення зник, розпорядившись звернутим на свою користь майном на власний розсуд, чим спричинив ОСОБА_5 матеріальної шкоди на суму 4070,73 грн. [33].

Необхідно відзначити, що проблема пенітенціарної злочинності взагалі та шахрайств, вчинених засудженими установ виконання покарань визнана на державному рівні. Підтвердженням наведеного є те, що в Операційному плані реалізації у 2025 і 2026 роках Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, затвердженому розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 жовтня 2025 р. № 1188-р одним із заходів, віднесених до реалізації стратегічної цілі № 6 «Забезпечення належного рівня безпеки та правопорядку в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах» є удосконалення підходів до протидії шахрайству, що вчиняють засуджені. Індикаторами визначено:

подано на розгляд Кабінету Міністрів України законопроект про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України стосовно ізольованого тримання в установах виконання покарань засуджених за шахрайство, вчинене з використанням засобів мобільного зв'язку та шляхом несанкціонованого доступу до Інтернету; забезпечено ізольоване тримання в установах виконання покарань засуджених за шахрайство, вчинене з використанням засобів мобільного зв'язку та шляхом несанкціонованого доступу до Інтернету [75].

Ще однією з тенденцій розвитку шахрайства в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану є збільшення кількості випадків неправдивих повідомлень про необхідність підписання петицій щодо присвоєння державних нагород, почесних звань тощо військовослужбовцям, зокрема тим, що загинули.

Так, на офіційному сайті Івано-Франківської обласної державної адміністрації розміщено оголошення про те, що *шахраї розповсюджують повідомлення із закликами підписати нібито офіційну петицію про присвоєння звання Героя України посмертно, використовуючи фішингові посилання. Такі звернення можуть надсилатися в особисті повідомлення у месенджерах або з'являтися в публікаціях соціальних мереж. Аферисти створюють правдоподібні копії петицій – із реалістичним текстом, оформленням, зазначенням імені військового та навіть справжнім номером петиції. У такий спосіб вони намагаються ввести користувачів в оману й спонукати перейти за небезпечними посиланнями. Аферисти прагнуть отримати логін і пароль від ваших сторінок у соцмережах. Коли користувач переходить за підробленим посиланням, фішинговий сайт нібито пропонує «авторизуватися» через соціальну мережу для підписання петиції. Таким чином шахраї отримують доступ до акаунтів* [144].

Разом із цим, у 2025 році правоохоронними органами було забезпечено помітне зниження кількісного показника кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України. У звіті Національної поліції України було вказано, що упродовж 2025 року органи (підрозділи) поліції зареєстрували на 11% менше кримінальних правопорушень порівняно з 2024 роком (з 357 181 до

317 331). Можна відзначити позитивну тенденцію до зменшення їх кількості за такими видами: крадіжки (на 49%), шахрайства (на 25%), умисні вбивства (на 32%, у тому числі не пов'язані з військовою агресією рф – на 10%), тяжкі тілесні ушкодження (на 8%, у тому числі зі смертельними наслідками – на 5%), грабежі (на 8%), незаконні заволодіння транспортними засобами (на 2%), розбійні напади (на 1%). Попри загальне зниження рівня майнової злочинності шахрайство залишається одним із найбільш поширених правопорушень. У 2025 році ми зафіксували 48 621 такий злочин, що на 25% менше, ніж роком раніше. Це певною мірою є результатом посилення у 2023 році Верховною Радою України відповідальності за вчинення в умовах воєнного чи надзвичайного стану шахрайства, яке завдало значної шкоди потерпілому, а також ужитих поліцією заходів. Поряд із тим варто зазначити про суттєве зменшення кількості кіберзлочинів – на 46% (з 50 181 до 26 913). Найбільше скоротилася кількість онлайн-шахрайств – на 48% (з 34 970 до 18 247), правопорушень у банківській сфері – на 59% (з 8195 до 3328), у сфері телекомунікацій і поширення протиправного контенту – на 37% (з 2295 до 1456), а також у сфері комп'ютерних систем – на 18% (з 4721 до 3882). Хоча кількість учинених онлайн-шахрайств є найменшою з 2023 року, водночас усе одно залишається суттєвою та складає 38% від загальної кількості шахрайств. Найбільш поширеними видами таких шахрайств залишаються обман покупців під час реалізації товарів через інтернет, фішинг, дзвінки під виглядом працівників банків з метою заволодіння персональними платіжними даними, прохання про допомогу зі зламаних акаунтів у соціальних мережах, дзвінки з так званих кол-центрів щодо неіснуючих виплат, повідомлення потерпілим неправдивої інформації про родичів («син у біді») тощо. Актуальними залишалися й шахрайські схеми, серед яких – фальшивий збір коштів для військових, вимагання винагороди за повернення осіб з полону або за надання інформації про місцезнаходження зниклих безвісти, допомога в отриманні виплат родичам загиблих військовослужбовців, фішингові розсилки посилань на петиції про присвоєння військовослужбовцям звання «Герой

України» посмертно, евакуаційні перевезення, оренда житла за вигідною ціною для переселенців [51].

Вчені також відзначають, що останнім часом злочинці для реалізації своїх протиправних намірів постійно вдосконалюють вже напрацьовані злочинні схеми. Все частіше обліковуються кримінальні правопорушення, де заявник також повідомляє, що раз чи декілька разів вже переводив кошти на банківські рахунки продавця (як правило, в невеликих обсягах) та отримував замовлений товар належної якості та по обговореній ціні. Після проведення таких операцій, покупець, повіривши в порядність продавця, вже замовляв товар на значну суму, але після переводу коштів зв'язок з ним зникав. Однак, структура кримінальних правопорушень за фактами шахрайств може змінюватися під впливом певних подій, соціально-економічних, політичних та інших факторів, або, навіть, викликів [142, с. 122-123].

Водночас варто також відзначити, що наразі в Україні продовжується активна боротьба із досліджуваним видом кримінальних правопорушень, так зокрема – на рівні законопроектної роботи. Прикладом є нещодавнє внесення змін до КК України (національне кримінальне законодавство було доповнено ст. 255-4, якою було встановлено кримінальну відповідальність за створення, керівництво електронно-комунікаційною шахрайською організованою групою або участь у ній), що було здійснено відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за електронно-комунікаційне шахрайство».

У пояснювальній записці до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за електронно-комунікаційне шахрайство» вказано, що із появою безготівкових розрахунків схеми заволодіння грошовими коштами удосконалюються шахраями з кожним роком та набули неабиякої популярності серед злочинців. Злочини такого виду є специфічними за процедурою доказування, адже фіксування електронних слідів злочину вимагає наявності спеціальних знань у галузі цифрових технологій. На сьогодні, особливо в умовах дії правового режиму

воєнного стану, існує безліч видів шахрайських схем, які відпрацьовуються на споживачах фінансових послуг, зокрема, викрадення грошових коштів з банківського рахунку, що реалізовуються у взаємодії із власником банківського рахунку, якого введено в оману та який добровільно передає персональну інформацію про себе або без прямої взаємодії із власником банківського рахунку. Мова йде про попереднє викрадення персональної інформації за допомогою фішингових схем, що стає основою для викрадення грошових коштів. В Україні шахрайство та інша незаконна діяльність у сфері ринків фінансових послуг, які здійснюються з використанням інформаційних, електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем та електронних комунікаційних мереж, набуває якостей професійного, системного та організованого характеру, зокрема, йдеться про так звані «фінансові піраміди», шахрайські «кол-центри», а також схеми із залученням та навчанням третіх осіб з метою їх участі в незаконній діяльності у зазначеній сфері. В медіа все частіше зустрічається інформація про велику кількість постраждалих громадян від діяльності так званих «фінансових пірамід», що являє собою шахрайство з використанням фінансових інструментів, а так само об’єктів цивільних прав, що мають ознаки фінансових інструментів, яке передбачає створення, функціонування та просування, в тому числі за допомогою засобів масової інформації, схеми взаємовідносин між засновником схеми та її інвесторами, відповідно до якої залученим інвесторам прогнозується отримання значного пасивного доходу, сума виплати якого залежить також від залучення нових інвесторів до функціонування схеми [90].

Отже, наведене вказує на те, що у найближчі декілька років кількісний показник кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України має продовжувати позитивно змінюватись.

Таким чином, проведене дослідження дозволило визначити, що не дивлячись на позитивні тенденції, зумовлені підвищенням ефективності правоохоронної діяльності за напрямом протидії кримінальним правопорушенням проти власності, кількісний показник кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України залишається достатньо

високим. Як видається, основною причиною, яка це зумовлює є активна трансформація способів вчинення шахрайств, чому сприяють військово-політичні фактори та чинники, які сформувались в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану.

Основними тенденціями розвитку шахрайств в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану можна визначити: 1) адаптацію способів обману та зловживання довіри до умов воєнного стану (використання соціально-побутових та безпекових потреб населення, допомога Збройним Силам України, пошук зниклих безвісті цивільних та військовослужбовців тощо); 2) недоліки правотворчої діяльності, які сприяють інтенсифікації криміногенних загроз (створення нової підстави для умовно-дострокового звільнення – для проходження військової служби за контрактом часто стає причиною повернення осіб до кримінально протиправної діяльності); 3) продовження шахрайської діяльності в умовах ізоляції; 4) посилення латентності шахрайств (через часткову окупацію окремих регіонів країни, що ускладнює виявлення та розкриття таких випадків); 5) ускладнення форм реалізації кримінально протиправного умислу (цифровізація, транскордонна протиправна діяльність тощо).

Разом із цим, аналіз офіційної звітності, викладеної на сайті Офісу Генерального прокурора [76] позитивні тенденції, відзначені Національною поліцією у 2025 році не тільки зберігаються, а й зазнають позитивних зрушень: станом на серпень 2026 року обліковано 28134 кримінальні правопорушення, передбачені ст. 190 КК України, тоді як у серпні 2025 року було обліковано 35599 шахрайств.

2.2. Детермінанти, що впливають на вчинення шахрайств в умовах воєнного стану

Повномасштабна агресія російської федерації проти України зумовила зростання кількісного показника низки кримінальних правопорушень. Одним із таких протиправних діянь стало шахрайство, кримінальна відповідальність за

яке встановлено у ст. 190 Кримінального кодексу України. Протягом 2022 року було зафіксовано внутрішніх кількісний перерозподіл кримінальних правопорушень проти власності, який зокрема полягав у збільшенні кількості шахрайств та зменшенні крадіжок. Відповідно робота правоохоронних органів була зосереджена на усуненні детермінант, які негативним чином вплинули на таку кримінологічну ситуацію.

У звіті Національної поліції України за 2025 рік було зауважено, що про результативність роботи свідчить тенденція зменшення кількості випадків учинення окремих злочинів проти життя та здоров'я людей, корисливо-насильницької та майнової спрямованості – умисних убивств, тяжких тілесних ушкоджень, домашнього насильства, розбійних нападів, грабежів, крадіжок, шахрайств та інших. Позитивну тенденцію до зменшення їх кількості за такими видами: крадіжки (на 49%), шахрайства (на 25%), умисні вбивства (на 32%, у тому числі не пов'язані з військовою агресією рф – на 10%), тяжкі тілесні ушкодження (на 8%, у тому числі зі смертельними наслідками – на 5%), грабежі (на 8%), незаконні заволодіння транспортними засобами (на 2%), розбійні напади (на 1%) [73].

Отже, наведене дозволяє констатувати, що хоча кількісний показник шахрайств протягом 2025 року зазнав певних позитивних змін, у цілому ситуація щодо стану злочинності у цій сфері залишається стабільно негативною. Це свідчить про те, що окремі детермінанти не було усунуто у повному обсязі. Зокрема це стосується соціально-економічних та організаційно-правових детермінант.

Соціально-економічні детермінанти утворюють основу детермінаційного комплексу для будь-якого виду суспільно небезпечних діянь, особливо – тих, що посягають на майнові права громадян.

Беззаперечним є те, що після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну економічна ситуація зазнала кардинальних змін, які виявились у скороченні робочих місць, масових внутрішніх переміщеннях, міграціях (зокрема і трудових) тощо. Низка громадян частково або повністю

втратила працездатність через бойові дії, що унеможливило продовження професійної та трудової діяльності та зумовило потребу у пошуку незаконних способів отримання матеріальної вигоди. Фактично уперше можна констатувати наявність внутрішнього впливу комплексу одних детермінант на інші, а саме – військово-політичних на соціально-економічні.

Вчені відзначають, що нестача матеріальних засобів суттєво обмежує можливості особи в задоволенні своїх потреб. Пропаганда розкішного способу життя та нав'язування культу споживацтва змушує її шукати джерело доходу та брати участь у злочинних формуваннях. Через воєнні дії та припинення діяльності великої кількості підприємств більшість населення міст, де вони розташовувалися, опинилося на межі бідності. У частини громадян виникла спокуса швидко отримувати значну суму грошей, не докладаючи при цьому особливих зусиль, унаслідок чого такі особи порушували норми моралі та кримінального закону. Зростання безробіття призвело до «вивільнення» з легального сектора економіки корисних фахівців організованої групи (юристів, бухгалтерів, економістів, програмістів та ін.). Це зумовило якісну трансформацію організованого шахрайства, спровокувало його відмову від традиційних форм шахрайського обману на користь економічно орієнтованих і технічно оснащених злочинних схем. Поляризація населення за рівнем доходів, з одного боку, тягне за собою зростання корисливих злочинів, вчинених соціально-економічної елітою, з іншого, провокує високий рівень соціальної напруги серед незабезпеченої частини населення, що призводить до формування антигромадських установок і викликає готовність осіб чинити злочини. Саме з економічних «аутсайдерів» і маргіналів формується склад рядових учасників шахрайських груп [74, с. 93-94].

Із наведеною думкою можна погодитись, однак необхідно також акцентувати увагу на тому, що шахрайство на відміну від, наприклад, крадіжки, грабежу, розбою або вимагання є інтелектуальним видом кримінального правопорушення проти власності. Часто способи, які обирають кримінальні правопорушники, потребують певних вмінь, навичок або інколи – професії.

Звужувати коло суб'єктів виключно до аутсайдерів та маргіналів є помилковим з точки зору формування механізму запобігання таким суспільно небезпечним діянням. Окремо необхідно відзначити те, що в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану та мобілізації населення актуалізувалось шахрайство у Збройних Силах України, або пов'язане із забезпеченням діяльності суб'єктів сектору оборони.

Так, відповідно до вироку Зміївського районного суду Харківської області від 24 грудня 2024 року (справа № 621/4586/24) особу обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 190 КК України за таких обставин: *старший солдат ОСОБА_3, на початку листопада 2024 року, перебуваючи за місцем свого проживання зустрівся із своїм знайомим місцевим мешканцем с.Водяхівка Чугуївського району Харківської області ОСОБА_4, в ході спілкування з яким ОСОБА_3, діючи протиправно, маючи умисел на заволодіння чужим майном, шляхом зловживання довірою, запропонував ОСОБА_4 послуги з вирішення питання про переведення сина останнього, який проходить військову службу в Збройних Силах України, до безпечної військової частини, яка розташована подалі від зони бойових дій. Після чого, 06.11.2024 року, близько 09 години 10 хвилин, ОСОБА_3, продовжуючи діяти умисно, протиправно, з корисливих мотивів, ввійшовши у довіру до ОСОБА_4 та його матері ОСОБА_5, ІНФОРМАЦІЯ_3, перебуваючи на подвір`ї домоволодіння останньої за адресою: АДРЕСА_2, отримав від ОСОБА_5 грошові кошти у сумі 700 доларів США та 50 євро під приводом майбутнього вирішення питання про переведення її онука до безпечної військової частини. Таким чином, ОСОБА_3, шляхом зловживання довірою, протиправно заволодів грошовими коштами ОСОБА_5, чим останній, відповідно до курсу провідних валют, що були встановлені Національним банком України станом на 06.11.2024 року (курс 1 долара США - 41,4375 грн.; курс 1 євро - 45, 1503 грн) було завдано матеріальну шкоду на загальну суму 31 263 гривень 77 копійок* [26].

Наведений приклад дозволяє констатувати, що характеристика суб'єкта, який є військовослужбовцем військової служби за контрактом, свідчить про

відсутність маргінальних схильностей, різного роду залежностей тощо. Як видається, особа вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України, керуючись корисливим мотивом та прагненням отримати незаконну матеріальну вигоду, користуючись статусом військовослужбовця. Разом із цим, варто зауважити що вплив військово-політичних факторів на соціально-економічні детермінанти відтворюється через спрощення процесу відібрання осіб для проходження військової служби за контрактом з метою забезпечення потреб воєнного стану.

Ще одним прикладом є випадки, коли військовослужбовці або цивільні особи організовують збір на потреби ЗСУ. Так, відповідно до інформації, оприлюдненої на сайті Офісу Генерального прокурора, у 2024 році за процесуального керівництва прокурорів Офісу Генерального прокурора військовослужбовцю повідомлено про підозру за фактом заволодіння чужим майном шляхом обману (шахрайство), вчинене у великих розмірах (ч. 3 ст. 190 КК України). За даними слідства, військовослужбовець організовував збори на постачання зброї та БпЛА для однієї із військових частин ЗСУ. Однак в подальшому він витратив частину зібраних коштів на власний розсуд. Таким чином підозрюваний заволодів грошовими коштами потерпілих на загальну суму понад 357 тис грн. В межах розслідування кримінального провадження правоохоронці провели обшуки за місцем мешкання підозрюваного. Наразі військовослужбовцю вручено клопотання про обрання запобіжного заходу – тримання під вартою [92].

Отже, наведене надає підставу для констатації, що *військово-політичні фактори та чинники впливають на соціально-економічні детермінанти шахрайств шляхом створення умов для посягань на економічну безпеку держави через незаконне використання засобів, спрямованих на забезпечення потреб сектору оборони, а також цивільних осіб, які перебувають в зоні активних бойових дій, на деокупованих територіях тощо*. Зокрема, одним із прикладів може бути вчинення шахрайських дій щодо соціальних виплат для внутрішньо

переміщених осіб, щодо предметів гуманітарної допомоги (за відсутності ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України) тощо.

У контексті дослідження цікавим є підхід учених, які економічні фактори шахрайства розглядають у контексті соціально-демографічних причин. Так, наприклад, І.М. Чайка вказує, що соціально-демографічні причини вчинення шахрайства пов'язані з декількома факторами. Найголовніший серед них зараз – це війна рф проти України. Під час аналізу регіональних особливостей вчинення шахрайств вчені встановили закономірність впливу війни на рівень вчинення цього кримінального правопорушення та динаміку його розповсюдження територією нашої держави. Серед найбільш вагомих факторів цієї групи слід визначити такі: масова внутрішня міграція українців, загибель громадян працездатного віку, руйнування житла, зневіра у перспективах розвитку українського суспільства. Однак, до зазначеної групи слід віднести ще й традиційні причини вчинення шахрайства. Це, у першу чергу, існуючий дисбаланс між умовами життя різних верств українського населення, омолодження злочинності, старіння українського населення, неконтрольованість вчинення вуличних кримінальних правопорушень у великих містах, безпритульність та бездоглядність українських дітей [142, с. 127].

Разом із цим, перелічені детермінанти, як видається, доцільно розмежовувати. Соціально-демографічні та соціально-економічні причини та умови мають диференціюватись за своєю природою, оскільки перші зумовлюються менталітетом суспільства, яке проживає на певній території, а другі, здебільшого, зумовлені станом економічного забезпечення держави та її здатності задовольняти потреби громадян. Логічно, що воєнний стан впливає на обидві групи, особливо, в частині формування дисбалансу між економічним напруженням, яке сформувалось через появу нових більш актуальних напрямів для фінансування та підтримання обороноздатності держави з одного боку та зростанням соціальних потреб населення, яке через збройну агресію російської федерації втратили житло, робочі місця, були травмовані тощо.

Якщо розглядати соціально-економічні детермінанти шахрайства у більш широкому розумінні, можна їх диференціювати на ***дві групи***: 1) соціально-економічні детермінанти шахрайств, які вчиняються особами із незадовільними соціально-побутовими умовами та 2) соціально-економічні детермінанти шахрайств, які вчиняються особами, котрі мають належний стан матеріального забезпечення.

Перші традиційно пов'язують з: 1) відсутністю достатньої кількості робочих місць для працевлаштування; 2) відсутністю можливості отримати повну вищу освіту та здобути гідну професію; 3) високим рівнем алкоголізації та наркотизації населення, що впливає на формування маргінальних груп; 4) незадовільним рівнем правової освіти та неможливістю оцінити протиправність окремих діянь; 5) незадовільний рівень культури та виховання або його відсутність; 6) відсутність ефективних ресоціалізаційних програм для осіб, які були засуджені за вчинення кримінальних правопорушень; 7) відсутність ефективних програм для виправлення осіб, які відбувають покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти власності в установах виконання покарань; 8) відсутність належного контролю за засудженими, які відбувають покарання у виді позбавлення волі.

Щодо останнього, Д.В. Колодчин вказує, що результати проведеного ним дослідження доводять, що найпоширенішу групу в структурі латентної злочинності в місцях несвободи становлять кримінальні правопорушення проти власності. Серед ключових негативних чинників кримінальних правопорушень проти власності засуджених в місцях несвободи, які впливають на латентність такої злочинності, слід виділити: неповідомлення засудженими про факт вчинення кримінального правопорушення проти його власності; привласнення майна засудженого на користь іншого засудженого, у тому числі за борги; заволодіння майном засудженого шляхом шахрайства тощо. Лише за 11 місяців 2023 року на території 26 установ виконання покарань карним розшуком задокументовано 588 випадків шахрайства, вчинених особами, які відбувають покарання. Загальна сума збитків, завданих такими особами, становить 3 635 901

грн. З них задокументовано 56 епізодів злочинної діяльності, вчинених у складі 25 організованих груп [59, с. 149-150].

Окрім цього достатньо розповсюдженими є випадки вчинення шахрайства засудженими із використанням соціальних мереж.

Відповідно до вироку Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 01 жовтня 2024 року (справа № №686/21439/22) особу було обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 190 КК України за таких обставин: *ОСОБА_4, відбуваючи покарання в ДУ «Райківецька виправна колонія №78», с. Райківці Хмельницького району Хмельницької області, вул. Паркова 9, керуючись корисливим мотивом, за допомогою мобільного телефону «Samsung Duos» з сім-картками мобільного оператора «Київстар» в мережі «Фейсбук» створив облікові записи та, з 28 квітня по 4 травня 2022 року, заздалегідь не маючи на меті надавати послуги з перевезення осіб по території України, розмістив оголошення в мережі «Фейсбук» щодо перевезення осіб, зазначивши вищенаведені контактні номери телефонів. 30 квітня 2022 року, потерпілий ОСОБА_6, ознайомившись з оголошенням про вивіз людей з тимчасово окупованих територій, яке розміщене особою на ім`я «ОСОБА_9», після листування у мережі «Фейсбук» та телефонної розмови з ОСОБА_4, який використовував ім`я ОСОБА_10 та номер телефону НОМЕР_1, помиляючись в дійсності намірів щодо здійснення перевезення останнім, перерахував належні грошові кошти о 12 год 49 хв в розмірі 1200 грн та о 20 год 53 хв в розмірі 1300 грн з власної банківської картки на банківську картку АТ КБ «Приватбанк» № НОМЕР_3, яка оформлена на ім`я ОСОБА_11, якою фактично користувався ОСОБА_4. Таким чином, ОСОБА_4, повторно, шляхом обману, заволодів грошовими коштами ОСОБА_6 на загальну суму 2500 грн. 03 травня 2022 року, потерпіла ОСОБА_7, ознайомившись з оголошенням про вивіз людей з тимчасово окупованих територій, розміщений особою на ім`я ОСОБА_10, після телефонної розмови з ОСОБА_4, який використовував ім`я ОСОБА_10 та номер телефону НОМЕР_2, помиляючись в дійсності намірів щодо здійснення перевезення останнім, перерахувала належні*

грошові кошти о 20 год 14 хв в розмірі 2750 грн з власної банківської картки на банківську картку АТ КБ «Приватбанк» № НОМЕР_3, яка оформлена на ім`я ОСОБА_11, якою фактично користувався ОСОБА_4. Таким чином, ОСОБА_4, повторно, шляхом обману, заволодів грошовими коштами ОСОБА_7 в розмірі 2750 грн [36].

Наведені обставини кримінального правопорушення є наочним прикладом соціально-економічної детермінації шахрайства в умовах воєнного стану – активні бойові дії, масові обстріли цивільних об'єктів зумовили масову потребу в евакуації, яка стала соціально значущою проблемою, яку кримінальні правопорушники почали використовувати як спосіб вчинення обману. Особливо дієвим він є відносно осіб похилого віку, які через дефіцит достовірної інформації та страх є групою із підвищеним індексом віктимності.

Другу із вказаних вище груп детермінант утворюють такі чинники: 1) викривлене уявлення про етичну професійну поведінку, що часто зумовлює ситуації, коли особа використовує службовий або соціальний статус для зловживання довірою; 2) незадовільне соціальне середовище, яке раціоналізує кримінально протиправну поведінку; 3) прагнення до надмірного збагачення (гіпертрофована корислива мотивація).

Так, відповідно до вироку Галицький районний суд м. Львова від 16.05.2025 (№ 461/9140/23), особу обвинувачено за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч.ч. 2,3,4 ст. 190 КК України за таких обставин: 09.03.2023, близько о 12 год. 00 хв., ОСОБА_15, перебуваючи в офісному приміщенні, що знаходиться за адресою: АДРЕСА_2 , маючи умисел на заволодіння чужим майном шляхом обману (шахрайство) у великих розмірах, керуючись корисливим мотивом, з метою власного протиправного збагачення, ввів в оману потерпілого ОСОБА_12, якому повідомив, що може здійснити продаж квартир в житловому комплексі «Парус Преміум», який знаходиться за адресою: АДРЕСА_31, із цією метою представився працівником компанії «MATTIS», до якої насправді жодного відношення не має, уклав із ОСОБА_12 фіктивний договір завдатку № 4 від 09.03.2023, відповідно до умов якого,

покупець передає продавцеві завдаток в розмірі 20 000 доларів США, які станом на 09.03.2023 становили 731 372 гривні 00 копійок за придбання квартири, яка знаходиться в житловому комплексі «Парус Преміум», що знаходиться за адресою: АДРЕСА_31 (загальною вартістю 72 891 доларів США), отримав від ОСОБА_12 завдаток грошові кошти у сумі 20 000 доларів США, які станом на 09.03.2023 становили 731 372 гривні 00 копійок, таким чином незаконно заволодів коштами ОСОБА_12 , чим спричинив потерпілому ОСОБА_12 шкоду на загальну суму 731 372 гривні 00 копійок, що є великим розміром тощо… [24].

Необхідно зауважити, що кримінальний правопорушник є фізичною особою-підприємцем з вищою освітою [24]. Отже, у цьому випадку однією із найімовірніших детермінант є сукупність факторів, зумовлених підприємницьким статусом кримінального правопорушника, а саме – зайняття офіційною господарською діяльністю та наявністю можливості приховати обман.

Отже, в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану соціально-економічні детермінанти зазнали певної трансформації, зумовленої впливом військово-політичних факторів та чинників. Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України відноситься до інтелектуальних видів суспільно небезпечних діянь проти власності, що дозволяє поставити під сумнів думку щодо того, що основною соціально-економічною детермінантою є низький рівень матеріального забезпечення або відсутність належної освіти. На сьогоднішній день можна виокремити дві самостійні моделі криміногенної мотивації шахрайства, диференційовані в залежності від економічних потреб. Фактично належний рівень матеріального забезпечення трансформує економічну детермінацію шляхом формування прагнення до надмірного збагачення, підтримання або підвищення соціального статусу тощо.

Окремий блок детермінант утворюють *організаційно-правові*. Як правило, організаційно-правові детермінанти кримінальних правопорушень безпосередньо пов’язані із неефективністю правоохоронної діяльності за певним напрямом та прогалинами у правовому забезпеченні протидії певному виду суспільно небезпечного діяння.

Окремі вчені поділяють вказану групу на правові та організаційно-управлінські. Зокрема вказується, що правові детермінанти злочинності пов'язані із недоліками правової системи суспільства. До правових детермінант злочинності відносять: повільність інтеграції українського законодавства до міжнародної та європейської правової системи; низький рівень та колізійність окремих законодавчих положень, що не забезпечує ефективного правового регулювання та захисту суспільних відносин; правовий нігілізм та низька якість правозастосовної діяльності. Зазначені недоліки обумовлюють дисфункцію права як одного з найбільш ефективних соціальних регуляторів та призводять до використання неправових (серед іншого кримінально протиправних) засобів задоволення потреб і вирішення соціальних конфліктів. Організаційно-управлінські детермінанти злочинності полягають у недоліках функціонування механізму державного управління економічними процесами та формування його апарату, профанації громадського контролю за діяльністю органів влади й місцевого самоврядування, бюрократизації державно-чиновницького апарату тощо. За цих умов повноцінна реалізація державою свого соціального призначення стає неможливою, що обумовлює загострення соціальних суперечностей, криміналізацію значної кількості суспільних відносин та створює сприятливе середовище для поширення корупційних проявів. Поділ детермінант злочинності на перелічені вище групи можна здійснювати зі значним ступенем умовності. Це пояснюється тим, що соціальна система є цілісним утворенням, у якому взаємодіючі елементи перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності. Злочинність як одна з компонент соціального організму не є у цьому плані винятком. Багатофакторність криміногенної детермінації обумовлює відповідні підходи до організації систем протидії злочинності на засадах науковості кримінологічного прогнозування, плановості та комплексності [63, с. 225].

Розглядаючи правові детермінанти шахрайства, у першу чергу необхідно звернути увагу на міжнародні та європейські стандарти запобігання такому виду суспільно небезпечних діянь та стану виконання Україною міжнародно-правових

зобов’язань. Так, здебільшого міжнародна та європейська правова спільноти акцентують увагу на протидії саме фінансовому шахрайству, яке, відповідно, є кардинально іншим видом суспільно небезпечного діяння. Такий підхід можна пояснити тим, що для подальшої інтеграції України в Європейський Союз важливим завданням, яке має бути вирішено є забезпечення нормальних економічних відносин, захищених від будь-яких протиправних впливів, зокрема повязаних із фінансовим та податковим шахрайством, а також корупційними та пов’язаними із корупцією кримінальними правопорушеннями. Шахрайство як кримінальне правопорушення проти власності має локальний характер та, хоча і впливає на економічний стан держави, але побічно.

Що стосується правових детермінант, у першу чергу, необхідно відзначити прогалини у конструкції кримінально-правової норми, у якій встановлено кримінальну відповідальність за таке суспільно небезпечне діяння.

Так, продовжуючи розпочатий у першому розділі дисертаційного дослідження розгляд окремих елементів складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 національного кримінального законодавства, необхідно відзначити, що законодавець у двох частинах передбачає таку обов’язкову ознаку об’єктивної сторони як наслідки у виді спричинення значної шкоди потерпілому. Разом із цим, не можна залишити поза увагою те, що не завжди шкода від шахрайства спричиняється саме потерпілому.

У Постанові від 28 липня 2026 року (*справа № 591/5513/16-к*) Верховний Суд вказує на те, що у касаційних скаргах сторона захисту стверджує, що наявність потерпілого в таких категоріях справ (ст. 190 КК України) є обов`язковою, фактична його відсутність, на їх переконання, унеможливлює висновки про наявність шахрайства в діях особи. *Колегія суддів відхиляє такі твердження захисників як неспроможні, оскільки вони не відповідають змісту закону України про кримінальну відповідальність та усталеній практиці Верховного Суду.* Так, за змістом, значенням і обсягом поняття потерпілого в кримінальному праві не збігається з поняттям потерпілого в кримінальному процесуальному аспекті, де вони мають різне правове значення. У

кримінальному процесуальному аспекті особа визнається потерпілим відповідно до приписів кримінального процесуального закону, внаслідок чого набуває процесуальних прав для реалізації власних інтересів у кримінальному провадженні, з моменту, визначеного приписами частин 2, 3 ст. 55 КПК України. При цьому жодна з норм КПК України не виключає здійснення досудового розслідування, судового провадження щодо інкримінованого особі правопорушення, за відсутності зазначених вище підстав для участі фізичної чи юридичної особи в кримінальному проваджені як потерпілого. Кримінальний процесуальний закон як форма реалізації кримінально-правових відносин не пов`язує їх втілення за інкримінованим за ч. 2 ст. 15, ч. 4 ст. 190 КК України кримінальним правопорушенням з набуттям процесуального статусу потерпілого конкретною особою. У кримінально-правовому вимірі підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого КК України, і в ч. 4 ст. 190 цього Кодексу про потерпілого не йдеться. Необхідною і достатньою складовою підстави кримінальної відповідальності за шахрайство є усвідомлення суб`єктом злочину того факту, що предмет злочину є для нього чужим, що він заволодіває чужим майном за відсутності будь-якого дійсного чи уявлюваного права на нього. Вказівка в ст. 190 КК України *на вчинення шахрайства стосовно чужого майна, виходячи з органічного зв`язку між його об`єктивними ознаками, психічне ставлення до яких необхідно встановити за змістом цієї кримінально-правової норми, свідчить про те, що кримінальна відповідальність за шахрайство пов`язана, як правило, не з встановленням ознак конкретної особи, власності якої заподіяно шкоду, а з встановленням усвідомлення винним факту заволодіння майном, яке належить іншій особі (чужим для нього), з метою його безоплатного, безповоротного обернення на свою користь (чи третіх осіб) за відсутності законних підстав для того і збільшення внаслідок цього власних майнових фондів (чи третьої особи)*. Усвідомлення винуватим, кому саме та на яких підставах належить чуже для нього майно, чи заволодіває він майном, ввівши в оману (обманувши) власника предмета злочину чи іншу особу, у

фактичному володінні якої перебуває предмет злочину, не є обов`язковим для встановлення ознак шахрайства, якщо не йдеться про врахування матеріального становища конкретного потерпілого за ч. 4 ст. 190 КК України [85].

У Постанові від 11 квітня 2024 року (справа № 569/14942/17) Суд також зауважував, що кримінальна відповідальність за шахрайство пов'язана, як правило, не зі встановленням ознак конкретної особи, власності якої заподіяно шкоду, а зі встановленням усвідомлення винним факту заволодіння майном, яке належить іншій особі (чужим для нього), з метою його безоплатного, безповоротного обернення на свою користь (чи третіх осіб) за відсутності законних підстав для того і збільшення внаслідок цього власних майнових фондів (чи третьої особи). Усвідомлення винуватою особою, кому саме належить чуже для неї майно та на яких підставах, чи заволодіває він майном, ввівши в оману власника предмета кримінального правопорушення чи іншу особу, у фактичному володінні якої перебуває предмет кримінального правопорушення, не є обов'язковим для встановлення ознак шахрайства, якщо не йдеться про врахування матеріального становища конкретного потерпілого за ч. 1 ст. 190 КК [81].

Водночас наразі знайти усталену судову практику щодо особливостей кваліфікації шахрайства, передбаченого ч.ч. 2 та 3 не виявилось можливим. Проте, аналізуючи рішення судів першої інстанції можна виявити декілька достатньо серйозних прогалин.

Так, відповідно до вироку Личаківського районного суду м. Львова від 30 травня 2025 року (справа № 463/11685/24) особу було обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 190 КК України за таких обставин: *ОСОБА_6 будучи засудженим за злочини проти власності, 02.10.2024 року приблизно о 16 год. 00 хв., перебуваючи поблизу будинку № 3 по вул. Тараса Бобанича у м. Львові, маючи умисел на заволодіння чужим майном, в умовах воєнного стану, шляхом обману (шахрайство), діючи з корисливих мотивів та з метою власного безпідставного збагачення, повторно, за попередньою змовою у групі з невстановленою досудовим розслідуванням особою, матеріали стосовно*

якої виділено в окреме провадження, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, під виглядом пошуку загублених грошей, підійшов до потерпілої ОСОБА_4, ввівши її в оману, заволодів її грошовими коштами у сумі 2000,0 доларів США, що згідно з офіційним курсом НБУ станом на 02.10.2024 року становить 82495,0 гривень, обмінявши їх на сувенірні купюри, ззовні схожі на купюри долари США у сумі 3750,0 доларів США, в кількості 35 штук номіналом 50 доларів США та 20 штук номіналом 100 доларів США. Своїми протиправними умисними діями ОСОБА_6 заподіяв ОСОБА_4 матеріальну шкоду на суму 82495,0 гривень, що з урахуванням майнового становища потерпілої є значною шкодою. Таким чином, ОСОБА_6 вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч.3 ст.190 КК України [30].

Виходячи із наведених обставин кримінального правопорушення, можна констатувати, що оцінка судом ступеню спричиненої шкоди відбулась суб'єктивно – із «урахуванням майнового становища потерпілої».

Відповідно до ч. 2 примітки ст. 185 КК України, у ст. ст. 185, 185, 189 та 190 цього Кодексу значна шкода визнається із врахуванням матеріального становища потерпілого та якщо йому спричинені збитки на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [58]. Наведене вище кримінальне правопорушення було вчинено у 2024 році, коли один неоподатковуваний мінімум доходів громадян для кваліфікації дорівнював 1514 грн. Отже, мінімальною сумою для того, що діяння вважалось таким, що спричинило значну шкоду мало бути 151 400 грн. У вироку визначено, що обвинувачений спричинив матеріальну шкоду на суму 82495 грн.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 10 вказано, що відповідно до п. 2 примітки до статті 185 КК у статтях 185, 186, 189 та 190 КК значна шкода визначається за обов'язкової сукупності двох умов: врахування матеріального становища потерпілого та розміру заподіяних йому збитків. Під час з'ясування матеріального становища потерпілого суди мають у кожному конкретному випадку брати до уваги такі обставини, як соціальний стан потерпілого, його працездатність, розмір

заробітної плати та інші доходи, кількість членів сім'ї, наявність на його утриманні малолітніх, хворих, непрацездатних тощо. При цьому слід мати на увазі, що значною шкодою визнається така, якою потерпілому спричинені збитки на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [87].

У вироку Вищого антикорупційного суду від 06 серпня 2025 року (справа № 991/1196/24) вказано, що відповідно до ч. 2 ст. 190 КК України передбачена кримінальна відповідальність за шахрайство, яке завдало значної шкоди потерпілому. Згідно з п. 2 примітки до ст. 185 КК України у статті 190 КК України значна шкода визнається із врахуванням матеріального становища потерпілого та якщо йому спричинені збитки на суму від ста до двохсот п`ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Вказані положення чинні на момент вчинення кримінального правопорушення, та залишились незмінними. Згідно з п.2 примітки до ст. 185 КК України у ст. 190 цього Кодексу значна шкода визнається із врахуванням матеріального становища потерпілого та якщо йому спричинені збитки на суму від ста до двохсот п`ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Тобто Суд при визначенні значної шкоди не обмежується виключно розміром заподіяних збитків, але й надає комплексну оцінку обставинам, які характеризують вплив таких збитків на фінансове становище конкретної особи, зокрема в контексті можливості задовольняти власні побутові потреби. Категорія значної шкоди у цьому складі кримінального правопорушення є індивідуальною і визначається із врахуванням усіх відомостей справи. Водночас сторона обвинувачення не представила зв`язку між матеріальних становищем потерпілого і сумою грошових коштів - 7500 доларів США для висновку про завдану шкоду у значному розмірі, через що Суд позбавлений можливість її оцінити у розумінні ст. 190 КК України [23].

Отже, тлумачення примітки та наведені позиції судових органів надає підставу для констатації, що якщо особа, спричинила шкоду, яка перевищує сто неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, але потерпілий не перебуває у незадовільному матеріальному становищі, - у такому випадку шахрайство не

вважається таким, що спричинило потерпілому значну шкоду. Але, коли потерпілий перебуває у незадовільному матеріальному становищі, а сума матеріальних збитків менша ніж сто неоподатковуваних мінімумів доходів громадян таке правило не повинно діяти, оскільки відсутня друга складова – сума збитку. На це також вказується послідовність ознак, викладена законодавцем у примітці – спочатку вказано на майновий стан та лише потім – на другу ознаку, якою є сума збитку. Наведене дозволяє стверджувати, що наведений вище вирок по справі № 463/11685/24 є помилковим, а до особи не можна було застосовувати ч. 3 ст. 190 КК України, навіть із урахуванням того, що таке діяння було вчинено в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану.

Відповідно у цьому контексті доцільно звернути увагу на те, що *недоліки конструкції ст. 190 КК України можуть призводити до зменшення обсягу кримінально-правової репресії, у зв'язку із чим особа, яка вчинила шахрайство, наприклад, може бути звільнена від покарання та його відбування, або їй може бути призначено вид чи розмір покарання, недостатні для виправлення, у зв'язку із чим вона продовжить свою кримінально протиправну діяльність*. Вказане може бути віднесено до правової детермінанти шахрайства.

Окрім вказаного, окремий блок детермінант також утворений недоліками організаційного характеру. Такі недоліки безпосередньо пов'язані із неефективністю чи порушенням порядку досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України. Аналіз судової практики надав підстави стверджувати, що здебільшого це стосується суспільно небезпечних діянь, передбачених ч. 4 ст. 190 КК України – шахрайств, вчинених шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, особливо – в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану.

Вчені відзначають, що у процесі розслідування шахрайств, вчинених у кіберпросторі, часто виникають проблеми із визначенням конкретного користувача, який здійснив під'єднання до мережі Інтернет через динамічну IP-адресу. Отже, за IP-адресою неможливо встановити конкретний унікальний комп'ютер, з якого зайшли у віртуальний простір, проте вона показує адресу

вузла, з якого своєю чергою можуть заходити різні фізичні користувачі. Відповідно, виникають складнощі зі встановленням тих користувачів, які безпосередньо вчиняють шахрайські дії. Проте цю ситуацію можна полегшити, якщо зобов'язати провайдерів вести облік користувачів із прив'язкою до номера мобільного телефону. Часто реєстрація на певному ресурсі чи створення облікового запису передбачає зазначення номеру мобільного телефону. Крім того, пропонується ввести на державному рівні обмеження щодо реалізації SIM-карт лише за наявності паспорта громадянина України або іншого документа, що посвідчує особу, для іноземців чи осіб без громадянства. Як свідчить практика, на підготовчій стадії кримінального правопорушення зловмисники часто купляють нові SIM-карти, а після його вчинення позбавляються таких карт. Вбачається, що таке обмеження значно ускладнить вчинення кримінальних правопорушень та слугуватиме стримувальним фактором. Особи, що уповноважені на здійснення розслідування шахрайств у кіберпросторі, перебувають у досить складному становищі через недосконаліть кримінальної процесуальної процедури, ресурсовитратність зазначених кримінальних проваджень, брак спеціальних знань, науково-обґрунтованих методик та економічного забезпечення експертних установ [67].

Наведене також підтверджується і релевантною судовою практикою:

– у вироку Сихівського районного суду м. Львова від 12.04.2019 (справа № 464/8364/15-к) вказано, що, *враховуючи, те, що стороною обвинувачення окрім фото з банкомату, на яких зображено обвинуваченого під час зняття готівки через банкомат не надано суду жодних доказів, які б підтверджували вчинення ОСОБА_5 заволодіння чужим майном, шляхом обману (шахрайстві), вчинене повторно, за попередньою змовою групою осіб, шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, за відсутності інших належних, достовірних та достатніх доказів про обставини, що згідно ст.91 КПК України підлягають доказуванню в даному кримінальному провадженні, свідчать про наявність сумніву щодо вчинення обвинуваченим кримінального правопорушення передбаченого ч.3 ст.190 КК України, який в силу*

ст.62 Конституції України та ст.17 КПК України тлумачиться на його користь, а припущення про його винуватість, що ґрунтується лише на фотографіях, не може бути покладено в основу обвинувального вироку. За наведених обставин, суд приходить висновку, що в судовому засіданні стороною обвинувачення не доведено, що злочин, передбачений ч.3 ст. 190 КК України, вчинений ОСОБА_5, а тому він по пред`явленому обвинуваченню підлягає визнанню невинуватими і судом виправданим, як того вимагають положення п. 2 ч. 1 ст. 373 КПК України [35];

– у вироку Ковпаківського районного суду м. Суми від 19 травня 2026 року (справа № 592/7290/26) вказано, що *матеріали кримінального провадження не містять доказів вчинення слідчих (розшукових) дій, направлених на встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, що підтверджується дорученнями про проведення слідчих (розшукових) дій. У протоколі допиту потерпілий вказував на особу, на ім`я якої імітована банківська картку на яку він перерахував грошові кошти, долучено скріншот з перепискою, зазначено номер банківської картки на яку перераховувались грошові кошти. У матеріалах кримінального провадженні наявні клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, однак не долучено результати їх відпрацювання, отримані ухвали з результатами їх розгляду слідчим суддею, протоколи тимчасового доступу до речей і документів. А отже слід дійти висновку про те, що у кримінальному провадженні, в рамках якого подане клопотання, не здійснювалось досудове розслідування належним чином та не здійснювались дії на виконання обов`язку встановленого статтею 92 Кримінального процесуального кодексу України. При цьому суд звертає увагу, що наявність заяви потерпілого ОСОБА_4 щодо закриття кримінального провадження не звільняє сторону обвинувачення від обов`язку провести досудове розслідування належним чином відповідно до вимог КПК України* [29].

Проте, не можна заперечувати, що відсутність оновленої та адаптованої методики, також тактики проведення окремих слідчих розшукових та негласних слідчих (розшукових) дій у досудовому розслідуванні шахрайств в умовах дії

особливого правового режиму воєнного стану негативним чином впливає не тільки на кібершахрайство, а й на усі інші види досліджуваного виду суспільно небезпечного діяння. Тому саме недоліки методичного забезпечення правоохоронної діяльності можна вважати основною організаційною детермінантою кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України.

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану основними детермінантами шахрайств є

– соціально-економічні, які перебувають під впливом військово-політичних факторів та чинників, а також пов'язані з: 1) відсутністю достатньої кількості робочих місць для працевлаштування; 2) відсутністю можливості отримати повну вищу освіту та здобути гідну професію; 3) високим рівнем алкоголізації та наркотизації населення, що впливає на формування маргінальних груп; 4) незадовільним рівнем правової освіти та неможливістю оцінити протиправність окремих діянь; 5) незадовільний рівень культури та виховання або його відсутність; 6) відсутність ефективних ресоціалізаційних програм для осіб, які були засуджені за вчинення кримінальних правопорушень; 7) відсутність ефективних програм для виправлення осіб, які відбувають покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти власності в установах виконання покарань; 8) відсутність належного контролю за засудженими, які відбувають покарання у виді позбавлення волі; 9) викривленим уявленням про етичну професійну поведінку, що часто зумовлює ситуації, коли особа використовує службовий або соціальний статус для зловживання довірою; 10) незадовільним соціальним середовищем, яке раціоналізує кримінально протиправну поведінку; 11) прагненням до надмірного збагачення (гіпертрофована корислива мотивація);

– організаційно-правові: 1) недоліки конструкції кримінально-правової норми, в якій встановлено кримінальну відповідальність за шахрайство; 2)

недоліки методичного забезпечення суб'єктів запобігання та протидії шахрайству.

2.3.Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють шахрайство в умовах воєнного стану

В умовах активної євроінтеграції України, одним із важливих завдань є посилення механізму запобігання кримінальним правопорушенням. Одним із найбільш розповсюджених видів суспільно небезпечних діянь протягом останніх років залишаються кримінальні правопорушення проти власності взагалі та шахрайство зокрема. Необхідно відзначити, що традиційно вважається, що такі протиправні діяння вчиняються особами, які незадовільно характеризуються, мають різного залежності тощо. Відповідно формування механізму запобігання суспільно небезпечним діянням має бути орієнтований, у першу чергу, на особистісні характеристики кримінального правопорушника, основними із яких є соціально-демографічні.

Соціально-демографічні ознаки є одним із структурних елементів кримінологічної характеристики особи кримінального правопорушника. Не дивлячись на те, що вони надають лише базове уявлення про зовнішні умови виховання особи, можна вважати, що саме ці ознаки є базовими. До соціально-демографічних ознак традиційно відносять вік, стать, рівень освіти, працевлаштування та громадянство кримінального правопорушника. Аналізуючи кримінальні правопорушення проти власності, необхідно відзначити, що виявити саме специфічні соціально-демографічні ознаки неможливо, оскільки ці протиправні діяння відносяться до загальнокримінальних та не потребують наявності певних навичок, вмінь тощо.

Особистість злочинця – це свого роду ідеальна модель, абстракція, створена на підставі дослідження суб'єктів злочинів, метою якої є виявлення таких негативних особливостей індивідуумів, за якими з високою долею ймовірності можна в майбутньому передбачити злочинну поведінку інших осіб

або повторне вчинення злочину тими, хто мав попередній кримінальний досвід. Особливостями, які частіше відрізняють злочинців від законослухняних людей, є відчуження від нормальних зв´язків, цінностей, більш низький рівень освіти і культури, аморальність, що виражається у визнанні можливостей використання злочинних засобів досягнення цілей, а також поєднання таких психологічних рис , як гіпертрофована імпульсивність, агресивність, жадоба до влади і збагачення, підвищена тривожність [40].

Вчені відзначають, що до чинників, які впливають на особистість злочинця, найбільш доцільно віднести наступні: соціальні фактори: народження в неблагополучній родині; низький рівень освіти; відсутність роботи, належність до злочинних груп; етнічні та культурні особливості тощо; психологічні фактори: знижений рівень емпатії, агресивність, неврівноваженість; низький рівень самоконтролю; депресія; похмілля; тощо; емоційні фактори: страх, образа, ненависть, ревнощі, бажання помсти тощо; біологічні фактори: генетичні аномалії; психічні розлади; хвороби мозку та інші хвороби; ситуаційні фактори: надмірне навантаження; стресові ситуації; важка матеріальна ситуація; наявність зброї тощо [66].

Поняття «особа злочинця» слід відрізняти від інших суміжних понять юридичних наук: «особа, винна у скоєнні кримінального правопорушення», «суб’єкт кримінального правопорушення», «обвинувачений». Ці поняття є кримінально-правовими та кримінально-процесуальними, а не кримінологічними за своєю природою та застосовуються до певної людини, яка є носієм встановлених в законі обов’язків і прав упродовж руху кримінального провадження. Враховуючи те, що під поняттям «особа злочинця» розуміють сукупність соціально-демографічних, психологічних та моральних характеристик, які тією чи іншою мірою типово притаманні людям, винним у злочинній діяльності, ще раз впевнюємось, що поняття «особа злочинця» та «особа, винна у скоєнні кримінального правопорушення», не тотожні, бо в зміст поняття «особа, винна у скоєнні кримінального правопорушення» ніякі інші дані про цього індивіда, його ознаки, особливості та інші окремі показники не

входять. Співвідносячи поняття «особа злочинця» та «суб'єкт кримінального правопорушення», зазначаємо, що поняття «особа злочинця» є більш ширшим за значенням, оскільки, крім ознак суб'єкту кримінального правопорушення (фізична особа, вік та осудність), наділене й іншими ознаками, які характеризують особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. При характеристиці поняття «обвинувачений» розуміють набагато менше соціально-демографічних, психологічних, моральних та інших характеристик, які вміщує у собі поняття «особа злочинця». Оскільки «обвинувачений» – поняття більш вузьке, що охоплює, головним чином, ті властивості та ознаки індивіда, які враховані при складенні прокурором обвинувального акту. Тут меншою мірою представлена динаміка розвитку окремих властивостей особистості – її становлення, умови формування. Для обґрунтування обвинувального акту прокурор вкладає твердо встановлені факти, що характеризують певним чином цю особистість [121].

Одночасно із цим, шахрайство в цілому завжди вважалось інтелектуальним видом кримінальних правопорушень проти власності, оскільки обман або зловживання довірою потребує навичок щодо здійснення психологічного впливу, використання інформаційних технологій тощо. Отже, єдиною ознакою, яка може відрізняти особу, котра вчинила шахрайство від тих, що вчиняють інші види кримінальних правопорушень проти власності (наприклад, крадіжку, грабіж, розбій тощо) є рівень освіти та працевлаштування.

Соціально-демографічні ознаки містять відомості про стать, вік, рівень освіти, сімейний стан, рід занять, наявність постійної роботи, її тривалість, частота зміни місця роботи, інші джерела матеріального доходу (випадковий заробіток, жебрацтво, вчинення злочину), національність, громадянство, місце проживання та інші дані про соціальний статус осіб. Перелічені ознаки самі по собі не є криміногенними; вони характеризують злочинця як людину конкретної епохи, яка посідає певне місце у суспільних відносинах. Разом з тим, взяті у великій сукупності на рівні всієї злочинності або на рівні окремого виду злочинів і піддані статистичній обробці у порівнянні зданими офіційної демографічної

статистики, вони містять цінну кримінологічну інформацію про *узагальнюючий портрет* особистості тих, хто вчинив злочин (злочини). При такому зіставленні виявляються їх зв'язки з типовими характеристиками усього суспільства. Аналіз рівня судимості за останні роки свідчить, що більше 65 % засуджених, на момент вчинення злочину ніде не навчались і не працювали. Однак ці цифри слід сприймати з обережністю. Системні проблеми у сфері правоохоронної діяльності мають наслідком те, що найбільш пильна увага сконцентрована переважно на тих, кого зараховують до бідних і маргінальних прошарків. Можна констатувати, що розподіл злочинців за родом занять і соціальним статусом тільки приблизно відображає реальну картину. Надбагаті і багаті громадяни України, як свідчать кримінологічні дослідження, так само вчиняють злочини, однак імовірність притягнення до кримінальної відповідальності цієї категорії осіб мінімальна [40].

Аналіз статистичної інформації надає підставу для констатації, що умови воєнного стану, а саме – військово-політичні чинники призвели до перерозподілу кількісних показників шахрайства та крадіжок у перевагу першим. Разом із цим, не можна стверджувати, що цей перерозподіл є вагомим. Однак, для кращої репрезентативності результатів дослідження, соціально-демографічні ознаки особи, яка вчиняє шахрайство будуть розглянуті за два періоди: 2016-2020 та 2021-2025.

Першою соціально-демографічною ознакою, яка має бути розглянута є вік кримінального правопорушника. Відповідно до даних Офісу Генерального прокурора, у 2016 році шахрайство вчиняли: особи у віці 18-28 років – 44,7 %; 29-39 років – 34,3 %; 40-54 – 13,7 %; 55-59 – 1,8 %; більше 60 років – 1 %; у 2017 році шахрайство вчинили: особи у віці 18-28 років – 39,15 %; 29-39 років – 36,5 %; 40-54 – 18,5 %; 55-59 – 3,2 %; більше 60 – 2,8 %; у 2018 році шахрайство вчиняли: особи у віці 18-28 років – 32,5 %; 29-39 років – 39,7 %; 40-54 – 19,1 %; 55-59 – 2,9 %; більше 60 – 3,1 %; у 2019 році шахрайство вчиняли: особи у віці 18-28 років – 29,8 %; 29-39 років – 41,4 %; 40-54 – 21,8 %; 55-59 – 2,4 %; більше 60 – 2,6 %; у 2020 році шахрайство вчиняли: особи у віці 18-28 років – 28,8 %; 29-39 років – 40,8 %; 40-54 – 21,9 %; 55-59 – 3,1 %; більше 60 – 3,7 % [76]. Отже,

середній показник є таким: 18-28 – 35 %; **29-39 – 38,54 %**; 40-54 – 19 %; 55-59 – 2,68 %; більше 60 – 2,64 %.

У 2021 році шахрайство вчиняли: особи у віці 18-28 років – 27,4 %; 29-39 років – 42,7 %; 40-54 – 22,6 %; 55-59 – 2,5 %; більше 60 років – 2,8 %; у 2022 році шахрайство вчинили: особи у віці 18-28 років – 30,17 %; 29-39 років – 39,8 %; 40-54 – 21,3 %; 55-59 – 2,8 %; більше 60 – 3,6 %; у 2023 році шахрайство вчиняли: особи у віці 18-28 років – 27,2 %; 29-39 років – 40,2 %; 40-54 – 24 %; 55-59 – 2,6 %; більше 60 – 3,7 %; у 2024 році шахрайство вчиняли: особи у віці 18-28 років – 26,4 %; 29-39 років – 36,8 %; 40-54 – 24,9 %; 55-59 – 3,7 %; більше 60 – 6,4 %; у 2025 році шахрайство вчиняли: особи у віці 18-28 років – 25 %; 29-39 років – 35,9 %; 40-54 – 25,5 %; 55-59 – 4,6 %; більше 60 – 7,3 % [76]. Отже, середній показник є таким: 18-28 – 27,2 %; **29-39 – 39,08 %**; 40-54 – 23,66 %; 55-59 – 3,24 %; більше 60 – 4,76 %.

Наведені дані дозволяють констатувати, що стабільно здебільшого кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України вчиняють особи у віці 29-39 років. Разом із цим у період з 2021 по 2025 рік кількість таких осіб незначно зросла, що зумовлено збільшенням загальної кількості таких протиправних діянь.

Наступною ознакою є вік особи. Відповідно до інформації, викладеної на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора, у 2016 році кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України, вчинили особи, які мали: вищу і фахову передвищу освіту – 12,5 %; професійну (професійно-технічну) освіту – 26,5 %; базову середню та профільну середню освіту – 57,6 %; у 2017 році кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України вчинили особи, які мали: вищу і фахову передвищу освіту – 16,2 %; професійну (професійно-технічну) освіту – 22,14 %; базову середню та профільну середню освіту – 58,3 %; у 2018 році кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України вчинили особи, які мали: вищу і фахову передвищу освіту – 16,3 %; професійну (професійно-технічну) освіту – 23,4 %; базову середню та профільну середню освіту – 57,6 %; у 2019 році кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190

КК України вчинили особи, які мали: вищу і фахову передвищу освіту – 15,8 %; професійну (професійно-технічну) освіту – 24,29 %; базову середню та профільну середню освіту – 57,86 %; у 2020 році кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України вчинили особи, які мали: вищу і фахову передвищу освіту – 12 %; професійну (професійно-технічну) освіту – 23,3 %; базову середню та профільну середню освіту – 61,7 % [76]. Отже, середній показник є таким: вища і фахова передвища освіта – 14,56 %; професійна (професійно-технічна) освіта – 23,9 %; ***базова середня та профільна середня освіта –58,61 %.***

У 2021 році кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України вчинили особи, які мали: вищу і фахову передвищу освіту – 13,08 %; професійну (професійно-технічну) освіту – 16,9 %; базову середню та профільну середню освіту – 67,9 %; у 2022 році кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України вчинили особи, які мали: вищу і фахову передвищу освіту – 13,3 %; професійну (професійно-технічну) освіту – 17,5 %; базову середню та профільну середню освіту – 67,6 %; у 2023 році кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України вчинили особи, які мали: вищу і фахову передвищу освіту – 13,4 %; професійну (професійно-технічну) освіту – 14,84 %; базову середню та профільну середню освіту – 69,9 %; у 2024 році кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України вчинили особи, які мали: вищу і фахову передвищу освіту – 14,1 %; професійну (професійно-технічну) освіту – 15,9 %; базову середню та профільну середню освіту – 67,76 %; у 2025 році кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України вчинили особи, які мали: вищу і фахову передвищу освіту – 18,2 %; професійну (професійно-технічну) освіту – 16,5 %; базову середню та профільну середню освіту – 63,8 % [76]. Середній показник є таким: вища і фахова передвища освіта – 14,41 %; професійна (професійно-технічна) освіта – 16,32 %; ***базова середня та профільна середня освіта – 67,39 %.***

Вказане надає підставу для констатації, що, по-перше, відсоток осіб, які на момент вчинення шахрайства мали вищу і фахову передвищу освіту залишається

стабільним та відносно значним – 14 %. По-друге, як і у попередній період – 2016-2020 роки, у 2021-2025 здебільшого таке суспільно небезпечне діяння вчиняється кримінальними правопорушниками з базовою середньою та профільною середньою освітою.

Разом із цим, останнім часом вчені ставлять під сумнів кореляцію між рівнем освіти та кількістю кримінальних правопорушень, які вчиняються. Так, наприклад, Є.С. Назимко та Т.І. Пономарьова вказують, що останні тенденції розвитку держави, а також існування військово-політичних чинників та факторів злочинності надають можливість поставити під сумнів позицію вчених щодо того, що забезпечення якісної освіти сприятиме значному зниженню кількісного та позитивному впливу на якісний показники суспільно небезпечних діянь. Економічна неспроможність держави надати можливість отримати всім бажаючим вищу освіту часто призводить до обрання громадянами професійної (професійно-технічної), що має логічним наслідком збільшення кількості таких осіб. Фактично, це також впливає на кількісні показники соціально-демографічних ознак кримінальних правопорушників та створює хибне уявлення про те, що більший відсоток осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння не мали вищої освіти, що і детермінувало протиправну поведінку. Відповідно подальше прогнозування та планування заходів запобігання кримінальним правопорушенням також може бути некоректним. Аналіз статистичних даних, викладених на сайті Офісу Генерального прокурора, надає підставу для констатації, що рівень освіти впливає не на кількість кримінальних правопорушень, а визначає сферу суспільних відносин, на яку здійснюється кримінально протиправний вплив. Це зумовлено наявністю знань та навичок, які дозволяють кримінальному правопорушнику реалізувати суб’єктивну сторону протиправного діяння. Найбільш яскравим прикладом є статистичні дані щодо кількісних показників кримінальних правопорушень проти власності та у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов’язаної з наданням публічних послуг [72, с. 68].

Вчені також посилаються на думку М.А. Бурдоносової, яка, розглядаючи вплив рівня освіти особи на розвиток її правової свідомості, за результатами попередньо проведеного анкетування констатувала, що відносно до кримінальних правопорушень проти власності, підвищення рівня освіти і виховних заходів, спрямованих на розвиток правової свідомості та правової культури особистості зможе привести до значного зниження кількості подібних діянь серед осіб з антисоціальною спрямованістю, які не мають вищої освіти. При цьому подібної динаміки щодо протиправних діянь проти життя та здоров'я особи, а так само проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту не спостерігається, до того ж відсоток таких кримінальних правопорушень залишається практично однаковим у всіх групах. Вчена зробила висновок щодо того, що виховні заходи і заходи, спрямовані на підвищення правової свідомості особистості, не зможуть значно вплинути на кількість кримінальних правопорушень даних груп, оскільки часто такі протиправні діяння мають мотиви, в меншій мірі взаємопов'язані з рівнем освіти особистості [11; 72, с. 76].

Отже, підсумовуючи думки вчених, можна частково погодитись із тим, що рівень освіти має сприйматись як фактор, який впливає не на кількість кримінальних правопорушень, а на вид суспільних відносин, на який здійснюється протиправний вплив. Разом із цим, уваги також заслуговує те, що хоча, як було вище вказано, шахрайство і вважається інтелектуальним видом суспільно небезпечного діяння проти власності, але вчиняється частіше особами, які не мають вищої освіти.

Наступною ознакою є стать кримінального правопорушника. Відповідно до статистики Офісу Генерального прокурора, у 2016 році кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України вчинило 20,2 % жінок; у 2017 – 27 %; у 2018 – 27,5%; у 2019 – 39,7 %; у 2020 – 32,3 % [76]. ***Середній показник – 29,34 %.***

У 2021 році кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України вчинило 27,7 % жінок; у 2022 – 27 %; у 2023 – 27,4%; у 2024 – 28,2 %; у 2025 – 32,4 % [76]. ***Середній показник – 28,54 %.***

Кримінальні правопорушення проти власності утворюють ядро злочинності, оскільки саме цей вид суспільно небезпечних діянь у різних формах з'явився майже одночасно із появою людства. У цьому контексті очевидним є те, що воно частіше вчиняється чоловіками, оскільки майнові та насильницькі протиправні діяння непритаманні жіночій злочинності.

В.В. Голіна вказує про те, що щодо вчинення жінками корисливих злочинів, то тут фізичні можливості суттєвої ролі не відіграють Певна обмеженість жінки сімейним колом. й невтручання в інтенсивне соціальне життя безсумнівно, стримують зростання жіночої злочинності. Але тенденція подальшої емансипації жінки. більш активне її включення у матеріальний і духовний процес життєдіяльності, різні соціальні мікрогрупи, у тому числі з антисуспільною спрямованістю, ведуть до соціального перетворення жіночої природи до деформації та деморалізації особи. Як результат – зростання жіночої агресивності, корисливості, різкості, схильності вирішувати життєві проблеми за допомогою злочину. І хоча питома вага жіночої злочинності залишається відносно невеликою, однак вона змінюється і кількісно і якісно [39].

Ще одна ознака – працевлаштування. У 2016-2020 роках більшість кримінальних правопорушників, які вчинили шахрайства, були працездатними, але такими, що не працюють та не навчаються: у 2016 році кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України вчинило 72,6 % осіб; у 2017 – 69,3 %; у 2018 – 71,7 %; у 2019 – 71,7 %; у 2020 – 74 % [76]. ***Середній показник – 71,86 %.***

У 2021 році кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України вчинило 75,5 % осіб; у 2022 – 79,7 %; у 2023 – 79,2 %; у 2024 – 74,14 %; у 2025 – 65,7 % [76]. ***Середній показник – 74,84 %.***

Як видається, із наведених даних, середній показник осіб, які на момент вчинення шахрайства були працездатними, але такими, що ніде не працюють та не навчаються дещо збільшився у другому із досліджуваних періоді. Вказане може бути пояснено тим, що в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану кількість робочих місць знизилась через часткову тимчасову окупації

окремих регіонів країни, активні бойові дії тощо. Особи, які на момент вчинення шахрайства були працевлаштовані – переважно робили це із використанням службового становища або у сфері професійної діяльності.

Останньою соціально-демографічною ознакою є громадянство. У 2016 році кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України вчинило 99,6 % осіб; у 2017 – 99,1 %; у 2018 – 99,2 %; у 2019 – 99,2 %; у 2020 – 98,8 % [76]. ***Середній показник – 99,18 %.***

У 2021 році кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України вчинило 98,8 % осіб; у 2022 – 99,57 %; у 2023 – 99,1 %; у 2024 – 99,1 %; у 2025 – 99,1 % [76]. ***Середній показник – 99,13 %.***

Отже, соціально-демографічні ознаки особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України є такими (відповідно до показників за 2021-2025 роки): чоловік (71,5 %) у віці 29-39 років (39 %), який має базову середню або профільну середню освіту (67,39 %), працездатний, але такий, що ніде не навчається та не працює (74,8 %), громадянин України (99,1 %).

Наступною групою ознак у системі кримінологічної характеристики особи, яка вчиняє шахрайство є кримінально-правові. Кримінально-правові ознаки традиційно надають можливість визначити передумови формування та розвитку суспільно небезпечної поведінки, а також встановити потенційну ймовірність продовження особою кримінально протиправної діяльності. До кримінально-правових ознак, як правило, відносять випадки вчинення кримінального правопорушення у складі організованої групи; вчинення особами у стані алкогольного/наркотичного сп’яніння; вчинення діяння повторно.

Вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України у складі організованої групи (2016-2020 рр.): у 2016 році – 0,29 %; у 2017 році – 0,55 %; у 2018 році – 0,38 %; у 2019 році – 0,39 %; у 2020 році – 1,2 % [76]. ***Середній показник – 0,6 %.*** 2021-2025 рр: у 2021 – 1,6 %; у 2022 – 1,4 %; у 2023 – 2,7 %; у 2024 – 1,7 %; у 2025 – 2 % [76]. ***Середній показник*** – 1,9 %.

Отже, наведені статистичні показники надають підставу стверджувати, що в останні п’ять років порівняно із попередніми кількість кримінальних

правопорушень, передбачених ст. 190 КК України, які вчиняються у складі організованої групи змінилась у негативний бік. Пік припадає на 2023 рік – перший рік після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну. Така ситуація може бути пояснена декількома об'єктивними факторами.

Так, по-перше, кількісний показник шахрайств з 2022 року був нестабільним – характеризувався перманентним збільшенням кількості таких суспільно небезпечних діянь в один рік та відносним зменшенням – у наступні. По-друге, повномасштабне вторгнення держави-агресора дещо змістили увагу і законодавця, і правоохоронних органів на потребу у формуванні безпекового середовища, захист територій та відсічі нападу ворога. По-третє, введення у дію особливого правового режиму воєнного стану розширило перелік соціальних послуг, які надаються громадянам, зокрема це стосується надання гуманітарної допомоги, виплати допомоги внутрішньо переміщеним особам, надання послуг із працевлаштування за кордоном, евакуаційних послуг, благодійні збори тощо. Відповідно високий суспільний інтерес до сприяння подоланню збройної агресії утворили додатковий привід для розширення шахрайської діяльності.

Остання теза підтверджується інформацією, представленою у червні 2022 року на офіційному сайті кіберполіції Національної поліції України. У статті вказано, що *майже чотири місяці триває збройна агресія рф проти України: ворог використовує кіберфронт як один із основних напрямків для атак країни. З початку війни кіберполіцейські заблокували понад 3600 ворожих ресурсів. Одним з основних векторів роботи кіберполіції залишається протидія шахрайству в інтернеті. Щодня правоохоронці виявляють та попереджають спроби зловмисників «заробити» на війні. Так, з початку введення воєнного стану кіберполіція викрила шахрайську діяльність понад 500 осіб. Найрозповсюдженішими схемами шахрайства в інтернеті є псевдоблагодійність, пропозиції з оренди неіснуючого житла, фейкові пасажирські перевезення та продаж неіснуючих товарів, зокрема і військової амуніції. Також поширені схеми фішингу або виготовлення фіктивних*

документів, які нібито дозволять чоловікам призовного віку перетнути державний кордон [57].

Як правило реалізація таких шахрайських схем потребує залучення декількох осіб із чітким розподілом ролей та функцій, що надає можливість спростити реалізацію кримінально протиправного умислу та приховати свою суспільно небезпечну діяльність.

Особливої уваги у контексті організованої шахрайської діяльності заслуговує створення та розповсюдження нових більш масштабних її форм – створення call-центрів.

Наразі на офіційних медіа-ресурсах правоохоронних органів є низка прикладів щодо функціонування останніх:

– *кіберполіцейські та слідчі поліції Запорізької області за процесуального керівництва Запорізької обласної прокуратури у співпраці з правоохоронцями Республіки Казахстан завершили досудове розслідування і скерували до суду обвинувальний акт стосовно учасників організованої групи, які шахрайським шляхом заволодівали коштами громадян Казахстану. За даними слідства, упродовж листопада 2023 - квітня 2024 року фігуранти організували діяльність шахрайського call-центру в Запоріжжі. Під час телефонних дзвінків вони представлялися працівниками служб безпеки банків та, використовуючи методи соціальної інженерії, переконували потерпілих повідомити конфіденційні реквізити банківських карток, зокрема повний номер картки, строк її дії та CVV-код. Отримавши ці дані, зловмисники заволодівали коштами людей. Фігуранти мали чіткий розподіл ролей: організатор координував діяльність злочинної схеми, його спільник контролював роботу шахрайського call-центру, а двоє інших учасників виконували роль так званих «клоузерів» - співрозмовників, які переконували потерпілих виконати вказівки та повідомити необхідні банківські дані. У рамках міжнародної співпраці поліцейські задокументували сім епізодів шахрайства щодо громадян Казахстану. Загальна сума завданих потерпілим збитків становить більше ніж 8,8 мільйона казахстанських тенге, що еквівалентно понад 705 000 гривень. Правоохоронці*

провели 10 обшуків за місцями проживання фігурантів та в приміщенні квартири, облаштованій під call-центр. Вилучили 17 одиниць комп'ютерної техніки, понад 40 мобільних телефонів, чорнові записи. Наразі обвинувальний акт стосовно трьох учасників організованої групи скеровано до суду за ч. 5 ст. 190 (шахрайство, вчинене організованою групою) Кримінального кодексу України. Їм загрожує до 12 років позбавлення волі з конфіскацією майна. Матеріали щодо їх спільника виділено в окреме провадження [114].

– правоохоронці затримали 11 осіб, які створили організовану злочинну організацію. Наразі доведена їх причетність до привласнення понад 120 тисяч євро у дев'ятьох потерпілих – громадян Латвії та Литви. Масштабну злочинну схему викрили слідчі слідчого управління ГУНП в Дніпропетровській області. Вони встановили, що з листопада 2023 року по лютий 2026 року у Дніпрі діяла мережа шахрайських «call-центрів». Через таргетовану рекламу з фіктивними пропозиціями криптоінвестування шахраї вводили в оману громадян ЄС. Потерпілим обіцяли високі прибутки від інвестування у криптовалютні платформи. Після перерахування коштів зв'язок із «менеджерами» припинявся, а гроші переводилися на підконтрольні рахунки та електронні гаманці. Надалі зловмисники легалізовували кошти через фінансові операції. 17 лютого поліцейські спільно зі співробітниками УСБУ, у складі спільної слідчої групи з представниками Латвії та Литви, провели масштабну операцію з одночасними обшуками на території Дніпра та області. Слідчі заходи відбулися в приміщеннях «call-центрів», за місцями проживання фігурантів, у транспортних засобах. За результатами обшуків в порядку ст. 208 КПК України затримано 11 осіб, зокрема 32-річного організатора та 28-річного співорганізатора. Вилучено грошові кошти на загальну суму майже 21 млн гривень. Також як речові докази вилучено понад 40 ноутбуків та мобільних телефонів, комп'ютерну техніку, банківські картки, криптогаманці, чорнові записи зі «скриптами» розмов, логінами, паролями та персональними даними потерпілих, 8 автомобілів. Усім затриманим повідомили про підозру за ч. 1, 2 ст. 255 (створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною

організацією, а також участь у ній), ч. 4 ст. 28, ч. 5 ст. 190 (шахрайство в особливо великих розмірах) Кримінального кодексу України. Дії одного з фігурантів додатково кваліфіковано за ч. 1 ст. 209 КК України (легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом) [21].

Наведені приклади надають підставу для констатації, що окрім зростання кількісного показника випадків вчинення шахрайств у складі організованих груп, змінилась якісна характеристика таких діянь, що виявилось у розширенні транснаціональної шахрайської діяльності, що вплинуло на підвищення інтересу до залучення більшої кількості осіб, які можуть виконувати різні функції часто навіть без безпосереднього контакту один із одним. Вказане надало можливість підвищити ефективність приховування такої кримінально протиправної діяльності.

Вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України у стані алкогольного сп'яніння (2016-2020 рр.): у 2016 році – 5,4 %; у 2017 році – 4 %; у 2018 році – 3,2 %; у 2019 році – 2,7 %; у 2020 році – 2 % [76]. ***Середній показник – 3,5 %***; *(2020-2025 рр):* у 2021 – 1,7 %; у 2022 – 1,53 %; у 2023 році – 1,3 %; у 2024 році – 1,4 %; у 2025 році – 0,8 % [76]. ***Середній показник – 1,3 %.***

Наведене достатньо репрезентативно корелює із попередньою ознакою – в останні п'ять років кількісний показник випадків вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України у стані алкогольного сп'яніння впав на фоні зростання випадків вчинення шахрайств у складі організованої групи, що свідчить про те, що така кримінально протиправна діяльність все більше набуває ознак професійної.

Вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України особами, які раніше вчиняли суспільно-небезпечні діяння: (2016-2020 рр.): у 2016 році – 41,7 %; у 2017 році – 36,8 %; у 2018 році – 36,3 %; у 2019 році – 37,6 %; у 2020 році – 33,6 % [76]. ***Середній показник – 37,2 %;*** *(2020-2025):* у 2021 році – 36 %; у 2022 році – 30 %; у 2023 році – 32,7 %; у 2024 році – 29 %; у 2025 році – 24,2 % [76]. ***Середній показник – 30,3 %.***

Оскільки середній показник випадків вчинення шахрайств особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення дещо знизився, можна констатувати, що в останні п’ять років таке діяння дійсно актуалізувалось. Логічно, що у цей показник може входити сукупність осіб, які були вперше залучені до вчинення організованих шахрайств як пособники, підбурювачі тощо.

Отже, *кримінально-правові ознаки особи, які вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України (на підставі аналізу останніх п’яти років) є такими*: кримінальне правопорушення вчиняє найчастіше особа, яка раніше вчиняла суспільно небезпечні діяння (30,3 %), не характеризується схильністю до вживання алкоголю та наркотичних засобів (1,3 %), в окремих випадках діяння вчиняється у складі організованої групи (1,9 %).

Останньою із досліджуваних груп ознак особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України *є морально-психологічні ознаки.*

Традиційно вважається, що особи, які вчиняють кримінальні правопорушення проти власності відрізняються низьким рівнем інтелектуального та психічного розвитку, що спрощує прийняття можливості вчинити кримінальне правопорушення. Разом із цим, як вже було зазначено, шахрайство є інтелектуальним видом суспільно небезпечних діянь проти власності, що дещо змінює характеристику осіб, які його вчиняють.

У цьому контексті цікавим є дослідження, проведене вченими з Китаю. Так, у дослідженні взяли участь 34 шахраї, які перебували в установі виконання покарань середнього рівня безпеки в Китаї, та 31 психічно здорова особа, залучена через Інтернет. Обидві групи виконували завдання з розпізнавання емоцій за виразами обличчя, а також заповнювали самооцінювальні шкали, спрямовані на визначення емоційної маніпуляції, психопатичних рис, здатності розпізнавати емоції та емпатії. Результати показали, що шахраї, які перебували в установі виконання покарань, точніше розпізнавали вирази страху та здивування, ніж учасники контрольної групи, але гірше розпізнавали вирази щастя. У шахраїв також було виявлено статистично значуще нижчі показники за непросоціальними

факторами шкали управління емоціями інших людей порівняно з контрольною групою. Шахраї, які перебували в установі виконання покарань, продемонстрували нижчі показники психопатії, ніж учасники контрольної групи. Щодо емпатії, шахраї продемонстрували статистично значуще вищі показники за шкалою прийняття перспективи іншої особи, ніж учасники контрольної групи. Кореляційний аналіз показав, що психопатичні риси позитивно корелювали з непросоціальними факторами в обох групах. Водночас взаємозв'язки між емоційною маніпуляцією, розпізнаванням емоцій та емпатією відрізнялися між групами та не демонстрували однакової закономірності. Отримані результати дають підстави припустити, що шахраї можуть створювати враження такої самої просоціальної поведінки, як і психічно здорові особи, які характеризуються нижчою схильністю до антисоціальної поведінки, нормальною здатністю до емпатії та готовністю позитивно впливати на емоції інших людей під час соціальної взаємодії [6].

На відсутність належного рівня емпатії шахраїв вказують і вітчизняні вчені. Наприклад, зауважується, що браком емпатії шахрай здатен завдавати шкоди іншим, не відчуваючи докорів сумління чи не усвідомлюючи емоційних й фінансових наслідків своїх дій для постраждалих. Основною характеристикою шахрая є його вміння впливати на людей з метою досягнення власних інтересів. Така людина часто демонструє чарівність та переконливість, має здатність майстерно використовувати чужу довіру та емоції. Дослідження показує, що особи, які займаються шахрайством, зазвичай характеризуються низьким рівнем освіти, схильністю до життя, яке перевищує їхні фінансові можливості, а також частими труднощами у сфері управління власними ресурсами. Крім того, у цих осіб часто виявляються риси нарцисизму та недостатній рівень самоконтролю [10, с. 98].

Водночас не можна залишити поза увагою те, що вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України потребує розробки та використання певної схеми, яка відповідним чином має бути орієнтована на

аудиторію, яка цікавить шахрая (неповнолітні особи, особи похилого віку, дорослі тощо).

Вчені відзначають, що аналіз прикладів шахрайських схем, які реалізуються в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану, дають можливість виокремити дезінформаційні техніки, що використовуються у більшості медіаматеріалів, пов'язаних із волонтерством: 1. Підкріплення авторитетом. Найчастіше шахраї, для того, щоб отримати кошти, видають себе за тих, ким не є, використовують образ впізнаваних фондів, чужих імен, які мають добру репутацію у спільноті. Загалом імітують волонтерську діяльність і якась особа, і установа або ті, хто допомагає волонтерам та військовим. 2. Спільні цінності. За кожною шахрайською схемою, пов'язаної з волонтерством, стоять ті самі цінності: бажання допомогти, бажання перемоги, єдність суспільства, відчуття приналежності до спільноти. Найчастіше це внутрішня мотивація, яку використовують шахраї для того, щоб змусити людину переказати кошти. 3. Емоційність. У шахрайських схемах, пов'язаних зі зборами коштів та донатами, апелювання до емоцій – основне. Шахраї намагаються викликати емпатію у потенційної жертви, тому часто йдеться про порятунок життя, питання життя і смерті, життєво важливі потреби військових. У такий спосіб, а також за допомогою інших чинників, викликають гнів, страх, співчуття, жаліть, радість та інші емоції. 4. Обмеження або затягування в часі. Залежно від типу шахрайської схеми, потенційну жертву шахраї ставлять в обмежений часовий слот, коли рішення потрібно прийняти в режимі «тут і зараз» (поки людина перебуває на емоціях і не здатна критично аналізувати ситуацію), або навпаки – затягують час. Найчастіше ця дезінформаційна техніка простежується у шахрайських схемах, що пов'язані з контрагентами та тими, у кого волонтери та фонди закуповують продукцію. 5. Вигадані історії. Як у фейках, так і в інформаційних операціях, в основі шахрайських схем – якісний і продуманий сторітелінг, який крок за кроком наштовхує людину на думку (а деколи навіть бажання) віддати кошти або передати особисті дані шахраям. 6. Підроблені

профілі. Фейкові сторінки, фейкові відгуки як техніка у дезінформаційних кампаніях застосовується так само і у шахрайських схемах [101, с. 201].

Отже, враховуючи наведене *до морально-психологічних ознак особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України можна віднести такі*: 1) схильність до маніпуляцій – особа, яка вчиняє шахрайство, використовуючи певні «схеми» намагається впливати на свідомість потерпілого, що і утворює такі форми реалізації об'єктивної сторони як обман та зловживання довірою; 2) характерні комунікативні навички – особа, яка вчиняє шахрайство майже у 99 % випадків попередньо спілкується із потерпілим, що необхідно для побудови подальшої маніпулятивної техніки; 3) незадовільний рівень емпатії – особи, які вчиняють шахрайства рідко цікавляться матеріальним станом потерпілого та не враховують істотність потенційно спричинюваної шкоди; 4) висока самооцінка – такі особи впевнені у собі, що сприяє реалізації кримінально протиправного умислу.

Таким чином, проведене дослідження дозволило отримати такі висновки: соціально-демографічні ознаки особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України є такими (відповідно до показників за 2021-2025 роки): чоловік (71,5 %) у віці 29-39 років (39 %), який має базову середню або профільну середню освіту (67,39 %), працездатний, але такий, що ніде не навчається та не працює (74,8 %), громадянин України (99,1 %).

Кримінально-правові ознаки особи, які вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України (на підставі аналізу останніх п'яти років) є такими: кримінальне правопорушення вчиняє найчастіше особа, яка раніше вчиняла суспільно небезпечні діяння (30,3 %), не характеризується схильністю до вживання алкоголю та наркотичних засобів (1,3 %), в окремих випадках діяння вчиняється у складі організованої групи (1,9 %).

До морально-психологічних ознак особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України можна віднести такі: 1) схильність до маніпуляцій – особа, яка вчиняє шахрайство, використовуючи певні «схеми» намагається впливати на свідомість потерпілого, що і утворює такі

форми реалізації об’єктивної сторони як обман та зловживання довірою; 2) характерні комунікативні навички – особа, яка вчиняє шахрайство майже у 99 % випадків попередньо спілкується із потерпілим, що необхідно для побудови подальшої маніпулятивної техніки; 3) незадовільний рівень емпатії – особи, які вчиняють шахрайства рідко цікавляться матеріальним станом потерпілого та не враховують істотність потенційно спричинюваної шкоди; 4) висока самооцінка – такі особи впевнені у собі, що сприяє реалізації кримінально протиправного умислу.

2.4. Кримінологічна характеристика жертви кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України

Механізм запобігання будь-якому виду кримінального правопорушення передбачає вивчення не тільки особистості кримінального правопорушника, а і потерпілого від суспільно небезпечного діяння. Такий підхід забезпечує комплексну оцінку всього комплексу причин та умов, які вплинули на формування кримінально протиправного умислу та обрати більш ефективні заходи кримінально-правового впливу. Шахрайство як вид кримінального правопорушення проти власності у цьому контексті набуває особливого значення, оскільки саме це діяння передбачає, як правило, тривалий контакт між правопорушником та жертвою, що надає можливість першому обрати найбільш прийнятний спосіб впливу на свідомість задля реалізації умислу на обман або зловживання довірою. Отже наведене дозволяє стверджувати, що вивчення кримінологічної характеристики жертви шахрайства, а також причин та умов формування віктимної поведінки є однією з важливих передумов для створення ефективної стратегії запобігання досліджуваному виду суспільно небезпечного діяння.

Настільки складне питання, як визначення кримінологічних та віктимологічних понять «жертва злочину», вимагає фундаментальних досліджень, з використанням напрацювань не лише українських, а й зарубіжних

дослідників. Але, як можна помітити з наведених визначень, є певні елементи, які використовують, практично, всі науковці, розглядаючи поняття «жертви злочину». До таких елементів належать: 1) наявність фізичної особи (індивідууму) чи соціальної групи, згуртованої за відповідними спільними ознаками; 2) шкода, яка завдається цій особі (спільноті) вчиненим злочином. З урахуванням цього ми вважаємо за можливе сформулювати поняття «жертви злочину», у так званому «вузькому розумінні»: жертвою злочину є фізична особа (соціальна група), якій вчиненим злочином було завдано або створено реальну загрозу завдання шкоди. Як можна помітити, конкретизація виду завданої/потенційної шкоди не уточнюється, оскільки ці питання належать, швидше, до предмета науки кримінального права і безпосередньо з'ясовуються під час кваліфікації діяння, що має ознаки злочину. Як висновки зауважимо, що правильне розуміння поняття «жертви злочину» покликане не лише якомога більш докладно вивчити цей елемент предмета віктимології, але й здатне, за допомогою наявного в науці кримінології інструментарію, визначити основні причини й умови віктимізації окремих осіб і соціальних груп, що, у свою чергу, повинно бути використано для здійснення антикриміногенної діяльності. Профілактична робота уповноважених на це спеціалізованих і неспеціалізованих органів, установ, організацій здавна використовували заходи, спрямовані на зниження рівня віктимності потенційних жертв злочину. Підвищити ефективність цієї діяльності шляхом надання інструментів для практичного застосування теоретичних напрацювань — на сьогодні одна з головних завдань науки віктимології [20].

Вчені вказують, що під час вивчення жертви кримінального правопорушення необхідно враховувати закономірності віктимізації – перетворення осіб на жертв кримінальних правопорушень – і забезпечувати комплексний підхід до вивчення фактору жертви кримінального правопорушення. З урахуванням цього нас, у першу чергу, повинні цікавити властивості, якості й риси жертви, що мають кримінологічне значення. Такими є, поряд із відомостями про стать, вік і рід занять, також дані про особливості

професійної діяльності, родинні зв’язки, сімейний, посадовий, суспільний і матеріальний стан, статус жертви, спосіб життя, зв’язки й відносини з різними людьми, поведінку до, в період і після вчинення кримінального правопорушення тощо. Усі ці ознаки в комплексі характеризують віктимність певних категорій осіб, яку визначають як відхилення від норм безпечної поведінки, що реалізується в сукупності соціальних, психологічних і моральних проявів. Віктимність відображає і здатність людини ставати об’єктом злочинного посягання, що може формуватися протягом життя або посилюватися залежно від низки об’єктивних і суб’єктивних причин та умов, що виявляються в конкретній ситуації. У сучасній віктимології для характеристики жертви кримінального правопорушення використовують також таку категорію, як вина жертви [63, с. 284-285].

Традиційно віктимізацію, як і кримінально протиправну поведінку, пов’язують із незадовільними умовами виховання особи, які призвели до формування віктимогенних настанов та уявлень про норми безпечної поведінки. Разом із цим, не можна залишити поза увагою те, що кримінальні правопорушники частіше обирають жертвою особу, яка через певні психофізіологічні особливості більш схильна до реагування на обман чи зловживання довірою. Це може бути зумовлено віковими особливостями, статтю, професією або морально-ціннісними характеристиками та ставленням до суспільства.

Не можна не погодитись із думкою про те, що велике значення у вивченні особи потерпілого має морально-психологічна характеристика особи, а також її соціальний статус та соціальні ролі-функції, що важливо для віктимології, її відносини з іншими особами. Так, у структурі морально-психологічного складу потерпілих, які негативною поведінкою сприяли вчиненню злочинів, характерними виявилися такі якості, як: агресивність, деспотизм до близьких, сварливість, схильність до вживання алкоголю, статева розбещеність, недбалий вибір знайомих. У морально-психологічній характеристиці ситуаційних злочинців можна виділити групу осіб, які характеризуються підвищеною

збудливістю, гарячковістю, нестриманістю, що свідчить про соціальну неадаптованість [37, с. 75].

Якщо говорити про особу, яка вчиняє кримінальне правопорушення, не можна залишити поза увагою те, що її становлення, як правило, впливає незадовільне соціальне середовище, у якому вона виховується та коло спілкування, у якому формується її свідомість та світосприйняття. Девіантна складова кримінально протиправної поведінки стає наслідком думки про безкарність та вседозволеність, відсутності правової свідомості та належної освіти. З іншого боку віктимна поведінка – це часто результат високого рівня емпатії та відсутності необхідних знань щодо значення та меж безпечної поведінки. Жертви часто виховуються у родинах, які є протилежністю тих, у яких зростає кримінальний правопорушник. Налагоджені родинні зв'язки, сприятливе оточення формує хибне уявлення про те, що більшість людей схильні до просоціальної поведінки, є орієнтованими на соціальну довіру та взаємодопомогу. Саме це утворює платформу для формування та розвитку віктимних настанов, які використовує шахрай у схемі зловживання довірою або обману.

Вчені вказують, що незважаючи на те, що віктимність людської особистості вивчається порівняно недавно, вченим вдалося відкрити декілька фактів: багато жертв вбивства характеризуються як егоцентричні особи, ризиковані і необачні. Такі люди в ряді випадків знайомі зі своїм убивцею, а також є конфліктними, схильними до агресії особистостями або зловживають спиртним; психологія жертви насильства полягає в її інфантилізмі, особистісній незрілості, відсутності досвіду статевих стосунків та нерозбірливості у знайомствах. Такі люди можуть бути як нерішучими, так і, навпаки, надмірно ексцентричними; *жертва злочинних посягань – жертвами шахраїв в основному стають надміру довірливі люди. Вони часто забобонні, відчувають матеріальні труднощі або надто жадібні*; жертви домашнього насильства або різних катувань у більшості випадків знаходяться в залежності від свого агресора. Це може бути дружина, мати, чоловік, співмешканець або дитина. Найчастіше це

люди слабовільні, не мають власної думки і певної життєвої позиції. Можуть вести аморальний спосіб життя і навіть мати соціальний статус вище, ніж у агресора. Для потенційних жертв злочинів властиві деякі вади морально-психологічного характеру, значущими серед яких є: *низька самооцінка. Більшість жертв шахраїв і злочинців є невпевненими в собі людьми. Помітити таких у натовпі нескладно; страх виділитися. Злочинці добре відчувають такий страх і навіть за зовнішністю такої людини легко зможуть визначити, чи варто на неї нападати; залежність від думки оточуючих. На жаль, більшість людей дуже хвилює, що скажуть про них ті, хто знаходиться поруч. Таким особистостям можна нав'язати будь-яку поведінку, тільки б вона була аргументованою як соціально необхідна*. Часто саме такі жертви стають наркоманами та регулярно вживають алкоголь; страх невдачі. Ця проблема частіше за все спостерігається в сім'ях, де чоловік є тираном. Жінкам простіше грати роль жертви, ніж піти від побоїв і принижень. Причина – страх залишитися самотньою і нікому не потрібною [37, с. 85-86].

Вказаний підхід заслуговує на увагу, оскільки, дійсно, формування віктимності щодо кримінальних правопорушень проти власності перебуває у кореляції із морально-психологічними властивостями потерпілої особи. Разом із цим, такі властивості диференціюються залежно від виду таких суспільно небезпечних діянь. Так, наприклад, якщо для жертви крадіжки типовими ознаками є проблеми з увагою, надмірна самовпевненість та відсутність знань щодо безпечної поведінки, то щодо, наприклад, грабежу та розбою ними можуть ставати провокація з боку жертви, демонстрація стану матеріального забезпечення тощо. Шахрайство можна виділити з-поміж наведених видів кримінальних правопорушень, оскільки більшість жертв характеризуються саме підвищеним ступенем довірливості.

Відповідно до статистичної інформації, представленої на сайті Офісу Генерального прокурора, у 2020 році від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України потерпіло 21393 особи, з яких 38 % – жінки та 0,5 % – діти; у 2021 році всього потерпіло 18103 особи, із них 38 % – жінки та

0,6 % – діти; у 2022 році всього потерпіло 26548 осіб, із них 42 % – жінки та 0,5 % – діти; у 2023 році всього потерпіло 74830 осіб, із них 49 % – жінки та 0,5 % – діти; у 2024 році всього потерпіло 43321 особа, із них 53 % – жінки та 0,6 % – діти; станом на грудень 2025 року від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України потерпіло 35228 осіб, із яких 53 % – жінки та 0,6 % – діти [76].

Як видається із наведених даних, достатньо значну кількість жертв кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України складають жінки, меншу – діти. Така ситуація може бути пояснена тим, що жінки відносяться до особливо уразливих категорій кримінально-правових відносин.

Вчені відзначають, що причини і умови, які сприяють вчиненню злочинів щодо жінок, можна представити як певну сукупність, яка складається з трьох груп взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих компонентів: а) об'єктивно існуючі зовнішні обставини в їх єдності; б) комплекс особистісних властивостей конкретного індивіда, який вчинив злочин; в) віктимологічні властивості жінки-жертви злочину (анатомо-фізіологічні особливості організму; специфічність психічних процесів; вікові особливості та стан здоров'я; виконання материнських і соціальних функцій; неналежні умови соціалізації й соціальної адаптації, як наслідок, антисуспільна спрямованість поведінки). Вивчення особистості жінок-жертв показало, що вони відрізняються схильністю до зловживання спиртними напоями, запальним характером, низьким освітнім рівнем. Наведене зайвий раз підтверджує що дії злочинця часто залежать не тільки від його індивідуальних особливостей і прагнень, а й від поведінки потерпілого, який своїми необережними, аморальними і протиправними вчинками може створити криміногенну обстановку, полегшити настання злочинного результату. Тому при аналізі ролі конкретної життєвої ситуації у вчиненні злочину необхідна всебічна і об'єктивна оцінка поведінки потерпілого [120, с. 3-4].

Водночас, видається неправильним стверджувати, що більшість жінок, які стали жертвами кримінальних правопорушень об'єднує схильність до вживання

спиртними напоями. Аналіз судової практики дає підстави стверджувати, що окрім кримінальних правопорушень проти власності, жінки часто стають жертвами суспільно небезпечних діянь проти статевої свободи та статевої недоторканості, проти життя та здоров'я, а також окремих кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг, проти господарської діяльності тощо. Встановити унікальну причину, яка б сприяла детермінації віктимної поведінки неможливо, оскільки всі потерпілі жінки характеризувались різним соціальним та професійним становищем, мали різні кола спілкування та оточуючого середовища тощо. Разом із цим, єдине на що видається доцільним звернути увагу є соціально-демографічні характеристики.

Т.М. Вакуліч вказує, що передумовою формування дебютних форм міжособистісної залежності, як фактору віктимізації особистості жінки, є такі особливості ранньої соціалізації: недиференційованість особистості членів батьківської сім'ї, дефіцитарність взаємин, заборона вияву потреб або інтересів дитини та труднощі їх імагінального задоволення через бідність фантазії як механізму психологічного захисту. У подальшому розвитку міжособистісної залежності спостерігається феномен «чорнильної плями», коли відбувається генералізація міжособистісної залежності. Провідне значення у генералізації залежності має поширення базового почуття неповноцінності на сферу міжособистісних стосунків. Ключовою травмою в становленні віктимної поведінки жінок є травма позбавлення (уваги, любові) в ранньому досвіді особистості. Такі жінки схильні фіксуватися на ворожій стороні життя, причому джерелом агресії є близькі люди; регулятором міжособистісних стосунків є потреба відповідати нормативним уявленням батьків, прагнення до суперництва за любов і увагу батьків, прагнення «вислужити» любов близьких; у ранньому досвіді відзначається переважання негативних і амбівалентних почуттів [13].

Із думкою вченої доцільно погодитись. Дійсно, більшість потерпілих від шахрайства жінок були введені в оману через використання їх специфічного

психічного стану, зумовленого проблемами в особистому житті, прагнення отримати матеріальну вигоду (шляхом, наприклад, економії) тощо.

Прикладом є вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 11 лютого 2026 року (справа № 344/11011/16-к), у якому вказано, що *потерпіла ОСОБА_15 суду пояснила, що 23.10.2015 року близько 13 год. 00 хв. обвинувачена ОСОБА_10 та інша особа жіночої статі підійшла до неї з пропозицією надуманої допомоги, при цьому розпочала розмову. Стала розповідати що знає її сім`ю, зокрема про хворобу матері, похорон в сім`ї та запропонувала свою допомогу у вигляді зняття порчі, яка начебто наведена на її родину через кошти та цінні (золоті) вироби. Запропонувала принести з дому всі грошові кошти та вироби із золота для обряду очищення, на що потерпіла погодилася. Взяла таксі та направилася за місцем свого проживання, за адресою: АДРЕСА_5, де взявши грошові кошти та вироби із золота, повернулась на обумовлене місце, до церкви, що по вул. Івансюка в м. Івано-Франківську, де її чекали обвинувачена ОСОБА_10 та інша особа, та передала останнім сумку з грошима в розмірі 20 000,00 дол. США та золотими виробами. Для обряду очищення, обвинуваченою ОСОБА_10 було запропоновано купити хлібо-булочний виріб, коли повернулася з магазину то ані обвинуваченої ОСОБА_10, ані цінних речей уже не було. Вважає, що обвинувачена ОСОБА_10 скористалась її вразливим психологічним становищем, оскільки хворіла її мати, тому вона з цього приводу дуже переживала. В момент розмови з обвинуваченою ОСОБА_10 відчувала, що перебуває наче в трансі. Того ж таки дня, про ці обставини повідомила дружині свого брата, свідку ОСОБА_18, оскільки перебувала з нею в дружніх та довірливих відносинах, та звернулася за допомогою. Згодом, по телебаченні, в одному з репортажів кримінальних хронік по 112 каналу, побачила обвинувачену ОСОБА_10, яка вчинила аналогічний злочин в м. Ірпіні. Уточнений цивільний позов про стягнення з обвинуваченої ОСОБА_10 на її користь матеріальної шкоди в сумі 182 800 гривень та моральної в розмірі 10 000,00 гривень підтримала, просила задовільнити. Просила призначити обвинуваченій ОСОБА_10 суворе покарання* [27].

Необхідно також звернути увагу на те, що з моменту повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну кількість жінок, які потерпіли від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України помітно зросла – з 2023 року спостерігається стабільна тенденція до зростання, що призвело до того, що відсоток жінок, які стали жертвами шахрайства перевищило половину від загальної кількості потерпілих. Як видається, вказане можна пояснити тим, що збройна агресія російської федерації призвели до формування військово-політичних факторів, які розширили способи шахрайських маніпуляцій. Особливо це стосується впливу на жінок, чиї родичі є військовослужбовцями Збройних Сил України або іншим чином залучені до відсічі збройної агресії, жінок похилого віку, а також вагітних жінок та жінок із малолітніми дітьми, які були евакуйовані з зон активних бойових дій та не мають родичів тощо.

Прикладом є вирок Надвірнянського районного суду Івано-Франківської області від 24 лютого 2025 року (справа № 348/2290/23), у якому вказано, що *потерпіла ОСОБА_5 суду пояснила, що вона проживає з батьками. Обвинувачену ОСОБА_8 знає, бо вона є її односельчанка. Стосунків з нею до подій не мала, знає виключно як жительку села. Вказала, що її рідний брат ОСОБА_10, 17.03.2022 року був мобілізований і воював на сході в Бахмутському районі, Донецької області. До 11.01.2023 року вона підтримувала зв`язок з братом. Після цієї дати зв`язок був втрачений. Вся її сім`я - батько, мати і вона намагалися дізнатися, що з братом та де він. Коли брат зник, їй вдалося зв`язатися з його побратимами-військовослужбовцями і ті повідомили, що вірогідність того, що брат загинув - 99%. Вона у «Facebook» та «Instagram» викладала пости з фото брата, вказувала свій номер телефону, щоб люди, яким щось відомо про його долю, дали їй хоч якусь інформацію про нього. 07.02.2023 року ОСОБА_8 написала її старшій сестрі ОСОБА_25 про те, що брат загинув. На наступний день ОСОБА_8 зустрілася з її сестрою в м. Надвірна і повідомила, що у її мами є подруга, син якої їхав з їхнім братом на Донецький напрямок, і що вона може дати номер телефону цього хлопця. Потім, як їй стало відомо вже в ході розслідування даного кримінального правопорушення, ОСОБА_8 створила*

сторінку в «Instagram» під іншим іменем, ніби-то від військового. Зі створеної сторінки від імені військового вона написала їй (ОСОБА_5), що може допомогти розшукати брата. В подальшому вона таким способом вела переписку з нею та написала їй (потерпілій), що брат живий і вона може за 4000 грн. уточнити інформацію про брата та його місцезнаходження у його командира частини. Через мамин мобільний телефон вона перерахувала кошти в сумі 4000 грн., які як її повідомила обвинувачена під «a nisck nate» військового, призначалися командиру частини за інформацію. Після цього ОСОБА_8 в такий самий спосіб повідомила їй, що брат знаходиться в окупованій Горлівці в колонії № 27. В подальшому, під час спілкування в мережі «Instagram», обвинувачена під «a nisck nate» військового повідомила, що може надати фото- і відео- матеріали на підтвердження того, що брат живий і знаходиться в полоні за 15000 грн., які теж мала передати командиру, та написала реквізити. Вона скинула з своєї банківської картки кошти на реквізити, які надала обвинувачена - 15000 грн. І на наступний день остання, знову ж таки від імені військового, скинула відео, де зображено двох поранених українських солдатів з зав`язаними очима, однак, чи був серед них її брат достовірно сказати не може. Потім ОСОБА_8 таким самим чином повідомила її в «Instagram», що за 4000 грн. допоможе їй зв`язатися з братом. Вона погодилась, і через свою банківську картку перерахувала вже на інші реквізити ще 4000 грн. В той день, або на наступний, точно пригадати не може, з нею зв`язався в «Instagram» хлопець, сказав, що з ним все добре, однак зазначив, що по телефону з нею зв`язатися не може. На той момент їй здалося, що це міг бути її брат. Однак після 20 хвилин переписки чат був видалений тою стороною. Надалі, вона знову переписувалася в мережі «Instagram» з обвинуваченою, бо хотіла все ж таки зв`язатися з братом, але остання постійно придумувала якісь причини, або збивала виклик і писала, що не має можливості говорити. В подальшому вона ще хотіла зв`язатися з братом і знову перерахувала на рахунок, який їй повідомила обвинувачена ще 2000 грн. Але після перерахунку цих коштів обвинувачена сказала, що не може з її братом зв`язатися, а потім взагалі пропала з мережі…[32].

Ще однією уразливою категорією жертв шахрайств є діти. Необхідно відзначити, що відповідно до наведених статистичних даних останні достатньо рідко стають жертвами досліджуваного суспільно небезпечного діяння. Вказане може бути пояснено тим, що малолітні та неповнолітні особи нечасто володіють майном, яке може бути передано особі, яка вчиняє шахрайство без відома дорослих. Разом із цим, хоча і поодинокі, але випадки віктимізації дітей свідчить про доцільність розгляду характеристик дитини-жертви суспільно небезпечного діяння.

Т.І. Пономарьова вказує, що під особою жертви кримінального правопорушення необхідно розуміти сукупність суб'єктивних соціально та юридично значущих особливостей, котрі в поєднанні з іншими об'єктивними умовами та обставинами сприяють та/або зумовлюють схильність людини стати жертвою суспільно небезпечного діяння, тим самим віктимізуючи її. Під структурою особистості неповнолітньої жертви кримінального правопорушення необхідно розуміти сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників та факторів, котрі впливають на індекс ймовірності потрапляння підлітка у кримінально протиправну ситуацію, що зумовлено наявністю сприяючих умов. Вчена вказує, що до структури особистості неповнолітньої жертви кримінального правопорушення має входити: 1) демографічні ознаки – особливості людини, які характеризують її як біологічну, розумну істоту, наділену певними елементарними рольовими функціями (стать, вік, сімейне становище тощо); 2) соціально-побутові – особливості людини, набуті внаслідок дорослішання, якими зумовлено якість виховання в родині, закладах освіти тощо. Соціально-побутові ознаки визначають загальне уявлення неповнолітнього про базові речі; 3) громадянсько-рольові – особливості людини, які формують її як громадянина країни (дотримання конституційних обов'язків); 4) морально-ціннісні – уявлення неповнолітнього про духовність, саморефлексія, розуміння найвищої цінності людського буття та усіх, пов'язаних із цим матерій; 5) психолого-медичні – особливості, які зумовлені відхиленнями у здоров'ї дитини, що сприяє віктимізації; 6) кримінологічні – інтеракція з кримінальним

правопорушником та всі пов’язані з цим об’єктивні та суб’єктивні фактори віктимізації. Запропонована структура зумовлює відповідну типологію неповнолітніх жертв кримінальних правопорушень [80, с. 41].

Логічним висновком є те, що дитина не здатна повною мірою розуміти ступінь суспільної небезпечності та протиправності дій, які щодо неї вчиняються. До цього ж варто додати, що такі способи вчинення шахрайства як обман та зловживання довірою через свій фактично маніпулятивний характер ускладнюють сприйняття малолітнім/неповнолітнім об’єктивної реальності. Водночас варто вказати і на те, що у більшості випадків віктимна поведінка дитини-жертви шахрайства формується та починає розвиватись ще до потрапляння у ситуацію із високим віктимологічним індексом.

Вчені вказують, що в загальному розумінні девіантна поведінка – це будь-яка поведінка, яка відхиляється від норми, набуваючи рис, які можуть зробити з людини деструкта, який, інтегруючись у суспільні відносини, буде їх руйнувати шляхом або сприяння суспільно небезпечному впливу, або реалізуючи його. Девіантна поведінка притаманна як кримінальному правопорушнику, так і його жертві, різниця полягає лише в когнітивному наповненні такої поведінки. Тобто якщо людина не сприймає конституційні приписи та кримінальний закон як обов’язкові для виконання, не має правової освіти та допускає у свідомості посягання на права та свободи, матеріальні цінності тощо людей, на державу та ін., така людина вчинятиме кримінальні правопорушення. Якщо особа не має навичок безпечної поведінки, не може надавати об’єктивну оцінки ситуаціям, які із нею відбуваються та не наділена комунікативними здібностями, вона скоріше за все буде жертвою протиправного діяння. Детермінаційний комплекс віктимної поведінки неповнолітніх осіб складається з таких елементів, як: 1) суб’єктивний фактор ризику – причинно-наслідковий зв’язок між когнітивними стереотипами та їх потенційним впливом на обрання способу реагування на кримінально протиправну поведінку суб’єкта правопорушення; 2) умовно-ситуативні корелянти – явища та процеси об’єктивної реальності, які опосередковано або напряму впливають на поведінку особи; 3) мотиваційний механізм – поведінкові

особливості кримінального правопорушника, які впливають на обрання способу реагування [118, с. 72-73].

На формування віктимної поведінки дитини можуть впливати як негативні, так і позитивні фактори та чинники. *До негативних можна віднести* психологічну незрілість, зумовлено віковими особливостями або передумовами виховання та розвитку; обмежені можливості щодо критичної ситуативної оцінки; відсутність належного батьківського піклування; незадовільні/несприятливі умови виховання (наприклад, випадки, коли дитину виховує один із батьків); прагнення до самоствердження та отримання матеріальної незалежності тощо.

До позитивних можна віднести підвищену емпатійність дитини, довірливість, комунікабельність, готовність відгукуватись на прохання про допомогу тощо.

Прикладом є обставини кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України у вироку Інгулецького районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 13 січня 2016 року (справа № 213/3688/15-к)**, де** зазначено, що *ОСОБА_6, приблизно 03 вересня 2015 року, близько 13.00 години, знаходився біля гуртожитку, де у нього виник злочинний умисел, направлений на заволодіння чужим майном, шляхом обману. Переслідуючи корисливу мету, повторно, під приводом тимчасового користування, ОСОБА_6 попросив у раніше знайомого малолітнього ОСОБА_18, велосипед «Fenix 26-06», вартість якого згідно висновку товарознавчої експертизи №40 від 20.10.2015 року становить 3600 гривень, що перебував у тимчасовому користуванні останнього, та належить його матері - ОСОБА_19. Малолітній ОСОБА_18 неправильно оцінюючи ситуацію, будучи введеним в оману, добровільно передав ОСОБА_6 велосипед «Fenix 26-06». Після чого, ОСОБА_6, достовірно знаючи про те, що він не буде повертати велосипед «Fenix 26-06» ОСОБА_18, скориставшись відсутністю контролю з боку ОСОБА_19, переслідуючи корисливу мету, шляхом обману, повторно, незаконно заволодів вказаним вище велосипедом, на якому з*

місця скоєння злочину зник, чим заподіяв потерпілій ОСОБА_19 матеріальної шкоди на суму 3600 гривень [28].

Отже, підбиваючи попередній підсумок, можна вказати на те, що *основними причинами формування віктимної поведінки таких уразливих категорій жертв шахрайства в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану як жінки та діти є*: розрив родинних зв'язків, зумовлений вимушеними внутрішніми переміщеннями та евакуаціями; психологічне напруження через постійні обстріли цивільної інфраструктури, проблеми із працевлаштуванням; підвищена потреба в отриманні соціального супроводу та підтримки (благодійної допомоги тощо); вихід за межі звичного соціального середовища; погіршення стану матеріального забезпечення.

Обман та зловживання довірою щодо звичайних категорій потерпілих осіб також здійснюються через використання необізнаності щодо окремих дій, поширення недостовірної інформації, використання кримінальним правопорушником попередніх взаємозв'язків із потерпілою особою.

Так, у вироку Деснянського районного суду м. Києва від 27 лютого 2024 року (справа № 756/8993/20) вказано, що *потерпілий ОСОБА_8 показав суду, що приблизно у 2017 році познайомився з ОСОБА_23, він працював в компанії по прокату автомобілей, вона кілька разів брала на прокат коштовні авто. Були приятельські стосунки. Запропонувала йому поміняти авто. 3 квітня попросила залишити їй його авто, бо в неї є кілька клієнтів. Він залишив авто ОСОБА_24. В той же день зателефонував і сказав, що в машині є коштовні годинники, щоб вона їх занесла додому. 8-го квітня вони здзвонились і домовились на 9-те зустрітись, оформити авто. 9-го числа він під`їхав на таксі на вул. Братиславську. ОСОБА_25 під`їхала з ОСОБА_26, сказала, що гроші і годинники у її водія ОСОБА_27. Приїхали в сервісний центр на Борщагівці, чекали, водія не було. Він погодився на завірення ОСОБА_28, що все буде добре, підписав з ОСОБА_29 договір на 500 000 грн. Після переоформлення автомобіля на ОСОБА_26 ОСОБА_25 сама сказала, що поїде за грошима, він її чекав в кафе «ЕльКафа», наступного дня сказала, що захворіла, через 2-3 дні підняла трубку*

і він їй сказав, щоб вона не гралась. Потім побачив своє авто на «АвтоРІА». Продати автомобіль ОСОБА_26 запропонувала ОСОБА_30. Представила ОСОБА_26 як покупця, під час оформлення угоди поводилися як чужі люди. Намагався розшукати так-званого водія, але наступного дня телефон був вимкнений. На той час працював помічником адвоката. Підписав угоду власноручно, у нього не було підстав не довіряти ОСОБА_3 Годинники «Радо» та «Жан Решар» ОСОБА_3 не продавав і не закладав, в автомобілі лежали з метою відвезти їх в ремонт. Ключі від автомобіля передав ОСОБА_3 3 квітня. Зустрічались один раз за тиждень і вона казала, що забула їх забрати, питала де живуть його батьки, щоб їм завезти, але не зробила цього. Позов до ОСОБА_3 не заявляв. Годинники повернули, автомобіль під арештом. Потерпілий також зазначив, що ОСОБА_3 розташувала до себе, так як представилась працівником прокуратури, називала прізвища спільних знайомих. Продаж автомобіля був як товариський жест. ОСОБА_26 підтвердила, що передала гроші ОСОБА_24. Особисто ОСОБА_26 йому ніколи не дзвонила, тільки ОСОБА_25 [25].

Наведене дозволяє констатувати, що у механізмі кримінально протиправної поведінки шахрая жертва має визначальне місце, зумовлене характером міжособистісних відносин, соціальним становищем та обставинами за яких вчиняється кримінальне правопорушення. Відповідно, жертва може відігравати як активну, так і пасивну роль.

Активна роль полягає у провокації (не завжди як агресивна форма поведінки) формування схеми маніпуляції свідомістю або вчиненні певних дій, які спрощують кримінальному правопорушнику реалізацію кримінально протиправного умислу (звернення до шахрая, повідомлення конфіденційних відомостей, пропозиція допомоги тощо). Одночасно із цим варто зауважити, що активна роль жертви у механізмі кримінально протиправної поведінки шахрая не перебуває у безпосередній кореляції із його девіантними якостями та не визначає як особу, що має негативні особистісні характеристики. Часто такі жертви

прагнуть сприяти кримінальному правопорушнику (наприклад, надавати кошти на розвиток бізнесу).

Пасивна роль, як правило, полягає у тому, що жертва ігнорує правила безпечної поведінки, не вживає заходів, необхідних для забезпечення безпеки власності, несвоєчасно розпізнає маніпулятивний вплив тощо.

Прикладом пасивної ролі є кримінальне правопорушення, обставини якого викладені на офіційному сайті Національної поліції України, де вказано, що *злочинна група діяла начебто від імені відомих екстрасенсів та цілителів і займалася реалізацією «магічних» товарів. Фігуранти заробляли на хворих, переселенцях, а також військовослужбовцях, яким пропонували «захисні амулети». Працівники Департаменту карного розшуку Національної поліції України встановили, що на території держави діє організована злочинна група шахраїв. Зловмисники розробили план із розподілом ролей щодо виманювання грошей у людей, які мають певні життєві проблеми і шукають нетрадиційні шляхи їх вирішення – за допомогою амулетів, оберегів, порад цілителів, ясновидців тощо. Аферисти представлялися помічниками медійних осіб – відомих екстрасенсів або вигаданого персонажа-провидиці з одного із телесеріалів. Запевняли, що діють від їхнього імені, залякували «чорними мітками», які, начебто, є на потерпілих, і пропонували товари «містичного» характеру, що нібито допоможуть боротися з ними, покращити фінансовий стан чи зцілитися від хвороб. Крім того, цинічно вводили в оману воїнів ЗСУ, нав'язуючи їм амулети для «захисту» на фронті. Як тільки клієнт потрапляв на гачок, зловмисники постійно тримали з ним зв'язок: систематично телефонували, цікавилися, чи є зміни в здоров'ї або житті. Навіть коли потерпілі відповідали, що стало лише гірше, – настирливо радили придбати «дієвіші» магічні атрибути. Серед жертв шарлатанів — важкохворі, переселенці з тимчасово окупованих територій, військовослужбовці. Оперативники карного розшуку Нацполіції та слідчі слідчого управління поліції Київщини задокументували 18 епізодів злочинної діяльності викритої групи. Робота за іншими фактами триває. За процесуального керівництва Київської*

обласної прокуратури та за силової підтримки бійців спецпідрозділу КОРД і поліції особливого призначення проведено одночасно 23 санкціоновані обшуки за місцями проживання учасників шахрайської мережі. Заходи відбувалися на території Волинської, Дніпропетровської, Кіровоградської, Львівської, Одеської та Харківської областей. Вилучено мобільні телефони, оргтехніку, чорнові записи, грошові кошти, а також «магічний» крам, який зловмисники реалізовували [22].

Отже, в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану можна виокремити такі основні типи жертв кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України: 1) активні жертви – жертви, які своїми діями сприяють вчиненню щодо них шахрайських дій – розповідають малознайомим особам про особисті проблеми (наприклад, зникнення без вісті родичів, які проходять службу у Збройних Силах України), шукають роботу на неофіційних сайтах, намагаються орендувати житло акцентуючи увагу на тому, що є внутрішньо переміщеними особами, шукають способи надання благодійної допомоги із використанням неперевірених джерел тощо; 2) пасивні жертви – особи, які не здійснюють активних дій, але є сприйнятливими на пропозиції допомоги – надання житла за мінімальну орендну плату або оплату комунальних послуг; прохання матеріальної допомоги на лікування або оренду особами, які маскуються під внутрішньо переміщених, інвалідів, військовослужбовців тощо; 3) провокативні – жертви, які самі утворюють сприятливе середовище для формування кримінально протиправного умислу на вчинення шахрайств. Наприклад, пропонують малознайомим особам розпочати спільний бізнес, створити благодійну організацію тощо.

Щодо третього типу, показовими є обставини кримінального правопорушення, викладені у вироку Могилів-Подільського міськрайонного суду Вінницької області від 13 лютого 2023 року (справа № 138/719/22), де вказано, що *ОСОБА_6 у березні місяці 2022 року від невстановленої особи отримав номер телефону громадянина Республіки Молдова ОСОБА_5, як особи, яка може сприяти переправленню ОСОБА_6 через державний кордон України,*

зателефонував йому та домовився про зустріч. В ході зустрічі та розмови між ними 16.03.2022 о 16 год. 00 хв., у ОСОБА_5 виник умисел, спрямований на незаконне заволодіння чужими коштами шляхом обману, з метою особистого збагачення, а тому він діючи умисно, повідомив ОСОБА_6 про те, що зможе організувати незаконне переправлення через державний кордон України його та сина ОСОБА_7 , а також невстановленої слідством особи за умови надання йому коштів у сумі 17000 доларів США. ОСОБА_6, повіривши у достовірність вказаної ОСОБА_5 інформації щодо організації незаконного переправлення через державний кордон України його та сина ОСОБА_7, а також невстановленої слідством особи, 16.03.2022 приблизно о 17 год. 00 хв., у дворі будинку АДРЕСА_3 , передав у руки ОСОБА_5 грошові кошти в сумі 17000 доларів США, при цьому останній повідомив про подальші дії та місце незаконного перетину державного кордону України ОСОБА_6 та ОСОБА_7. Після чого, вказав на автомобіль «таксі» марки «Fiat Doblo», червоного кольору, що знаходився поруч із вказаним будинком на якому вони мали їхати до місця ймовірного перетину державного кордону України. Крім того, з метою реалізації свого злочинного умислу ОСОБА_5, залучив громадянина Республіки Молдова, який не був обізнаний про злочинні наміри ОСОБА_5 , та який у подальшому за вказівкою ОСОБА_5 на автомобілі таксі привіз ОСОБА_6 та ОСОБА_7 до місця навпроти будинку АДРЕСА_5 на відстані 40 метрів до річки Дністер, яка розділяє Україну та Республіку Молдова, та де у подальшому їх було виявлено працівниками поліції. Таким чином, ОСОБА_5, не маючи наміру щодо організації незаконного переправлення через державний кордон України ОСОБА_6 та ОСОБА_7, заволодів грошовими коштами ОСОБА_6 та розпорядився ними на власний розсуд [31].

Відповідно, потерпілий сам сприяв формуванню кримінально протиправного умислу на вчинення шахрайства.

Таким чином, у дослідженні було встановлено, що в останні три роки відзначається стійка тенденція до збільшення кількісного показника кримінальних правопорушень, передбаченого ст. 190 КК України, які вчиняються

щодо жінок. Станом на 2026 рік, відсоток жінок-жертв шахрайств складає більшу половину від загальної кількості потерпілих від таких суспільно небезпечних діянь. Кількість дітей, які потерпіли від шахрайств є незначною, але такі випадки обліковані та представлені в офіційній статистичній звітності Офісу Генерального прокурора.

Визначено, що основними причинами формування віктимної поведінки таких уразливих категорій жертв шахрайства в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану як жінки та діти є: розрив родинних зв'язків, зумовлений вимушеними внутрішніми переміщеннями та евакуаціями; психологічне напруження через постійні обстріли цивільної інфраструктури, проблеми із працевлаштуванням; підвищена потреба в отриманні соціального супроводу та підтримки (благодійної допомоги тощо); вихід за межі звичного соціального середовища; погіршення стану матеріального забезпечення.

У механізмі кримінально протиправної поведінки шахрая жертва має визначальне місце, зумовлене характером міжособистісних відносин, соціальним становищем та обставинами за яких вчиняється кримінальне правопорушення. Жертва може відігравати як активну, так і пасивну роль. *Активна роль полягає у провокації* (не завжди як агресивна форма поведінки) формування схеми маніпуляції свідомістю або вчиненні певних дій, які спрощують кримінальному правопорушнику реалізацію кримінально протиправного умислу (звернення до шахрая, повідомлення конфіденційних відомостей, пропозиція допомоги тощо). Одночасно із цим варто зауважити, що активна роль жертви у механізмі кримінально протиправної поведінки шахрая не перебуває у безпосередній кореляції із його девіантними якостями та не визначає як особу, що має негативні особистісні характеристики. Пасивна роль полягає у тому, що жертва ігнорує правила безпечної поведінки, не вживає заходів, необхідних для забезпечення безпеки власності, несвоєчасно розпізнає маніпулятивний вплив тощо.

В умовах дії особливого правового режиму воєнного стану можна виокремити такі основні типи жертв кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України: 1) активні жертви – жертви, які своїми діями

сприяють вчиненню щодо них шахрайських дій – розповідають малознайомим особам про особисті проблеми (наприклад, зникнення без вісті родичів, які проходять службу у Збройних Силах України), шукають роботу на неофіційних сайтах, намагаються орендувати житло акцентуючи увагу на тому, що є внутрішньо переміщеними особами, шукають способи надання благодійної допомоги із використанням неперевірених джерел тощо; 2) пасивні жертви – особи, які не здійснюють активних дій, але є сприйнятливими на пропозиції допомоги – надання житла за мінімальну орендну плату або оплату комунальних послуг; прохання матеріальної допомоги на лікування або оренду особами, які маскуються під внутрішньо переміщених, інвалідів, військовослужбовців тощо; 3) провокативні – жертви, які самі утворюють сприятливе середовище для формування кримінально протиправного умислу на вчинення шахрайств. Наприклад, пропонують малознайомим особам розпочати спільний бізнес, створити благодійну організацію тощо.

Висновки до 2 розділу

1. Встановлено, що не дивлячись на позитивні тенденції, зумовлені підвищенням ефективності правоохоронної діяльності за напрямом протидії кримінальним правопорушенням проти власності, кількісний показник кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України залишається достатньо високим. Як видається, основною причиною, яка це зумовлює є активна трансформація способів вчинення шахрайств, чому сприяють військово-політичні фактори та чинники, які сформувались в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану.

Основними тенденціями розвитку шахрайств в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану можна визначити: 1) адаптацію способів обману та зловживання довіри до умов воєнного стану (використання соціально-побутових та безпекових потреб населення, допомога Збройним Силам України, пошук зниклих безвісті цивільних та військовослужбовців тощо); 2) недоліки

правотворчої діяльності, які сприяють інтенсифікації криміногенних загроз (створення нової підстави для умовно-дострокового звільнення – для проходження військової служби за контрактом часто стає причиною повернення осіб до кримінально протиправної діяльності); 3) продовження шахрайської діяльності в умовах ізоляції; 4) посилення латентності шахрайств (через часткову окупацію окремих регіонів країни, що ускладнює виявлення та розкриття таких випадків); 5) ускладнення форм реалізації кримінально протиправного умислу (цифровізація, транскордонна протиправна діяльність тощо).

2. Зазначено, що в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану основними детермінантами шахрайств є

– соціально-економічні, які перебувають під впливом військово-політичних факторів та чинників, а також пов’язані з: 1) відсутністю достатньої кількості робочих місць для працевлаштування; 2) відсутністю можливості отримати повну вищу освіту та здобути гідну професію; 3) високим рівнем алкоголізації та наркотизації населення, що впливає на формування маргінальних груп; 4) незадовільним рівнем правової освіти та неможливістю оцінити протиправність окремих діянь; 5) незадовільний рівень культури та виховання або його відсутність; 6) відсутність ефективних ресоціалізаційних програм для осіб, які були засуджені за вчинення кримінальних правопорушень; 7) відсутність ефективних програм для виправлення осіб, які відбувають покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти власності в установах виконання покарань; 8) відсутність належного контролю за засудженими, які відбувають покарання у виді позбавлення волі; 9) викривленим уявленням про етичну професійну поведінку, що часто зумовлює ситуації, коли особа використовує службовий або соціальний статус для зловживання довірою; 10) незадовільним соціальним середовищем, яке раціоналізує кримінально протиправну поведінку; 11) прагненням до надмірного збагачення (гіпертрофована корислива мотивація);

– організаційно-правові: 1) недоліки конструкції кримінально-правової норми, в якій встановлено кримінальну відповідальність за шахрайство; 2) недоліки методичного забезпечення суб'єктів запобігання та протидії шахрайству.

3. Аргументовано, що соціально-демографічні ознаки особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України є такими (відповідно до показників за 2021-2025 роки): чоловік (71,5 %) у віці 29-39 років (39 %), який має базову середню або профільну середню освіту (67,39 %), працездатний, але такий, що ніде не навчається та не працює (74,8 %), громадянин України (99,1 %).

Кримінально-правові ознаки особи, які вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України (на підставі аналізу останніх п'яти років) є такими: кримінальне правопорушення вчиняє найчастіше особа, яка раніше вчиняла суспільно небезпечні діяння (30,3 %), не характеризується схильністю до вживання алкоголю та наркотичних засобів (1,3 %), в окремих випадках діяння вчиняється у складі організованої групи (1,9 %).

До морально-психологічних ознак особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України можна віднести такі: 1) схильність до маніпуляцій – особа, яка вчиняє шахрайство, використовуючи певні «схеми» намагається впливати на свідомість потерпілого, що і утворює такі форми реалізації об'єктивної сторони як обман та зловживання довірою; 2) характерні комунікативні навички – особа, яка вчиняє шахрайство майже у 99 % випадків попередньо спілкується із потерпілим, що необхідно для побудови подальшої маніпулятивної техніки; 3) незадовільний рівень емпатії – особи, які вчиняють шахрайства рідко цікавляться матеріальним станом потерпілого та не враховують істотність потенційно спричинюваної шкоди; 4) висока самооцінка – такі особи впевнені у собі, що сприяє реалізації кримінально протиправного умислу.

4. Вказано, що в останні три роки відзначається стійка тенденція до збільшення кількісного показника кримінальних правопорушень, передбаченого

ст. 190 КК України, які вчиняються щодо жінок. Станом на 2026 рік, відсоток жінок-жертв шахрайств складає більшу половину від загальної кількості потерпілих від таких суспільно небезпечних діянь. Кількість дітей, які потерпіли від шахрайств є незначною, але такі випадки обліковані та представлені в офіційній статистичній звітності Офісу Генерального прокурора.

Визначено, що основними причинами формування віктимної поведінки уразливих категорій жертв шахрайства в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану як жінки та діти є: розрив родинних зв'язків, зумовлений вимушеними внутрішніми переміщеннями та евакуаціями; психологічне напруження через постійні обстріли цивільної інфраструктури, проблеми із працевлаштуванням; підвищена потреба в отриманні соціального супроводу та підтримки (благодійної допомоги тощо); вихід за межі звичного соціального середовища; погіршення стану матеріального забезпечення.

У механізмі кримінально протиправної поведінки шахрая жертва має визначальне місце, зумовлене характером міжособистісних відносин, соціальним становищем та обставинами за яких вчиняється кримінальне правопорушення. Жертва може відігравати як активну, так і пасивну роль. *Активна роль полягає у провокації* (не завжди як агресивна форма поведінки) формування схеми маніпуляції свідомістю або вчиненні певних дій, які спрощують кримінальному правопорушнику реалізацію кримінально протиправного умислу (звернення до шахрая, повідомлення конфіденційних відомостей, пропозиція допомоги тощо). Одночасно із цим варто зауважити, що активна роль жертви у механізмі кримінально протиправної поведінки шахрая не перебуває у безпосередній кореляції із його девіантними якостями та не визначає як особу, що має негативні особистісні характеристики. Пасивна роль полягає у тому, що жертва ігнорує правила безпечної поведінки, не вживає заходів, необхідних для забезпечення безпеки власності, несвоєчасно розпізнає маніпулятивний вплив тощо.

В умовах дії особливого правового режиму воєнного стану можна виокремити такі основні типи жертв кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України: 1) активні жертви – жертви, які своїми діями

сприяють вчиненню щодо них шахрайських дій – розповідають малознайомим особам про особисті проблеми (наприклад, зникнення без вісті родичів, які проходять службу у Збройних Силах України), шукають роботу на неофіційних сайтах, намагаються орендувати житло акцентуючи увагу на тому, що є внутрішньо переміщеними особами, шукають способи надання благодійної допомоги із використанням неперевірених джерел тощо; 2) пасивні жертви – особи, які не здійснюють активних дій, але є сприйнятливими на пропозиції допомоги – надання житла за мінімальну орендну плату або оплату комунальних послуг; прохання матеріальної допомоги на лікування або оренду особами, які маскуються під внутрішньо переміщених, інвалідів, військовослужбовців тощо; 3) провокативні – жертви, які самі утворюють сприятливе середовище для формування кримінально протиправного умислу на вчинення шахрайств. Наприклад, пропонують малознайомим особам розпочати спільний бізнес, створити благодійну організацію тощо.

РОЗДІЛ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ШАХРАЙСТВАМ, ВЧИНЕНИМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Проблеми організації діяльності правоохоронних органів щодо запобігання шахрайствам

Одним із основних завдань, які мають бути вирішені у контексті запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 190 КК України є налагодження належного рівня взаємодії між суб'єктами такого запобігання. Варто відзначити, що більшість проблем, які мають бути усунуті з метою зниження кількісного показника шахрайств вирішуються саме правоохоронними органами шляхом виконання заходів організаційно-правового характеру. Основним правоохоронним органом, який залучається до запобігання кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 190 КК України є Національна поліція України. Вказане підтверджується положеннями ст. 216 КПК України [61], відповідно до якої вказане суспільно небезпечне діяння закріплено як таке, що підслідне поліції.

Разом із цим, аналіз судової та правоохоронної практики надає підставу для констатації, що на сьогоднішній день можна виокремити декілька проблем організаційно-правового характеру, які негативним чином впливають на порядок проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України. Першою такою проблемою доцільно визначити *неналежну організацію досудового розслідування та неефективну міжтериторіальну взаємодію*.

Основними причинами стають несвоєчасність проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, а також першочергових процесуальних дій, незадовільний взаємозв'язок між діяльністю правоохоронних органів та недоліки у вирішенні територіальної підслідності. Особливо помітними ці проблеми стають у випадку вчинення шахрайств із використанням мобільних пристроїв, а

також таких діянь, які вчиняються через Інтернет. Вказане зумовлюється тим, що фактично кримінальний правопорушник та потерпілий можуть перебувати не тільки в різних регіонах країни, а й в інших країнах, або, наприклад, кримінальний правопорушник може перебувати на тимчасово окупованій території, а потерпілий – на території, підконтрольній Україні. Проблеми також можуть мати місце, коли кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України вчиняється у складі організованих груп чи злочинних організацій, члени яких є розосередженими. За таких умов несвоєчасне визначення органу досудового розслідування або ігнорування першочергових процесуальних дій може мати критичне значення у доказуванні кримінального правопорушення.

Наведене також підтверджується і практикою Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів. Так, у рішенні **від** 23 серпня 2023 **№162 дп-23 вказано, що** *Кіровоградською обласною прокуратурою проведено перевірку і встановлено низку порушень, які стосуються того, що Кропивницькою окружною прокуратурою не забезпечено нагляд за додержанням законів при прийманні, реєстрації та розгляді заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та виявлено 12 укритих від обліку кримінальних правопорушень. У період з липня до вересня 2022 року сектором моніторингу Кропивницького РУП та Управлінням головної інспекції ГУНП в Кіровоградській області виявлено 78 фактів укриття від обліку кримінальних правопорушень, передбачених статтею 190 КК України, що залишилось поза увагою прокурора Сергенчук М.Р. На цім прокурором Кропивницької окружної прокуратури Сергенчук М.Р. під час проведення щомісячних перевірок додержання слідчими, дізнавачами Кропивницького РУП ГУНП в Кіровоградській області вимог статті 214 КПК України при прийманні, реєстрації та розгляді заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення, факти укриття від обліку вищевказаних кримінальних правопорушень, передбачених частиною 3 статті 190 КК України, не виявлено. Як наслідок, відомості про вказані кримінальні правопорушення до ЄРДР вчасно не внесено, що призвело до порушення прав осіб, які постраждали від вчинених кримінальних правопорушень, а також уникнення*

передбаченої відповідальності особами, які їх вчинили. Окрім того, вивченням 10 матеріалів кримінальних проваджень, у яких старшим групи прокурорів визначено Сергенчук М.Р., встановлено, що досудове розслідування у них в порушення вимог статей 2, 9, 28, 36 КПК України фактично не здійснено, слідчих (розшукових) дій, спрямованих на повне, всебічне та неупереджене дослідження обставин кримінальних правопорушень, не проведено, як наслідок, за результатами досудового розслідування прийнято передчасні рішення про їх закриття. При цьому, вказані рішення мотивовані наявністю цивільно-правових відносин або попередженням працівниками банку заявників про недопустимість передачі третім особам інформації за банківськими картками. Разом з цим, прокуратурою області під час перевірки встановлено, що у вказаних кримінальних провадженнях не вжито заходів до встановлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення; з урахуванням дати та місця вчинення кримінальних правопорушень не ідентифіковано банківських відділень, терміналів, банкоматів, де відбулося списання кредитних коштів потерпілих; не встановлено ймовірних свідків подій; не отримано тимчасового доступу до банківської інформації щодо руху коштів на банківських рахунках потерпілих, з яких знято кошти; не встановлено власників рахунків, на які здійснено переказ коштів потерпілих, а також не отримано тимчасового доступу до банківської інформації щодо руху коштів на цих банківських рахунках. Також встановлено, що за результатами досудового розслідування кримінальних проваджень №№ (конфіденційна інформація), (конфіденційна інформація), (конфіденційна інформація) ОСОБА 2 26 та 27 вересня 2022 року прийнято рішення про їх закриття на підставі пункту 2 частини першої статті 284 КПК України в той час, коли останній до складу групи слідчих у вказаних кримінальних провадженнях не входив та був позбавлений права приймати будь-які процесуальні рішення, що є порушенням пункту 8 частини 2 статті 40 КПК України. Окрім того, вивченням матеріалів кримінального провадження № (конфіденційна інформація) від 30 серпня 2022 року за частиною першою статті 190 КК України за фактом шахрайського заволодіння коштами ОСОБА

5 в сумі 50000 грн., які остання самостійно перерахувала на вказаний їй рахунок, встановлено, що невідома особа, представившись співробітником служби безпеки банку, ввівши в оману заявницю тим, що її рахунок буде заблокований і на неї будуть накладені штрафні санкції, переконала заявницю провести низку операцій із банківським рахунком, внаслідок яких вона втратила 50 000 грн кредитних коштів. Встановлено, що у вказаному кримінальному провадженні не проведено жодної слідчої дії, потерпілу не допитано [98].

Наведений приклад вказує на те, що результативність розслідування шахрайства у першу чергу залежить від належної організації застосування кримінальних процесуальних та кримінально-правових засобів, а також своєчасного прийняття управлінських, організаційних та процесуальних рішень, ефективності міжвідомчої координації правоохоронних органів тощо.

Наступною проблемою є необхідність забезпечення оперативного отримання, опрацювання та використання значного обсягу інформації, яка належить різним суб'єктам. Особливо це стосується випадків вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України із використанням інформаційних технологій, оскільки, як правило, для отримання доказової інформації правоохоронні органи потребують залучення інших суб'єктів, здебільшого, банківських та небанківських фінансових установ.

Так, наприклад, в Ухвалі Дергачівського районного суду від 26 листопада 2026 року (справа № 619/4671/25) вказано, що *до суду надійшло клопотання дізнавача СД ВП № 3 Харківського РВП № 3 ГУНП в Харківській області лейтенанта поліції ОСОБА_3, погоджене прокурором Дергачівської окружної прокуратури Харківської області ОСОБА_4, в якому дізнавач просить надати та забезпечити дозвіл дізнавачу СД ВП № 3 ХРУП № 3 ГУНП в Харківській області старшому лейтенанту поліції ОСОБА_5, дізнавачу СД ВП № 3 ХРУП № 3 ГУНП в Харківській області лейтенанту поліції ОСОБА_3, старшому дізнавачу СД ВП № 3 ХРУП № 3 ГУНП в Харківській області капітану поліції ОСОБА_6, дізнавачу СД ВП № 3 ХРУП № 3 ГУНП в Харківській області старшому лейтенанту поліції ОСОБА_7, на тимчасовий доступ до інформації,*

що містить банківську таємницю в АТ КБ та можливість їх вилучити, а саме: розшифрованих відомостей про рух грошових коштів по банківській картці АТ КБ за період 00:00 годин 25.07.2025 по теперішній час; анкетних даних власника даної карти з наданням копій документів що це підтверджують, а саме анкету клієнта, копії паспорту та договору даної особи з банківською установою), точне місце розташування банківських установ, банкоматів, терміналів, інших засобів за допомогою яких здійснювалось зняття грошових коштів з використанням вказаної картки, з наданням фотознімків осіб, які отримували грошові кошти з рахунку, інформацію стосовно IP-адрес, які використовували для авторизації мобільного банкінгу та проведення транзакцій, та можливість вилучення вказаної інформації на електронному носії чи в письмовому вигляді. У разі відсутності будь-яких із числа перерахованих документів, зобов`язати посадових осіб АТ КБ вказати окремим листом причину їх ненадання, згідно із ухвалою суду, їх можливе місце знаходження. В обґрунтування клопотання дізнавач зазначив, що 25.07.2025 о 18 год. 48 хв. невстановлена особа шахрайським шляхом, за допомогою соціальної мережі «Instagram», заволоділа грошовими коштами у розмірі 13000 гривень, що належать ОСОБА_8, самостійно переказав з власної банківської картки вказані грошові кошти на розрахунковий рахунок ФОП за придбання садових меблів. Згідно допиту потерпілого ОСОБА_8 встановлено, що 25.07.2025 він знаходячись вдома за вищевказаною адресою, в мережі «Інтернет», а саме в соціальній мережі Інстаграм, знайшов профіль де продають меблі з ротангу, його зацікавив вищезазначений профіль, та в ході його перегляду сподобався набір, який складався з столу, стільців та дивану, після чого він почав листування з менеджером профілю, після того як ми обговорили всі деталі з приводу його замовлення, менеджер надіслав реквізити для оплати замовлення: отримувач: ФОП ОСОБА_9 НОМЕР_4 , код отримувача НОМЕР_5, далі він самостійно зі своєї банківської картки здійснив грошовий переказ 25.07.2025 о 18 год. 48 хв. у сумі 13000 гривень. Після оплати замовлення, він надіслав квитанцію менеджеру профілю, далі йому повідомили, що відправка замовлення

буде здійснена на протязі 3-5 днів. 30.07.2025 йому надійшло повідомлення що потрібно буде ще почекати 5 днів. Після чого він зрозумів, що свого замовлення він не отримає, і що з приводу нього було вчинено шахрайство. Далі його донька вирішила звернутися до кіберполіції, для написання заяви з приводу шахрайства відносно нього. З метою проведення повного, всебічного, об`єктивного розслідування даного кримінального провадження, встановлення осіб, які вчинили вказане кримінальне правопорушення, необхідно отримати інформацію щодо фінансових операцій здійснених по банківській картці АТ «ІНФОРМАЦІЯ_4» на яку невстановлена особа здійснювала операції грошових коштів [130].

У цьому контексті слушною є думка вчених, які зауважують, що правоохоронні органи потребують інноваційних інструментів цифрової криміналістики, автоматизованих систем моніторингу й аналізу трафіку, технологій прогнозної аналітики на основі штучного інтелекту. Застосування таких рішень дасть змогу скоротити час на виявлення та документування правопорушень, що особливо важливо в умовах масованих атак і високої латентності кіберзлочинності. Вдалим прикладом, який можна адаптувати до українських умов, є досвід Європейського центру з кіберзлочинності, що активно використовує алгоритми машинного навчання для виявлення транскордонних шахрайських схем. Важливою складовою програми вдосконалення є налагодження сталої міжнародної кооперації. Враховуючи транскордонний характер більшості кіберзлочинів, правоохоронна система України має інтегруватися до оперативних механізмів обміну даними з партнерами ЄС, НАТО та Інтерполу. Укладення двосторонніх угод щодо прискорених процедур доступу до даних глобальних провайдерів дасть змогу уникати ситуацій, коли цифрові артефакти втрачаються через тривалість формальних процедур. Досвід Естонії, яка стала прикладомпобудови національної системи кіберзахисту в тісній співпраці з ЄС, може бути використаний як модель для розвитку українських практик. Не менш актуальним є превентивний аспект. Більшість злочинів у цифровому середовищі стають

можливими завдяки вразливості користувачів, які стають жертвами фішингу, соціальної інженерії чи шахрайських схем. Розбудова системи інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення рівня цифрової грамотності населення, має стати складовою національної безпекової політики. Поширення матеріалів з кібергігієни, інтеграція навчальних курсів у програми закладів освіти та співпраця із засобами масової інформації забезпечать довготривалий ефект зниження латентності кіберзлочинів. Проблема забезпечення інформаційної безпеки правоохоронними органами в Україні вже давно вийшла за межі суто технічної проблеми та стала системним викликом національній безпеці. Коливання в показниках розслідувань у 2020–2024 рр. чітко продемонстрували залежність результативності правоохоронної діяльності від зовнішньополітичних чинників, кадрового потенціалу та можливостей міжнародної співпраці. Водночас відсутність єдиного законодавчого підходу до категорії «інформаційна безпека» створює додаткові бар'єри для координації між відомствами. Подальше вдосконалення можливе лише за умови поєднання трьох вимірів: уніфікації нормативної бази відповідно до європейських стандартів, технологічного оновлення інструментів цифрової криміналістики та посилення міжнародної взаємодії [38].

У цьому контексті заслуговує на увагу те, що на сучасному етапі державотворення особливої уваги заслуговує проблема удосконалення порядку взаємодії правоохоронних органів у першу чергу – під час розслідування шахрайств, вчинених із використанням сучасних технологій. Необхідно відзначити, що наразі унормовано виключно особливості організації взаємодії при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, визначені в Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженій Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 07.07.2017 № 575.

Так, у документі вказано, що досудове розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку здійснюється слідчими, які спеціалізуються на розслідуванні кримінальних правопорушень зазначеного виду. Матеріали оперативного підрозділу, у тому числі Департаменту кіберполіції Національної поліції України, його структурного підрозділу, який діє за міжрегіональним принципом, де зафіксовано фактичні дані про кримінальні правопорушення, механізм підготовки, вчинення або приховування яких передбачає використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, що направляються до слідчого підрозділу для початку та здійснення досудового розслідування, мають містити: 1) письмове пояснення заявника, в якому зафіксовані відомі заявнику дані про вчинення кримінального правопорушення з відповідними додатками, що містять відомості, які підтверджують його вчинення (роздруківки або скріншоти (програмне фотографування зображення з екрана монітора) вікон програм), а також у разі наявності документи, що підтверджують право власності потерпілого на комп'ютерну інформацію та інформацію, що передається мережами електрозв'язку, чи програмно-технічні засоби; 2) установлені ідентифікаційні дані про використані електронно-обчислювальні машини (комп'ютери), системи та комп'ютерні мережі та мережі електрозв'язку (логін і пароль для доступу до мережі Інтернет, IP-адреса, WEB-адреса, номер абонента мережі електрозв'язку чи номер телефону, за допомогою яких було здійснено такий доступ, тощо). Утворення СОГ за участю оперативних працівників Департаменту кіберполіції Національної поліції України, його структурних підрозділів, які діють за міжрегіональним принципом, для розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання комп`ютерів, систем та комп`ютерних мереж і мереж електрозв`язку здійснюється за спільним наказом керівників органу досудового розслідування та Департаменту кіберполіції Національної поліції України. Утворення СОГ у кримінальному провадженні, досудове розслідування у якому здійснюється Головним слідчим управлінням Національної поліції України, здійснюється за наказом Голови

Національної поліції України або за наказом першого заступника Голови Національної поліції України - начальника Головного слідчого управління, погодженим керівництвом Департаменту кіберполіції Національної поліції України. Старшим СОГ є слідчий, якого керівником органу досудового розслідування визначено здійснювати досудове розслідування кримінального правопорушення. Керівник Департаменту кіберполіції Національної поліції України, його структурного підрозділу, який діє за міжрегіональним принципом, оперативний працівник якого включений до складу СОГ або за матеріалами якого розпочато кримінальне провадження, забезпечує взаємодію з органом досудового розслідування Національної поліції України, який здійснює розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії [53].

Необхідно відзначити, що наведений документ не піддавався перегляду та змінам та не був орієнтований на потреби воєнного стану. Із урахуванням того, що з 2022 року кількість шахрайств зазнала негативну зміну (не дивлячись на позитивні тенденції, відзначені у 2025 році), а також зміною їх якісною характеристики – збільшення випадків застосування інформаційно-комунікаційних технологій *видається доцільним закріплення окремого спеціального порядку організації взаємодії слідчих (дізнавачів) із оперативними співробітниками (зокрема – підрозділами кіберполіції) під час розслідування таких кримінальних правопорушень.*

На сьогоднішній день в Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затвердженій Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 27 квітня 2020 року № 357 визначено алгоритм орієнтовних невідкладних дій працівника чергової служби. Зокрема вказано, що у випадку повідомлення про вчинення шахрайства необхідно з'ясувати: 1) час, місце, обставини та спосіб учинення шахрайства; 2) установчі дані, прикмети, місце перебування правопорушників; 3) назви, кількість і прикмети майна, яким заволоділи правопорушники; 4) установчі дані, місце перебування потерпілого (заявника).

Зареєструвати повідомлення в установленому порядку. Негайно направити на місце події СОГ та інші наряди поліції (за необхідності). Негайно доповісти начальнику органу (підрозділу) поліції, його заступникам (відповідно до розподілу функціональних обов'язків), відповідальному органу (підрозділу) поліції та до чергової служби вищого рівня. Орієнтувати про прикмети правопорушників та викрадене майно наряди поліції, дільничних офіцерів поліції, чергових органів (підрозділів) поліції. Організувати перекриття можливих шляхів відходу та місць появи (переховування) правопорушників. Організувати показ потерпілому фотоальбомів і відеотек осіб, які перебувають на обліку в органі (підрозділі) поліції. Унести інформацію про викрадені/вилучені речі до інформаційних ресурсів системи ІПНП. Надіслати до чергової служби вищого рівня інформацію про обставини вчинення кримінального правопорушення, ужиті заходи та їх результати [54].

У контексті наведеного доцільним видається також внесення змін і у цей документ, оскільки він орієнтований на реагування на випадки вчинення звичайного шахрайства, без орієнтування на використання новітніх технологій, цифрових платформ тощо.

Особливого значення також набуває удосконалення правоохоронної діяльності за напрямом протидії кримінальним правопорушенням, які вчиняються засудженими, котрі перебувають в установах виконання покарань. У попередніх розділах вже зверталась увага на те, що такі випадки є не тільки достатньо розповсюдженими та такими, що складають достатньо значний відсоток від загальної кількості шахрайств, а й констатувалась увага на тому, що в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану такі кримінальні правопорушення зазнали певної інтенсифікації та трансформації – стали орієнтованими на використання військово-політичних факторів та чинників. Зокрема також вказувалось на те, що однією із причин, які вплинули на кримінологічну ситуацію в цій частині стала незадовільний стан діяльності адміністрації установ виконання покарань та взаємодії останньої із правоохоронними органами.

Так, на офіційному вебпорталі Національної поліції України 30 березня 2023 року було розміщено повідомлення про те, що *відбуваючи покарання у виправній колонії, троє засуджених налагодили шахрайську схему. Вони телефонували рідним військовослужбовців, які вважаються безвісти зниклими або перебувають в полоні, та за певну винагороду обіцяли надати про них інформацію чи посприяти у їхньому звільненні. Суми винагороди коливалися від 3000 до 30 000 тисяч гривень. Наразі відомо про вісьмох ошуканих громадян. Як встановили поліцейські, розробили шахрайську схему троє засуджених за майнові злочини мешканці Донецької та Рівненської областей. Щоб втілити в життя злочинні наміри, залучили осіб «з волі». Саме на них були оформленні банківські картки, на які потерпілі відправляли кошти. Згідно з планом, фігуранти, перебуваючи у виправній колонії, телефонували рідним військовослужбовців, які вважаються зниклими безвісти чи знаходяться у полоні. Інформацію про рідних знаходили у соціальних мережах. Представляючись військовими, запевняли близьких, що володіють інформацією про їхнє місцеперебування, навіть обіцяли організувати телефонну розмову і посприяти у звільненні з полону. Звісно за певну винагороду, суми якої коливалися від 3000 до 30 000 гривень. Частину суми як завдаток пропонували скинути на карту, решту – після «звільнення». З метою конспірації учасники угрупування заздалегідь придбали мобільні телефони та сім-картки різних операторів, які постійно змінювали. Після отримання коштів на рахунки підконтрольних осіб, блокували потерпілих та вимикали телефони.* ***В ході слідства поліцейські встановили причетність фігурантів до заволодіння коштами 8 громадян. Проте за наявною інформацією, ошуканих значно більше. Оперативники управління стратегічних розслідувань в Рівненській області та відділу протидії кіберзлочинам спільно зі слідчими обласної поліції провели обшуки за місцями утримання та проживання фігурантів.*** *Вилучили планшети, мобільні телефони, сім-картки, банківські картки та «чорнові» записи. Після проведення необхідних процесуальних заходів буде прийнято рішення про повідомлення підозр трьом засудженим та їхнім спільникам. Кримінальне*

провадження розслідується за ч. 3 ст. 190 (Шахрайство) Кримінального кодексу України. ***Заходи з викриття та документування злочинної групи проводилися спільно з працівниками УСБУ в Рівненській області та оперативного відділу виправної установи під процесуальним керівництвом Рівненської окружної прокуратури*** [91].

Наведений приклад надає підставу для констатації достатньо розгалуженої схеми взаємодії правоохоронних органів, представники яких були залучені до розслідування вказаного кримінального правопорушення. Разом із цим межі дискреції оперативних підрозділів органів і установ виконання покарань, а також способи їх взаємодії із правоохоронними органами та взагалі – ефективність такої діяльності залишається достатньо дискусійним питанням.

Так, відповідно до ст. 104 КВК України, відповідно до закону в колоніях здійснюється оперативно-розшукова діяльність, основним завданням якої є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп з метою: забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб; попередження і виявлення кримінальних правопорушень, вчинених у колоніях, а також порушень встановленого порядку відбування покарання; вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та інших правопорушень; надання правоохоронним органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність або кримінальне провадження, допомоги в розкритті, припиненні та попередженні кримінальних правопорушень. Оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами органів і установ виконання покарань [62].

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами: органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України [93].

Наведені положення вказують на те, що оперативний підрозділ наділений всіма повноваженнями для того, щоб самостійно виявити кримінально протиправну діяльність, оскільки відповідно до законодавства є суб’єктом

оперативно-розшукової діяльності. Фактично підрозділ має право виявляти та перевіряти інформацію про вчинення кримінального правопорушення, встановлювати обставини протиправного діяння та документувати таку подію. Водночас, першочерговою проблемою, яка може впливати на латентність пенітенціарних шахрайств може бути зацікавленість представників оперативного підрозділу у вчиненні таких суспільно небезпечних діянь засудженими. Як видається, у більшості випадків саме оперативний підрозділ органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів стають ініціаторами початку досудового розслідування за фактом вчинення певного кримінального правопорушення. Як першочерговий суб'єкт, якому стає відома така інформація, представники оперативних підрозділів можуть її приховувати як через прагнення приховати факт вчинення кримінального правопорушення на їх території, так і через наявність корисливого або іншого особистого мотиву.

У цьому контексті цікавою є позиція С.В. Ткаченка, який вказує, що у зв'язку з тим, що взаємодія між працівниками Державної кримінально-виконавчої служби України й іншими правоохоронними органами (Національною поліцією, Службою безпеки України тощо) не регламентована на належному рівні міжвідомчими нормативно-правовими актами, тому виникають колізії в трактуванні та застосуванні чинних нормативно-правових актів під час проведення як досудового розслідування, так й оперативно-розшукових заходів і негласних (слідчих) розшукових дій. По-перше, не цілком визначений правовий статус працівників Державної кримінально-виконавчої служби в кримінальному провадженні призводить до того, що слідчі не мають можливості дати доручення в порядку ст. 40 КПК України безпосередньо працівникам Державної кримінально-виконавчої служби України. По-друге, працівники цієї служби не мають можливості самостійно проводити оперативні-розшукові заходи, а лише спільно з працівниками Національної поліції України, а саме працівниками Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України чи його територіальних підрозділів. Так само, як і працівники цього Департаменту не мають можливості самостійно проводити оперативно-розшукові заходи на

території установ тимчасової ізоляції. На підставі викладеного вище вчений доходить до висновку, що потреба в прийнятті спільного наказу Державної кримінально-виконавчої служби України, Національної поліції, Служби безпеки України й інших правоохоронних служб справді є нагальною. *Слід зауважити, що надання можливості працівникам Державної кримінально-виконавчої служби самостійно проводити оперативні-розшукові заходи може призводити до приховання відомостей про вчинені кримінальні правопорушення, які матимуть значення як речові докази, так і обставин, що підлягають доказуванню. Тому спільне проведення оперативних-розшукових заходів видається оптимальним варіантом для документування протиправної поведінки осіб, які встановлюють і поширюють злочинний вплив у місцях тимчасової ізоляції* [119, с. 150-151].

У цьому контексті також необхідно звернути увагу на те, що після початку кримінального провадження роль та межі повноважень оперативного підрозділу установи виконання покарання дещо змінюється. Відповідно до ч. 1 ст. 41 КПК України, оперативні підрозділи органів Національної поліції України, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, органів Державного бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України - за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури [61].

С.В. Ткаченко також вказує на наявність потреби в ефективній взаємодії між органами досудового розслідування та оперативними працівниками зумовлена насамперед тим, що розслідування кримінальних правопорушень, вчинених представниками організованої злочинності, а саме суб’єктами

підвищеного злочинного впливу в місцях тимчасової ізоляції, відбувається в умовах активної протидії розслідуванню та систематичного впливу на учасників кримінального процесу (потерпілих, свідків), а також осіб (підозрюваних), які виявили бажання співпрацювати з органами досудового розслідування та надають показання щодо інших членів організованої злочинності. Крім того, важливою є активна взаємодія між слідчим і прокурором, (процесуальним) керівником під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у місцях тимчасової ізоляції, оскільки переважна більшість учасників кримінального процесу перебуває в місцях несвободи, їх показання можуть змінюватися під впливом різних факторів. Налагоджена взаємодія між слідчим і прокурором у кримінальному провадженні дає змогу передбачити негативні обставини, що позначаються на перебігу розслідування, і забезпечити дотримання розумних строків розслідування, швидкість, повноту й неупередженість розслідування кримінальних правопорушень, а також проактивний підхід щодо збору, перевірки й оцінки доказів з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинений злочин [119, с. 151-152].

Із урахуванням наведеного видається, що однією із головних проблем організаційного характеру стає ***відсутність нормативно закріпленого порядку взаємодії між оперативними підрозділами установ виконання покарань, поліцією та СБУ.*** Пенітенціарне шахрайство вчиняється дистанційно, із використанням засобів зв'язку, інтернету тощо. Відповідно потерпілі можуть перебувати на різних територіях, засуджені можуть використовувати різні телефонні номери, інтернет-акаунти тощо, а грошові кошти, як правило, переводяться на рахунки третіх осіб, які перебувають на свободі. Така розширена інфраструктура унеможливлює отримання достатньої доказової інформації як оперативними підрозділами установи виконання покарання без залучення правоохоронних органів, так і навпаки.

Підтвердженням наведеного є інформація, розміщена на офіційному вебпорталі Головного управління Національної поліції у Черкаській області від 17 травня 2024 року, відповідно до якої, *троє засуджених займались*

шахрайством через інтернет під час відбування у колонії покарання за раніше вчинені злочини. Пособницею на волі була 26-річна черкащанка, яка на свій рахунок отримувала кошти Зловмисників підозрюють у близько 20 епізодах. Викрили «схему» видурювання коштів у громадян та припинили діяльність групи шахраїв слідчі Уманського райуправління поліції спільно з оперативниками Управління стратегічних розслідувань в Черкаській області, у співпраці з працівниками оперативного відділу Державної установи «Старобабанівська виправна колонія 92». Організував шахрайську «схему» 33-річний утриманець виправної колонії. До роботи залучив двох засуджених та підконтрольну особу на волі. До обов'язків ділків входило розміщення в інтернеті фейкових оголошень щодо продажу дров. Зловмисники в соціальних мережах спілкувались із потенційними покупцями та надсилали їм банківські рахунки. Після чого, просили перераховувати завдаток або й повну оплату. Гроші на рахунок отримувала 26-річна черкащанка, яка потім перераховувала їх «роботодавцям», залишаючи собі відсотки. Наразі правоохоронці встановили, що за такою схемою шахраї ошукали до 20 громадян та заволоділи майже 150 тисячами гривень. Під час проведення обшуку поліцейські вилучили у підозрюваних речові докази, а саме: мобільні телефони, SIM-карти, чорнові записи з номерами рахунків на які потерпілі перераховували кошти. Слідчі під процесуальним керівництвом Уманської окружної прокуратури усім учасникам організованого злочинного угрупування повідомили про підозри за ч. 2, 3, 5 ст. 27 ч. 5 ст. 190 (Шахрайство, вчинене організованою групою) КК України [78].

Окрім прикладу про розгалуженість шахрайської діяльності, варто відзначити, що аналіз аналітичних даних Національної поліції України, а також судової практики дозволяв констатувати, що «Старобабанівська виправна колонія 92» неодноразово визначається як місце вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України (у попередньому розділі також наводився приклад шахрайства, вчиненого засудженими цієї установи виконання покарань). Цікаво і те, що оперативний підрозділ колонії, як видається, із

інформації, наданої правоохоронними органами бере достатньо активну участь у виявленні та припиненні кримінально протиправної діяльності засуджених.

У квітні 2026 року незалежні монітори Харківської правозахисної групи та ГО «Захист в'язнів України» відвідали вказану установу виконання покарань та у звіті зауважили, що за даними адміністрації закладу штатна чисельність персоналу становить 254,5 посади, фактична – 222 посади. Загальний некомплект персоналу по установі – 32,5 співробітника. Недостатня кількість персоналу може лише збільшити ризик насильства та залякування між засудженими. Нестача персоналу, який перебуває на «передовій лінії», також підриває якість та рівень заходів, що пропонуються засудженим, і ставить під загрозу перспективу підготовки до звільнення та соціальної реабілітації. У власному користуванні засуджені мають 50 планшетів і зареєстровано 50 електронних адрес (email). Відторгнутих загалом – 25 осіб [48].

Із цього приводу логічними висновком може стати, по-перше, те, що недокомплект персоналу установи виконання покарань негативним чином впливає на стан протидії пенітенціарним кримінальним правопорушенням, через дисбаланс між кількістю працівників та кількість засуджених, що ускладнює ефективність контролю та проведення виховних заходів. По-друге, наявність у власному користуванні засобів комп'ютерної техніки потребує посилення контролю і за її використанням засудженими.

Цікавим також є і те, що співробітники установи виконання покарань також потребують відповідної перевірки. Так, у червні 2025 року на офіційному сайті Державного бюро розслідувань було розміщено інформацію, що Державне бюро розслідувань системно працює над викриттям виробництва та розповсюдження наркотичних речовин, особливо у місцях позбавлення волі. У межах цієї роботи завершено досудове розслідування щодо інспектора відділу державної установи «Старобабанівська виправна колонія (№92)», який вирішив підзаробити на збуті наркотиків засудженим. Правоохоронець придбав метадон, сховав його в корпусі мережевого зарядного пристрою, а потім, поклавши зарядку до кишені штанів, намагався пронести наркотик на територію колонії.

Однак під час огляду особистих речей його викрив працівник установи. Інспектору повідомлено про підозру за фактами придбання, перевезення та зберігання наркотичних засобів з метою збуту, а також за замах на збут наркотиків у місцях позбавлення волі (ч. 3 ст. 15, ч. 2 ст. 307, ч. 2 ст. 307 КК України) [70].

У 2024 році щодо начальника колонії було розпочато кримінальне провадження за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 255-2. В ухвалі Маньківського районного суду Черкаської області від 6 квітня 2026 року (справа № 705/1046/25) було вказано, що *15.02.2024 у період часу з 12 год. 47 хв. по 15 год. 48 хв. ОСОБА_16, перебуваючи у салоні свого автомобіля «Porshe Cayenne S», будучи особою, яка неодноразово притягалася до кримінальної відповідальності за вчинення різних кримінальних правопорушень, відбувала покарання в установах виконання покарань різного типу та рівнів безпеки, достеменно поінформована про положення чинного кримінально-виконавчого законодавства щодо порядку та умов роботи установ виконання покарань, запровадженого у них режиму, порядку пропуску на їх територію, правами та обов`язками осіб, які відбувають покарання, розуміючи неможливість відвідування території ДУ «Старобабанівська виправна колонія №92» без дозволу керівництва установи, за допомогою засобів телефонного зв`язку висловив раніше йому знайомому начальнику установи ДУ «Старобабанівська виправна колонія №92» ОСОБА_8 прохання посприяти у незаконному пропуску його та інших осіб на територію виправної колонії та проведенні злочинного зібрання (сходки). Надалі, у той самий день, 15.02.2024 у період часу з 12 год. 47 хв. по 15 год. 48 хв. ОСОБА_8 перебуваючи на посаді начальника ДУ «Старобабанівська виправна колонія №92» за родом своєї професійної діяльності, достеменно знаючи вищевказані вимоги кримінально-виконавчого законодавства, вступив у злочинну змову із ОСОБА_16 та погодився сприяти у незаконному пропуску ОСОБА_16 та інших осіб на територію ДУ «Старобабанівська виправна колонія №92» з метою проведення злочинного зібрання (сходки). У подальшому, 23.02.2024 приблизно о 11 год. 03*

хв., начальник установи ДУ «Старобабанівської виправної колонії №92» ОСОБА_8, діючи за попередньою домовленістю з ОСОБА_16, володіючи положеннями чинного кримінально-виконавчого законодавства щодо порядку та умов роботи установ виконання покарань, запровадженого у них режиму, порядку пропуску на їх територію, створив умови, та сприяв у проведенні злочинного зібрання (сходки) у приміщенні ДУ «Старобабанівська виправна колонія №92» організованої ОСОБА_16 та ОСОБА_9, за участю інших представників злочинного світу ОСОБА_14, ОСОБА_10 та засуджених, які утримувались в ДУ «Старобабанівською виправною колонією №92» ОСОБА_11, ОСОБА_12, ОСОБА_13, шляхом надання вказівки підлеглим працівникам колонії безперешкодно пропустити на територію ДУ «Старобабанівська виправна колонія №92» відкривши головні ворота колонії, після чого ОСОБА_8 особисто провів на територію колонії через головні ворота ОСОБА_16, ОСОБА_9, ОСОБА_14, ОСОБА_10 [131].

Хоча все наведене і не дає достатньої кількості аргументів стверджувати, що вказане кримінальне правопорушення також має взаємозв’язок із шахрайствами, що вчинялись засудженими, однак надає підставу для формування гіпотези щодо того, що відсутність системного контролю за діяльністю установи виконання покарань взагалі та її оперативних підрозділів зокрема, за наявності корупційного інтересу керівництва може сприяти інтенсифікації кримінально протиправної діяльності та робити її більш латентною.

Таким чином, проведене дослідження надало підставу для констатації, що більшість проблем організації діяльності правоохоронних органів щодо запобігання шахрайствам пов’язані із потребою у посиленні ефективності взаємодії між різними правоохоронними органами та нормативним закріпленням такого алгоритму. Особлива увага має бути приділена діяльності правоохоронних органів щодо протидії кримінальним правопорушенням, які вчиняються засудженими установ виконання покарань. Під час дослідження було встановлено, що на сьогоднішній день невирішеними питаннями залишається

порядок взаємодії між оперативними підрозділами установ виконання покарань, поліцією та СБУ.

Основним завданням, яке має бути вирішено є створення та запровадження у практичну діяльність проактивні моделі запобігання шахрайствам. Як видається, наприклад, підставою для реагування має бути не тільки заява потерпілої особи, а й сукупність індикаторів ризику вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України (наприклад, використання до різних осіб однакових способів обману, наявність взаємозв'язків між кримінальними провадженнями, схожість способу вчинення шахрайства із тими, що вже використовувались конкретними особами тощо). Ще одним важливим аспектом є налагодження взаємодії між правоохоронними органами та банківськими установами, виділення шахрайств, зумовлених воєнним станом як окремого об'єкту кримінологічного моніторингу (систематизація схем вчинення, способів обману та зловживання довірою, типізація жертв протиправного діяння тощо).

3.2. Шляхи удосконалення діяльності правоохоронних органів за напрямом запобігання кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 190 КК України

Проблема удосконалення правоохоронної діяльності є важливою як з огляду потреби у забезпеченні безпекового середовища в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану, так і у контексті сприяння зниженню кількісного показника кримінальних правопорушень. У попередніх розділах вже зверталась увага на те, що саме підвищення ефективності діяльності органів правопорядку, зокрема – Національної поліції України стало одним із чинників, які позитивним чином вплинули на кількісний показник кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 Кримінального кодексу України. Разом із цим, військово-політичні детермінанти, окрім ролі в інтенсифікації криміногенних факторів та чинників також мають негативне значення у

посиленні інституційної ролі правоохоронних органів та їх спроможності повноцінно виконувати покладені обов'язки.

Аналогічної думки дотримується й І.М. Чайка, яка вказує, що актуальною проблемою необхідно визначити необхідність удосконалення правоохоронної діяльності в частині стимулювання довіри населення, а також посилення рівня захисту конституційних прав та свобод громадян. Першочерговим кроком має стати зміцнення кадрового потенціалу та процесу відібрання майбутніх працівників правоохоронних органів. Сучасні тенденції, зумовлені тотальною інформатизацією спрощують реалізацію кримінально протиправного умислу на вчинення шахрайства, яке є одним із видів інтелектуальних кримінальних правопорушень, що пояснює високу латентність таких діянь. Наразі процесуальній практиці та доктрині кримінального процесу, кримінального права та кримінології відомі майже всі існуючі способи вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України, що дозволяє більш уніфіковано підходити до підготовки осіб, які в майбутньому будуть працювати за напрямом корисливо-насильницької злочинності [142, с. 202-203].

Підтвердженням проблеми забезпечення кадрового потенціалу правоохоронних органів є звіт Департаменту кіберполіції Національної поліції України за 2025 рік, де вказано, що одним із пріоритетів у 2025 році стало зміцнення кадрового потенціалу шляхом залучення фахівців із високим рівнем ІТ-компетентностей. В умовах постійного ускладнення методів кіберзлочинців кіберполіція потребувала спеціалістів у сферах цифрової криміналістики, аналізу шкідливого програмного забезпечення, кіберрозвідки, обробки великих масивів даних та дослідження блокчейн-транзакцій. Відбір кандидатів здійснювався з урахуванням не лише професійних знань, а й аналітичного мислення, здатності працювати з великим обсягом інформації, стресостійкості та дотримання етичних стандартів. Важливим напрямом управління людським капіталом стало системне підвищення кваліфікації працівників. Упродовж року проводилися спеціалізовані тренінги, навчальні курси та практичні семінари, у тому числі за участю міжнародних партнерів. Особлива увага приділялася вдосконаленню

навичок цифрової експертизи, збору та фіксації електронних доказів, протидії фінансовим злочинам у цифровому середовищі та розслідуванню інцидентів, пов’язаних із використанням криптовалют. Постійне професійне навчання дозволило забезпечити відповідність знань співробітників сучасним стандартам та міжнародним практикам. У 2025 році також продовжувалася робота над формуванням ефективної системи внутрішнього управління персоналом. Значна увага приділялася оптимізації розподілу функціональних обов’язків, удосконаленню комунікації між підрозділами та розвитку командної взаємодії. В умовах підвищеного навантаження важливим завданням було запобігання професійному вигоранню співробітників, зокрема шляхом раціонального планування робочого часу та підтримки психологічної стійкості [145].

Вчені також вказують, що в умовах воєнного стану кадрове забезпечення органів Національної поліції України набуває визначального значення, оскільки саме від рівня професійної підготовки, організаційної спроможності та ефективного управління людськими ресурсами залежить здатність поліції забезпечувати публічну безпеку, підтримувати правопорядок і протидіяти кримінальним правопорушенням у складних безпекових умовах. Повномасштабна збройна агресія проти України суттєво змінила характер правоохоронної діяльності, що зумовило необхідність трансформації кадрової політики органів Національної поліції, зокрема через посилення ре-жиму несення служби, формування спеціалізованих підрозділів, розширення функціональних повноважень поліцейських, а також удосконалення системи їх професійної, тактичної та психологічної підготовки. Разом із тим аналіз практичної діяльності органів Національної поліції України свідчить про наявність низки проблем у сфері кадрового забезпечення, серед яких особливої уваги потребують недостатній рівень нормативного врегулювання окремих аспектів кадрової політики в умовах воєнного стану, необхідність модернізації системи службової підготовки поліцейських відповідно до сучасних безпекових викликів, а також потреба в удосконаленні матеріально-технічного забезпечення підрозділів поліції та посиленні системи соціального й психологічного захисту

особового складу. У зв'язку з цим підвищення ефективності кадрового забезпечення органів Національної поліції потребує реалізації комплексу взаємопов'язаних заходів, спрямованих на вдосконалення нормативно-правового регулювання діяльності поліції в умовах воєнного стану, запровадження сучасних підходів до професійної та управлінської підготовки поліцейських, розвиток системи кадрового резерву, розширення програм психологічної підтримки та реабілітації особового складу, а також підвищення рівня матеріально-технічного оснащення підрозділів поліції. Реалізація зазначених напрямів дозволить сформувати сучасну, гнучку та стійку систему кадрового забезпечення органів Національної поліції України, здатну ефективно функціонувати в умовах воєнного стану, забезпечувати належний рівень публічної безпеки і правопорядку, а також створити необхідні передумови для подальшої модернізації правоохоронної системи та її ефективного функціонування в умовах післявоєнного відновлення та розвитку держави [41].

Отже, актуальною організаційною проблемою, вирішення якої може розглядатись як напрям спеціально-кримінологічного запобігання шахрайствам в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану є незадовільний стан кадрового забезпечення правоохоронних органів. Наведене стосується не тільки кількісного показника, а й якісного, який відтворюється через дисбаланс між удосконаленням форм та методів вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України (які, здебільшого, полягають в діджиталізації шахрайства) та кількістю фахівців, здатних проводити оперативно-розшукові та слідчі дії за фактом вчинення таких правопорушень. Відповідно відсутність профільних спеціалістів та значне навантаження на органи правопорядку знижує ефективність розслідування. Фактично на практиці можуть мати місце ситуації, коли кримінальне правопорушення припинено, а всі причетні до нього особи не були встановлені, що призводить до продовження кримінальної протиправної діяльності, зокрема із залученням осіб, які перебувають в установах виконання покарань, про що вже вказувалось у попередніх розділах.

Підтвердженням останньої тези є приклад обставин кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України, викладений у постанові Верховного Суду від 31 січня 2023 року (справа № 585/902/21), де вказано, що *20 грудня 2020 року о 20:33 ОСОБА_6, перебуваючи в ДУ «Роменська виправна колонія (№ 56)», отримав вхідний виклик на номер оператора зв`язку «Київстар» від ОСОБА_8, котрий повідомив, що бажає придбати бетономішалку за 3000 грн, оголошення про продаж якої було розміщено на сайті оголошень «OLX». ОСОБА_6, діючи за попередньою змовою з невстановленою особою, шляхом обману повідомив ОСОБА_8 про технічні характеристики неіснуючого товару - бетономішалки та, усвідомивши зацікавленість останнього у придбанні вказаного товару, запропонував знизити ціну на нього та направити його за місцем проживання потерпілого «Новою Поштою», на підтвердження чого через «Вайбер» надіслав підроблений чек щодо відправки бетономішалки із накладною № 20450322144962 та номером банківської картки, на яку потрібно перерахувати кошти за вказаний товар. Наступного дня ОСОБА_8 перерахував 2700 грн. на банківську картку АТ «Акцент-Банк», видану на ім`я ОСОБА_7 . Отриманими коштами ОСОБА_6 та невстановлена особа розпорядились на власний розсуд, чим завдали ОСОБА_8 матеріальної шкоди на суму 2700 грн. Крім того, 28 грудня 2020 року о 13:12 ОСОБА_6, перебуваючи в ДУ «Роменська виправна колонія (№ 56)», отримав вхідний виклик від ОСОБА_10, яка повідомила, що бажає придбати газову плиту «Ардо» вартістю 3000 грн, оголошення про продаж якої було розміщено на сайті «OLX». ОСОБА_6, вводячи в оману ОСОБА_10, повідомив їй технічні характеристики про стан неіснуючого товару, запропонував продати газову плиту за нижчою ціною, а саме за 1800 грн, та переслати товар до місця проживання потерпілої «Новою Поштою». ОСОБА_6 та невстановлена особа виготовили підроблений чек щодо відправки газової плити із накладною № 20450326482585, зображення якого разом із номером банківської картки для перерахунку коштів засуджений надіслав через «Вайбер» ОСОБА_10. Потерпіла 28 грудня 2020 року перерахувала грошові кошти у сумі 1800 грн на банківську картку. Отриманими коштами ОСОБА_6*

та невстановлена особа розпорядились на власний розсуд, чим завдали ОСОБА_10 матеріальної шкоди на суму 1800 грн. Крім цього, 05 січня 2021 року о 15:38 ОСОБА_6, перебуваючи в ДУ «Роменська виправна колонія (№ 56)», отримав вхідний виклик від ОСОБА_11, який повідомив, що бажає придбати скутер «Honda DIO AF35» вартістю 9200 грн, оголошення про продаж якого було розміщено на сайті «OLX». ОСОБА_6 повідомив потерпілого, що зможе відправити скутер поштою, але для цього йому необхідний аванс у сумі 1500 грн, який буде врахований у загальну вартість скутеру. Вводячи в оману потерпілого, ОСОБА_6 вказав, що у нього виникли проблеми з банківською карткою, тому грошові кошти необхідно перерахувати на абонентський номер НОМЕР_2. Потерпілий ОСОБА_11, вважаючи, що дійсно спілкується з продавцем реального товару, маючи на меті придбати скутер 05 січня 2021 року перерахував грошові кошти у сумі 1500 грн на абонентський номер НОМЕР_2. Отриманими злочинним шляхом грошовими коштами ОСОБА_6 та невстановлена особа розпорядились на власний розсуд, чим завдали ОСОБА_11 матеріальної шкоди на суму 1500 грн. [86].

Із наведеного можна зробити висновок, що правоохоронними органами було встановлено лише одну особу, причетну до вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України. Відповідно невстановлена особа може продовжувати здійснювати кримінально протиправну діяльність, наприклад, спільно із іншими засудженими. Таким чином, такі випадки є наочним прикладом низької ефективності розслідування дистанційних шахрайств, зокрема тих, що вчиняються із використанням інформаційних технологій.

Із цього приводу І.М. Чайка вказує на те, що доцільним заходом спеціально–кримінологічного запобігання також має стати реформування кіберполіції України, що зумовлено фактичним переважанням випадків вчинення шахрайства із застосуванням мобільної та комп’ютерної техніки (наприклад, фішинг, шахрайство з банківськими транзакціями тощо). У зв’язку із цим доцільно запровадити єдину інформаційно–телекомунікаційну систему

забезпечення кібербезпеки громадян, яка має включати моніторинг стану кримінально протиправної діяльності на певній території у певний часовий проміжок; функціонування цілодобових ліній зв'язку з метою забезпечення своєчасного повідомлення про вчинення протиправного діяння (по типу електронних сервісів пошуку нерухомості, які надають інформацію про стан злочинності по окремим районам області, екологічні умови, особливості логістики тощо). Єдина інформаційно–телекомунікаційна система забезпечення кібербезпеки має обслуговуватись кіберполіцією та фіксувати дані щодо кримінальних правопорушень, місця, часу, способу їх вчинення, а також передбачати вільний доступ громадян для ознайомлення з такою інформацією. Це сприятиме удосконаленню якості контролю за станом злочинності як по регіонам, так і на загальнодержавному рівні, а також забезпеченню внутрішньої та зовнішньої взаємодії МВС із іншими органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами, представниками громадських організацій тощо. Існування такого проєкту є одним із способів спеціально–кримінологічного запобігання, спрямованим на утримання осіб від вчинення суспільно небезпечних діянь [142, с. 202-203].

Відповідно на сучасному етапі державотворення доцільним є перехід до практикоорієнтованої моделі запобігання шахрайствам, яке здійснюється правоохоронними органами. Логічно, що задля забезпечення реалізації такого завдання *необхідно створити та запровадити актуальний механізм професійної підготовки працівників правоохоронних органів, спрямований на підвищення кваліфікації за напрямом розкриття та розслідування кримінальних правопорушень проти власності, які вчиняються із застосуванням інформаційних технологій.*

Вчені вказують, що відкинувши міжвідомчу «боротьбу успішності протидії шахрайству як виду злочинності», та поглянувши на те, що оперативні підрозділи кримінальної поліції Національної поліції України створені та функціонують не в «ізоляції» один від одного, а тільки у чіткій взаємодії між собою та суспільством, можливо досягти найбільш ефективної протидії

шахрайству. Це можливо за рахунок збільшення інформаційно-аналітичного забезпечення підрозділів Національної поліції України та застосовуючи новітні технології у протидії шахрайству, тим самим автоматично з'являється ресурс оперативних підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України швидко, ефективно, пристосовуватися та вдосконалюватися до змін сьогодення, покроково наближатися до викорінення проявів шахрайства на теренах України, і такі зміни можливі, в тому числі за рахунок відновлення довіри суспільства до підрозділів Національної поліції України загалом та оперативних підрозділів кримінальної поліції зокрема, і тим самим спільними зусиллями, при взаємодії і гармонії можливо досягти зменшення, та навіть більше – ліквідацію шахрайства в Україні. У вищеописаному статистичному аналізі перших днів, тижнів та місяців повномасштабного вторгнення рф в Україну в 2022 році, як приклад наведено міру довіри суспільства до підрозділів Національної поліції України, і те, що будучи згуртованими, об'єднаними та у чіткій взаємодії між собою можливо все, тим більше з викоріненням шахрайства – зміни на краще [141].

Одночасно із цим, основним способом подальшого зниження кількісних показників шахрайств є удосконалення методики розслідування таких кримінальних правопорушень, а також тактики проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Розглядаючи сутність і співвідношення організації та планування розслідування шахрайства на первинному ринку нерухомості, вчені пропонують оптимальні форми планів. Організація розслідування є дещо ширшим поняттям, ніж планування, завдяки їй здійснюється реалізація наміченого плану, його адаптація та динамічність відповідно до новостворених обставин. Використовуючи такий підхід, можна виокремити низку елементів системи організації розслідування шахрайств, як то : 1) вивчення й оцінка інформації про подію, що надійшла від заявників або розробка за участю слідчого плану реалізації матеріалів, здобутих оперативним шляхом, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб і груп; 2) прийняття рішення

про початок розслідування та внесення відомостей в ЄРДР; 3) визначення особи, яка проводитиме розслідування, з'ясування необхідності створення групи слідчих; 4) визначення завдань та напрямів розслідування, залежно від слідчої ситуації; 5) складання плану розслідування; 6) забезпечення використання окремих техніко-криміналістичних засобів до проведення тих чи інших дій; 7) визначення необхідності залучення до процесу розслідування обов'язкових та інших осіб, участь яких допоможе слідству; 8) вирішення організаційних питань щодо використання спеціальних знань та призначення необхідних експертиз; 9) збір необхідної інформації про усіх осіб, причетних до вчиненні шахрайства; 10) використання криміналістичних обліків, автоматизованих інформаційно-пошукових систем, перевірка інформації за державними реєстрами; 11) організація і налагодження взаємодії між слідчим й оперативними підрозділами, органами контролю у сфері містобудування, іншими суб'єктами, які мають відношення до здійснення правочинів на ринку нерухомості; 12) організація заходів з нейтралізації протидії розслідуванню; 13) встановлення причин й умов, що сприяли вчиненню шахрайства та розроблення засобів і методів профілактики, визначення напрямів відшкодування шкоди від учинення протиправних дій тощо [108, с. 109-110].

Разом із цим, видається доцільним розробити та запровадити більш універсальні плани та методики розслідування шахрайств, які б надали можливість органам досудового розслідування одразу зорієнтуватись у типових слідчих ситуаціях початкового етапу розслідування.

Вчені визначають типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування шахрайства на первинному ринку нерухомості, зокрема: 1) вчинено шахрайські дії при оформленні документів, необхідних для проведення будівництва, наявна матеріальна і особистісна доказова інформація, виявлено організовану групу шахраїв – 11 %; 2) вчинено шахрайські дії при оформленні документів, необхідних для проведення будівництва, відсутня достатня доказова інформація – 23 %; 3) вчинено шахрайські дії при безпосередньому укладанні договорів з громадянами щодо будівництва нерухомості, наявна матеріальна та особистісна

доказова інформація, виявлено організовану групу шахраїв – 9 %; 4) вчинено шахрайські дії при безпосередньому укладанні договорів з громадянами щодо будівництва нерухомості, відсутня достатня доказова інформація – 19 %; 5) вчинено шахрайські дії із навмисним унесенням змін до документів, що надають або позбавляють прав певних осіб на отримання житла в новобудові, наявна матеріальна та особистісна доказова інформація, виявлено організовану групу шахраїв – 4 %; 6) вчинено шахрайські дії із навмисним унесенням змін до документів, що надають або позбавляють прав певних осіб на отримання житла в новобудові, відсутня достатня доказова інформація – 29 %; 7) інші – 5 %. Серед найбільш поширених процесуальних форм взаємодії виокремлено виконання доручення уповноваженої особи (слідчого, дізнавача) про проведення слідчих (розшукових) дій або НСРД та розшукових заходів для встановлення осіб, що вчинили досліджуваний вид шахрайства. Серед непроцесуальних виділено такі, як: взаємний обмін інформацією та спільний її аналіз між підрозділами Національної поліції, іншими органами влади та громадськістю під час провадження, а також надання допомоги при виконанні заходів забезпечення кримінального провадження. Стосовно обміну та збирання інформації наголошено на тому, що необхідно координувати діяльність в розрізі збору інформації від різних категорій осіб (бухгалтерів, менеджерів з продажу, менеджерів відділів інвестування банків), які можуть вказати на конкретних осіб, що входять до організованих груп шахраїв [108, с. 109-110].

Хоча наведені ситуації стосується конкретного способу вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України, однак можна виокремити основну причину, яка на це впливає – недостатня ефективність виконання правоохоронними органами контрольно-наглядової функції у сфері діяльності первинного ринку нерухомості, що створює належні умови для вчинення протиправних діянь. Як правило, розкриттю та доведенню фактів вчинення таких шахрайств стає відсутність достатньої доказової інформації.

У цьому контексті, з метою встановлення шляхів удосконалення правоохоронної діяльності за напрямом протидії шахрайству, видається

доцільним стисло проаналізувати досвід зарубіжних країн, а також міжнародних правоохоронних органів.

Так, наприклад, цікавою видається практика спільної діяльності правоохоронних органів та банків, налагоджена ***у Сінгапурі***. На офіційному сайті поліції Сінгапуру вказано, що Центр боротьби з шахрайством поліції Сінгапуру разом із п’ятьма банками – DBS, UOB, OCBC, SCB та GXS – провели двомісячну спільну операцію, в якій використовувалася роботизована автоматизація процесів (RPA) *для виявлення потенційних жертв шахрайства*. Технологія RPA спрощує обмін інформацією між поліцією та банками, дозволяючи поліції швидко зв'язуватися з потенційними жертвами шахрайства за допомогою SMS-повідомлень. У період з 1 березня 2026 року по 30 квітня 2026 року співробітники ASC та банки-учасники надіслали понад 5600 SMS-сповіщень клієнтам банків, ідентифікованим як потенційні жертви шахрайства, із закликом припинити будь-які подальші грошові перекази. Виявлення цих потенційних жертв шахрайства призвело до успішного припинення понад 500 поточних шахрайств та запобігання потенційним фінансовим втратам на суму понад 37 мільйонів доларів [2].

Наведене є достатньо показовим позитивним прикладом сформованої моделі запобігання шахрайствам, яке, по-перше, відбувається фактично ще задовго до вчинення перших дій, спрямованих на реалізацію кримінально протиправного умислу; по-друге, основним суб’єктом, на якого спрямовано запобіжний вплив є не кримінальний правопорушник, а саме жертва, що дозволяє реалізувати не тільки суто кримінологічний, а й віктимологічний вплив на кількісний показник шахрайств. Як видається, із урахуванням того, що в Україні випадки вчинення шахрайських дій із використанням банківських технологій є достатньо розповсюдженим явищем, такий досвід є цінним для держави та може бути запозичений у національну правоохоронну практику.

Наступний позитивний приклад можна виявити у діяльності поліції Великої Британії. Так, на офіційному сайті правоохоронного органу наявна інформація щодо того, що поліція Лондонського Сіті, провідна національна

структура з боротьби з шахрайством оголосила про повний публічний запуск *служби «Повідомлення про шахрайство» – нової національної служби, розробленої для трансформації способів повідомлення жертвами та підприємствами в Англії, Уельсі та Північній Ірландії про кіберзлочини та шахрайство, а також способів реагування правоохоронних органів та промисловості*. Було зауважено, що кіберзлочини та шахрайство зараз є найпоширенішим злочином у Великій Британії, складаючи близько 50 відсотків усіх правопорушень та щорічно коштуючи економіці мільярди фунтів стерлінгів. Злочини та шахрайство, що зумовлені кіберзлочинністю, продовжують зростати як за масштабами, так і за складністю, спрямовані як проти окремих осіб, так і проти малого бізнесу та великих організацій. Служба «Повідомлення про шахрайство» була створена для того, щоб безпосередньо відповісти на цей виклик, забезпечуючи єдиний сучасний національний шлюз для звітності та розвідки, який посилить колективну реакцію поліції, уряду та приватного сектору. «Повідомлення про шахрайство» – це найважливіший етап розвитку наших національних можливостей. Вона вперше забезпечує єдину сучасну національну платформу для звітності, сортування та розвідки як кіберзлочинів, так і шахрайства, що дозволяє поліції Лондонського Сіті очолити реагування поліції на основі чотирьох принципів – переслідування, захисту, запобігання та підготовки – на національному рівні. Завдяки новій службі розвідувальна інформація буде оцінюватися та поширюватися між підрозділами, серйозні та складні справи будуть визначатися для спеціалізованого розслідування, а жертви будуть спрямовуватися до послідовного національного стандарту догляду та підтримки. Ця служба також відображає положення поліції Лондонського Сіті в самому серці фінансового центру Великої Британії, маючи безпрецедентний доступ до промисловості, регуляторних органів та міжнародних партнерів. Ця близькість дозволяє співпрацювати в режимі реального часу, швидше руйнувати злочинні мережі та сильніше колективно захищати економічну безпеку Великої Британії, що підтримується спеціалізованими можливостями та навчанням, що проводиться через Академію економічної та кіберзлочинності. «Повідомлення

про шахрайство» – це більше, ніж просто технологія, результат однієї з найбільших програм трансформації, коли-небудь здійснюваної поліцією Лондонського Сіті. Розроблений з нуля навколо шляху жертви, він вперше об'єднує повідомлення про кіберзлочини та шахрайство в одному місці, що робить процес швидшим, зрозумілішим та більш сприятливим для людей та бізнесу, а також гарантує, що кожне повідомлення має значення, допомагаючи захистити інших [5].

Як видається, наведена система є певним аналогом електронного повідомлення про вчинення корупційного чи пов'язаного із корупцією кримінального правопорушення. Фактично надання громадянам можливості в електронний спосіб повідомити про вчинення шахрайських дій, по-перше, скорочує час між вчиненням кримінального правопорушення та повідомленням про це правоохоронним органам, що надає останнім більш оперативно реагувати на такі події. По-друге, усі повідомлення надходять в єдину національну систему, яка утримується правоохоронними органами, що дозволяє забезпечити централізовану їх оцінку, аналіз та опрацювання. Позитивним також є те, що використання штучного інтелекту надає системі можливість диференціювати тяжкі та особливо тяжкі кримінальні правопорушення, а також інші обставини, які вказують на потребу проведення досудового розслідування у спеціальному порядку та повідомляти про це поліцію.

Цікавим та достатньо нестандартним можна вважати досвід ***Сполучених Штатів Америки.*** Так, правоохоронні органи США отримали доступ до інфраструктури одного із найбільш шкідливого програмного забезпечення, яке використовувалось шахраями для вчинення фінансових кримінальних правопорушень та реалізації інших шахрайських схем. На офіційному сайті було зазначено, що Міністерство юстиції оголосило про проведення багатонаціональної операції, що включає дії у Сполучених Штатах, Франції, Німеччині, Нідерландах, Великій Британії, Румунії та Латвії, з метою зриву ботнету та шкідливого програмного забезпечення, відомого як Qakbot, та знищення його інфраструктури. Шкідливий код Qakbot видаляється з

комп'ютерів жертв, запобігаючи заподіянню подальшої шкоди. Міністерство також оголосило про вилучення приблизно 8,6 мільйона доларів у криптовалюті незаконного прибутку. Ця дія являє собою найбільше фінансове та технічне порушення інфраструктури ботнету, здійснене США, яке кіберзлочинці використовують для вчинення програм-вимагачів, фінансового шахрайства та іншої кіберзлочинної діяльності. «Кіберзлочинцям, які покладаються на шкідливе програмне забезпечення, таке як Qakbot, для крадіжки конфіденційних даних у невинних жертв, сьогодні нагадано, що вони не діють поза межами закону», – сказав Генеральний прокурор Меррік Б. Гарланд. «Разом з нашими міжнародними партнерами Міністерство юстиції зламало інфраструктуру Qakbot, розпочало агресивну кампанію з видалення шкідливого програмного забезпечення з комп’ютерів жертв у Сполучених Штатах та в усьому світі, а також вилучило 8,6 мільйона доларів коштів, які вимагались» [4].

Наведене також вказує на доцільність *активного використання правоохоронними органами не тільки способів припинення кримінальної протиправної діяльності шляхом обмеження сфери впливу злочинця, а й шляхом використання технічної інфраструктури, програмного забезпечення тощо*.

Окремо доцільно звернути увагу на діяльність Європолу, який запровадив спеціальну програму, однією із завдань якої є запобігання шахрайству. Програма розширення кіберрозвідки – це пілотна ініціатива, розроблена для боротьби з міжнародною кіберзлочинністю шляхом поглиблення оперативної співпраці між правоохоронними органами та відповідними партнерами з приватного сектору. Очолюваний Європейським центром боротьби з кіберзлочинністю (ЕС3) Європолу, CIEP залучає експертів з приватного сектору до штаб-квартири Європолу в Гаазі для тимчасової роботи пліч-о-пліч над конкретними проектами з аналітиками та експертами ЕС3. Оскільки міжнародний ландшафт кіберзагроз постійно змінюється, а злочинці використовують поширення нових технологій для атак на установи, підприємства та громадян по всій Європі, жодна країна чи компанія не може ефективно протидіяти цим загрозам самостійно. Саме тому основна місія Європолу, об’єднання партнерів з правоохоронних органів для

співпраці, має першорядне значення для захисту критично важливої інфраструктури та захисту громадян по всій Європі. Крім того, CIEP реалізує нещодавню стратегію Європолу « Забезпечення безпеки у партнерстві», узгоджуючи технічний досвід приватного сектору з оперативними можливостями правоохоронних органів. На початку 2025 року Європол координував дії з правоохоронними органами по всій Європі, щоб придушити Lumma Stealer, найзначнішу у світі загрозу крадіжки інформації. Microsoft, один з перших партнерів CIEP, виявила понад 394 000 комп'ютерів Windows у всьому світі, заражених шкідливим програмним забезпеченням Lumma, що дозволило Європолу та міжнародним партнерам порушити роботу технічної інфраструктури, перервавши зв'язок між шкідливим інструментом та жертвами. В результаті операції було вилучено або заблоковано понад 2 300 доменів командування та контролю, що використовувалися для збору викрадених особистих та фінансових даних [1].

На офіційному сайті Європолу також було оприлюднено позитивний приклад діяльності органу щодо припинення шахрайських дій. Так, зазначено, що 18 квітня 2024 року поліцейські сили Німеччини, Албанії, Боснії та Герцеговини, Косова та Лівану здійснили рейди у 12 кол-центрах, визначених як джерела тисяч щоденних шахрайських дзвінків. 21 особу було затримано під час цього дня акції, підтриманої Європолом, в результаті якої було викрито злочинну мережу, відповідальну за шахрайство тисяч жертв шляхом використання різних методів дій. Способи дії абонентів варіювалися від шокуючих фальшивих дзвінків до поліції, переконливого інвестиційного шахрайства до болісних романтичних афер. У рамках безпрецедентних зусиль правоохоронних органів масштабне німецьке розслідування переросло в операцію PANDORA, в результаті якої було виявлено 39 підозрюваних. Операція PANDORA розпочалася з банківського касира у Фрайбурзі, Німеччина. Коли у грудні 2023 року клієнт попросив зняти понад 100 000 євро готівкою, касир запідозрив щось підозрюючи та швидко зрозумів, що клієнт став жертвою «шахрайства з фальшивим поліцейським». Він повідомив справжню поліцію, яка не дала жертві передати

гроші шахраям. Замість отримання величезної суми готівки, інкасаторів заарештували співробітники поліції Фрайбурга. Згодом за телефонною лінією жертви було встановлено спостереження. Розслідуючи цю окрему справу, слідчі невдовзі з'ясували, що номери телефонів, які використовували зловмисники, могли бути пов'язані з понад 28 000 шахрайських дзвінків лише за 48 годин. Німецьким слідчим вдалося відстежувати фактичні розмови, що надходили з численних кол-центрів, у режимі реального часу. З грудня 2023 року понад сто офіцерів цілодобово чергували в Управлінні кримінальної поліції землі Баден-Вюртемберг, і згодом вони отримали зміст понад 1,3 мільйона шахрайських розмов. У співпраці з прокуратурою Фрайбурга, а пізніше з прокуратурою Карлсруе, метою було запобігання цьому злочину по всій Німеччині. Відряджені офіцери одночасно контролювали до 30 розмов різної тривалості. Державне управління кримінальної поліції створило власний кол-центр для боротьби з міжнародною злочинною діяльністю. Слідчі працювали позмінно та мали одну головну мету: запобігти шахрайству. Щойно стало зрозуміло, що будь-хто, хто отримав дзвінок, може стати жертвою шахрайства, поліція звернулася до потенційних жертв, щоб попередити їх. Лише за чотири місяці понад 7 500 дзвінків перевищили поріг, який дає право органам влади порушити кримінальне провадження. Загалом, залученим співробітникам вдалося запобігти фінансовим втратам для жертв у понад вісімдесяти відсотках цих злочинів, щодо яких висунуто обвинувачення. Загалом потенційні збитки становили б понад 10 мільйонів євро [3].

Наведена операція є наочним прикладом ефективності та значення інформаційно-аналітичного забезпечення механізму запобігання кримінальним правопорушенням, які пов’язані із шахрайством. Зокрема це стосується випадків, коли такі протиправні діяння вчиняються у складі організованих груп та злочинних організацій, а також тоді, коли вони є серійними. Вказаний приклад доводить, що інформація про вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного із шахрайством має не тільки використовуватись як доказ щодо

вчинення конкретного шахрайства, а й розглядатись з позиції лише одного із декількох протиправних діянь.

Таким чином, проведене дослідження надало підставу для висновків про те, що наразі діяльність національних правоохоронних органів за напрямом запобігання кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 190 КК України потребує удосконалення. Першочерговою проблемою, яка потребує вирішення є потреба у створенні та запровадженні актуального механізму професійної підготовки працівників правоохоронних органів, спрямованого на підвищення кваліфікації за напрямом розкриття та розслідування кримінальних правопорушень проти власності, які вчиняються із застосуванням інформаційних технологій.

Досвід зарубіжних країн, а також міжнародний досвід надали можливість систематизувати потенційно ефективні засоби впливу на стан кримінально протиправної діяльності, пов'язаної із вчиненням шахрайських дій, які можуть бути реалізовані правоохоронними органами: 1) створення єдиної системи електронних повідомлень про вчинення шахрайських дій, утримувачем якої мають бути правоохоронні органи – Національна поліція України (Велика Британія); 2) налагодження спільної діяльності між правоохоронними органами та банківськими установами (Сінгапур). Це може бути, наприклад, розробка та впровадження у практичну діяльність алгоритму спільних дій у випадках виявлення фактів вчинення шахрайських дій із використанням банківських систем, інформацій тощо. Із урахуванням того, що здебільшого такі дії вчиняються у складі організованих груп та злочинних організацій, правоохоронним органом, відповідальним за такий напрям доцільно було б визначити Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України; 3) удосконалення інформаційно-технічного та програмного забезпечення правоохоронної діяльності шляхом використання технічних засобів і цифрових технологій, які застосовуються для вчинення шахрайств, як інструментів виявлення, документування та запобігання таким протиправним діянням (Сполучені Штати Америки).

Висновки до 3 розділу

1. Констатовано, що більшість проблем організації діяльності правоохоронних органів щодо запобігання шахрайствам пов'язані із потребою у посиленні ефективності взаємодії між різними правоохоронними органами та нормативним закріпленням такого алгоритму. Особлива увага має бути приділена діяльності правоохоронних органів щодо протидії кримінальним правопорушенням, які вчиняються засудженими установ виконання покарань. Під час дослідження було встановлено, що на сьогоднішній день невирішеними питаннями залишається порядок взаємодії між оперативними підрозділами установ виконання покарань, поліцією та СБУ.

Основним завданням, яке має бути вирішено є створення та запровадження у практичну діяльність проактивні моделі запобігання шахрайствам. Як видається, наприклад, підставою для реагування має бути не тільки заява потерпілої особи, а й сукупність індикаторів ризику вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України (наприклад, використання до різних осіб однакових способів обману, наявність взаємозв'язків між кримінальними провадженнями, схожість способу вчинення шахрайства із тими, що вже використовувались конкретними особами тощо). Ще одним важливим аспектом є налагодження взаємодії між правоохоронними органами та банківськими установами, виділення шахрайств, зумовлених воєнним станом як окремого об'єкту кримінологічного моніторингу (систематизація схем вчинення, способів обману та зловживання довірою, типізація жертв протиправного діяння тощо).

2. Визначено, що наразі діяльність національних правоохоронних органів за напрямом запобігання кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 190 КК України потребує удосконалення. Першочерговою проблемою, яка потребує вирішення є потреба у створенні та запровадженні актуального механізму професійної підготовки працівників правоохоронних органів, спрямованого на підвищення кваліфікації за напрямом розкриття та розслідування кримінальних

правопорушень проти власності, які вчиняються із застосуванням інформаційних технологій.

Досвід зарубіжних країн, а також міжнародний досвід надали можливість систематизувати потенційно ефективні засоби впливу на стан кримінально протиправної діяльності, пов'язаної із вчиненням шахрайських дій, які можуть бути реалізовані правоохоронними органами: 1) створення єдиної системи електронних повідомлень про вчинення шахрайських дій, утримувачем якої мають бути правоохоронні органи – Національна поліція України (Велика Британія); 2) налагодження спільної діяльності між правоохоронними органами та банківськими установами (Сінгапур). Це може бути, наприклад, розробка та впровадження у практичну діяльність алгоритму спільних дій у випадках виявлення фактів вчинення шахрайських дій із використанням банківських систем, інформацій тощо. Із урахуванням того, що здебільшого такі дії вчиняються у складі організованих груп та злочинних організацій, правоохоронним органом, відповідальним за такий напрям доцільно було б визначити Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України; 3) удосконалення інформаційно-технічного та програмного забезпечення правоохоронної діяльності шляхом використання технічних засобів і цифрових технологій, які застосовуються для вчинення шахрайств, як інструментів виявлення, документування та запобігання таким протиправним діянням (Сполучені Штати Америки).

ВИСНОВКИ

У дослідженні вирішено важливе наукове завдання, яке полягало в аналізі теоретико-правових, організаційних засад діяльності правоохоронних органів щодо запобігання шахрайству в умовах воєнного стану, виявленні прогалин у реалізації превентивних заходів, а також розробленні науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій спрямованих на удосконалення правоохоронної діяльності, підвищення ефективності міжвідомчої взаємодії органів правопорядку та запобігання шахрайству із урахуванням сучасних криміногенних загроз і умов воєнного стану. До основних результатів дисертації віднесено такі:

1. Досліджено соціальну обумовленість вторинної пеналізації шахрайства в умовах воєнного стану. Вказано, що з моменту повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну кількісний показник кримінальних правопорушень проти власності значно змінився у негативний бік. Зростання кількості таких протиправних діянь відбулось, не дивлячись на значне зменшення населення України. За останні п’ять років кількість шахрайств відносно загальної кількості кримінальних правопорушень проти власності поступово зростала і після 2022 року набула свого піку. Це стало аргументом на користь думки, що така кримінологічна ситуація утворила сукупність підстав для доповнення ст. 190 КК України такою кваліфікуючою ознакою як вчинення цього діяння в умовах воєнного стану.

Зауважено, що відмова у проєкті нового кримінального законодавства від поняття «шахрайство» як виду кримінального правопорушення проти власності не відповідає тенденціям розвитку європейського права та наразі чинним міжнародним правовим документам.

2. Визначено проблеми, які виникають під час кваліфікації шахрайств, вчинених в умовах воєнного стану та запропоновано можливі способи їх вирішення. Особливу увагу приділено розмежуванню шахрайства та кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України. Зазначено,

що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 201-2 КК України має кримінально-правові ознаки, близькі до ознак протиправного діяння, передбаченого ст. 191 КК України. Додатково аргументовано, що ознаки шахрайства можуть бути у випадку, коли незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги вчиняється щодо неіснуючих товарів в контексті першої форми реалізації об'єктивної сторони, визначеної в ч. 1 ст. 201-2 КК України (про що вказував М.І. Хавронюк), або якщо обман або зловживання довірою було використано під час укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном (коли кримінальний правопорушник заздалегідь знає про відсутність предмету кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України). Ознаками, які надають можливість відмежувати кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 від діяння, передбаченого ст. 201-2 КК України також є такі: 1) безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України є господарська діяльність, пов'язана із наданням та використанням гуманітарної допомоги, у зв'язку із чим, на відміну від ст. 190 КК України, посягання здійснюється на державну діяльність; 2) форми реалізації об'єктивної сторони незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги у більшості випадків виключають можливість використання обману або зловживання довірою; 3) здебільшого вчинення кримінального правопорушення можливе тільки суб'єктами, передбаченими Законом України від 22.10.1999 № 1192-XIV «Про гуманітарну допомогу», що корелюється із ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України та майже повністю виключає ймовірність вчинення такого діяння з ознаками шахрайства; 4) наявність спеціальної мети – отримання прибутку, яка передбачена диспозицією ч. 1 ст. 201-2 КК України.

3. Проаналізовано стан та тенденції шахрайств, вчинених в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану. Встановлено, що, не дивлячись на позитивні тенденції, зумовлені підвищенням ефективності правоохоронної

діяльності за напрямом протидії кримінальним правопорушенням проти власності, кількісний показник кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України залишається достатньо високим. Основною причиною, яка це зумовлює є активна трансформація способів вчинення шахрайств, чому сприяють військово-політичні фактори та чинники, які сформувались в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану.

Основними тенденціями розвитку шахрайств в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану визначено: 1) адаптацію способів обману та зловживання довіри до умов воєнного стану (використання соціально-побутових та безпекових потреб населення, допомога Збройним Силам України, пошук зниклих безвісті цивільних та військовослужбовців тощо); 2) недоліки правотворчої діяльності, які сприяють інтенсифікації криміногенних загроз (створення нової підстави умовно-дострокового звільнення – для проходження військової служби за контрактом часто стає причиною повернення осіб до кримінально протиправної діяльності); 3) продовження шахрайської діяльності в умовах ізоляції; 4) посилення латентності шахрайств (через часткову окупацію окремих регіонів країни, що ускладнює виявлення та розкриття таких випадків); 5) ускладнення форм реалізації кримінально протиправного умислу (цифровізація, транскордонна протиправна діяльність тощо).

4. Проаналізовано та систематизовано детермінанти, що впливають на вчинення шахрайств в умовах воєнного стану. Зазначено, що в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану основними детермінантами шахрайств є: соціально-економічні, які перебувають під впливом військово-політичних факторів та чинників, а також пов’язані з : 1) відсутністю достатньої кількості робочих місць для працевлаштування; 2) відсутністю можливості отримати повну вищу освіту та здобути гідну професію; 3) високим рівнем алкоголізації та наркотизації населення, що впливає на формування маргінальних груп; 4) незадовільним рівнем правової освіти та неможливістю оцінити протиправність окремих діянь; 5) незадовільним рівнем культури та виховання або його відсутністю; 6) відсутністю ефективних ресоціалізаційних програм для

осіб, які були засуджені за вчинення кримінальних правопорушень; 7) відсутністю ефективних програм для виправлення осіб, які відбувають покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти власності в установах виконання покарань; 8) відсутністю належного контролю за засудженими, які відбувають покарання у виді позбавлення волі; 9) викривленим уявленням про етичну професійну поведінку, що часто зумовлює ситуації, коли особа використовує службовий або соціальний статус для зловживання довірою; 10) незадовільним соціальним середовищем, яке раціоналізує кримінально протиправну поведінку; 11) прагненням до надмірного збагачення (гіпертрофована корислива мотивація); та організаційно-правові, до яких віднесено: 1) недоліки конструкції кримінально-правової норми, в якій встановлено кримінальну відповідальність за шахрайство; 2) недоліки методичного забезпечення суб'єктів запобігання та протидії шахрайству.

5. Охарактеризовано осіб, які вчиняють шахрайство в умовах воєнного стану. Аргументовано, що соціально-демографічні ознаки особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України є такими: чоловік (71,5 %) у віці 29-39 років (39 %), який має базову середню або профільну середню освіту (67,39 %), працездатний, але такий, що ніде не навчається та не працює (74,8 %), громадянин України (99,1 %). Кримінально-правові ознаки особи, які вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України (на підставі аналізу останніх п'яти років) є такими: кримінальне правопорушення вчиняє найчастіше особа, яка раніше вчиняла суспільно небезпечні діяння (30,3 %), не характеризується схильністю до вживання алкоголю та наркотичних засобів (1,3 %), в окремих випадках діяння вчиняється у складі організованої групи (1,9 %). До морально-психологічних ознак особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 190 КК України віднесено такі: 1) схильність до маніпуляцій – особа, яка вчиняє шахрайство, використовуючи певні «схеми» намагається впливати на свідомість потерпілого, що і утворює такі форми реалізації об'єктивної сторони як обман та зловживання довірою; 2) характерні комунікативні навички – особа, яка вчиняє шахрайство

майже у 99 % випадків попередньо спілкується із потерпілим, що необхідно для побудови подальшої маніпулятивної техніки; 3) незадовільний рівень емпатії – особи, які вчиняють шахрайства рідко цікавляться матеріальним станом потерпілого та не враховують істотність потенційно спричинюваної шкоди; 4) висока самооцінка – такі особи впевнені у собі, що сприяє реалізації кримінально протиправного умислу.

6. Охарактеризовано жертв шахрайств, які вчиняються в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану. Вказано, що в останні три роки відзначається стійка тенденція до збільшення кількісного показника кримінальних правопорушень, передбаченого ст. 190 КК України, які вчиняються щодо жінок. Станом на 2026 рік, відсоток жінок-жертв шахрайств складає більшу половину загальної кількості потерпілих від таких суспільно небезпечних діянь. В умовах дії особливого правового режиму воєнного стану виокремлено такі основні типи жертв кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України: 1) активні жертви – жертви, які своїми діями сприяють вчиненню щодо них шахрайських дій – розповідають малознайомим особам про особисті проблеми (наприклад, зникнення без вісті родичів, які проходять службу у Збройних Силах України), шукають роботу на неофіційних сайтах, намагаються орендувати житло акцентуючи увагу на тому, що є внутрішньо переміщеними особами, шукають способи надання/отримання благодійної допомоги із використанням неперевірених джерел тощо; 2) пасивні жертви – особи, які не здійснюють активних дій, але є сприйнятливими на пропозиції допомоги – надання житла за мінімальну орендну плату або оплату комунальних послуг; прохання матеріальної допомоги на лікування або оренду особами, які маскуються під внутрішньо переміщених, інвалідів, військовослужбовців тощо; 3) провокативні – жертви, які самі утворюють сприятливе середовище для формування кримінально протиправного умислу на вчинення шахрайств. Наприклад, пропонують малознайомим особам розпочати спільний бізнес, створити благодійну організацію тощо.

7. Визначено проблеми організації діяльності правоохоронних органів щодо запобігання шахрайствам. Констатовано, що більшість проблем організації діяльності правоохоронних органів щодо запобігання шахрайствам пов'язані із потребою у посиленні ефективності взаємодії між різними правоохоронними органами та нормативним закріпленням такого алгоритму. Особлива увага має бути приділена діяльності правоохоронних органів щодо протидії кримінальним правопорушенням, які вчиняються засудженими установ виконання покарань. Під час дослідження було встановлено, що на сьогоднішній день невирішеними питаннями залишається порядок взаємодії між оперативними підрозділами установ виконання покарань, поліцією та СБУ. Основним завданням, яке має бути вирішено є створення та запровадження у практичну діяльність проактивні моделі запобігання шахрайствам. Ще одним важливим аспектом є налагодження взаємодії між правоохоронними органами та банківськими установами, виділення шахрайств, зумовлених воєнним станом як окремого об'єкту кримінологічного моніторингу (систематизація схем вчинення, способів обману та зловживання довірою, типізація жертв протиправного діяння тощо).

8. Визначено шляхи удосконалення діяльності правоохоронних органів за напрямом запобігання кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 190 Кримінального кодексу України. Першочерговою проблемою, яка потребує вирішення визначено потребу у створенні та запровадженні актуального механізму професійної підготовки працівників правоохоронних органів, спрямованого на підвищення кваліфікації за напрямом розкриття та розслідування кримінальних правопорушень проти власності, які вчиняються із застосуванням інформаційних технологій.

Досвід зарубіжних країн надав можливість систематизувати потенційно ефективні засоби впливу на стан кримінально протиправної діяльності, пов'язаної із вчиненням шахрайських дій, які можуть бути реалізовані правоохоронними органами: 1) створення єдиної системи електронних повідомлень про вчинення шахрайських дій, утримувачем якої мають бути правоохоронні органи (Велика Британія); 2) налагодження спільної діяльності

між правоохоронними органами та банківськими установами (Сінгапур); 3) удосконалення інформаційно-технічного та програмного забезпечення правоохоронної діяльності шляхом використання технічних засобів і цифрових технологій, які застосовуються для вчинення шахрайств, як інструментів виявлення, документування та запобігання таким протиправним діянням (Сполучені Штати Америки).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cyber Intelligence Extension Programme (CIEP). URL: https://www.europol.europa.eu/work-with-us/other-opportunities/cyber-intelligence-extension-programme-ciep

2. Joint Operation Between The Anti-Scam Centre And Five Partnering Banks Led To Disruption Of More Than 500 Ongoing Scams. URL: https://www.police.gov.sg/Media-Hub/News/2026/05/20260512_joint_operation_between_the_anti-scam_centre_and_five_partnering_banks

3. Operation PANDORA shuts down 12 phone fraud call centres. URL: https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/operation-pandora-shuts-down-12-phone-fraud-call-centres?trk=article-ssr-frontend-pulse_little-text-block

4. Qakbot Malware Disrupted in International Cyber Takedown. URL: https://www.justice.gov/archives/opa/pr/qakbot-malware-disrupted-international-cyber-takedown

5. Report Fraud launches. URL: https://www.cityoflondon.police.uk/news/city-of-london/news/2026/january/report-fraud-launches

6. Wang Q., Liu Z., Bernat E. M., Vivino A.A, Liang Z., Bai S., Liu Ch., Yang B., Zhang Zh. Pretending to Be Better Than They Are? Emotional Manipulation in Imprisoned Fraudsters. URL: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33746811/

7. Бажанов М. И. К вопросу о преемственности в уголовном праве. *Проблемы законности* : респ. междувед. науч. сб. Харьков, 1995. Вып. 30. С. 114–121.

8. Балобанова Д.О. Динаміка кримінального права України (теоретико-прикладне дослідження): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право. Одеса: Національний університет

«Одеська юридична академія», Одеський державний університет внутрішніх справ, 2021. 44 с.

9. Балобанова Д.О. Часовий компонент динаміки кримінального права України в умовах збройної агресії. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах* : матеріали Міжнародної науковопрактичної конференції (21 жовтня 2022 року) / упор. Л. В. Павлик, У. О. Цмоць. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 28-31

10. Брисковська О., Крижна В. Криміналістична характеристика осіб, які вчиняють шахрайства щодо родичів зниклих безвісти під час російсько-української війни. *Наука і правоохорона*. 2026. Вип. 1 (71). С. 89–102. DOI: 10.33270/05267101.9

11. Бурдоносова М.А. Вплив рівня освіти особи на розвиток її правової свідомості. URL: http://lsej.org.ua/1_2018/4.pdf

12. В Україні оголосили винагороду за інформацію про шахрайські кол-центри. URL: https://www.rbc.ua/rus/news/vinagoroda-100-tisyach-griven-ukrayini-zbirayut-1791807330.html#goog_rewarded

13. Вакуліч Т.М. Механізми віктимізації особистості жінки. URL: https://journals.maup.com.ua/index.php/psych-health/article/view/138/123

14. Валовий Є.В. Віктимологічні ознаки жертви кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 Кримінального кодексу України *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5 грудня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 346-351

15. Валовий Є.В. До питання щодо вирішення окремих проблем організації діяльності правоохоронних органів щодо запобігання шахрайствам в умовах воєнного стану . *Modern Achievements in Legal Science and Practice (March 19–20, 2025. Riga, the Republic of Latvia)* : International scientific conference. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. С. 318-320

16. Валовий Є.В. До питання щодо доцільності розмежування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 та ст. 201-2 Кримінального

кодексу України. *Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану*: Міжнародна науково-практична конференція. Науково-дослідний інститут публічного права, 17 травня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 281-286

17. Валовий Є.В. Особливості кримінальної відповідальності за шахрайство, вчинене в умовах воєнного стану. *Правовий часопис Донбасу*. № 38 (88). 2024. С. 34-38

18. Валовий Є.В. Соціально-демографічні ознаки особи, яка вчиняє шахрайство. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 6. 2025. С. 451-455

19. Валовий Є.В. Соціально-економічні детермінанти, що впливають на вчинення шахрайств в умовах воєнного стану. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 5. 2025. С. 491-496

20. Виговський Д., Нікіфорова Т. Окремі питання кримінологічного визначення поняття «жертва злочину». URL: https://unz.univer.km.ua/index.php/unz/uk/article/view/73_175-183/pdf

21. Вилучено майже 21 млн гривень, здобутих шахрайським шляхом: у Дніпрі поліцейські ліквідували мережу кол-центрів, через які ошукували громадян ЄС. URL: https://npu.gov.ua/news/vylucheno-maizhe-21-mln-hryven-zdobutykh-shakhraiskym-shliakhom-u-dnipri-politseiski-likviduvaly-merezhu-kol-tsentriv-cherez-iaki-oshukuvaly-hromadian-ies

22. Виманювали кошти за «зцілення» як «помічники екстрасенсів»: Нацполіція повідомила про підозру групі шахраїв. URL: https://npu.gov.ua/news/vymaniuvaly-koshty-za-ztsilennia-iak-pomichnyky-ekstrasensiv-natspolitsiia-povidomyla-pro-pidozru-hrupi-shakhraiv

23. Вирок Вищого антикорупційного суду від 06 серпня 2025 року (справа № 991/1196/24). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129342625

24. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 16.05.2025 (№ 461/9140/23). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127390188

25. Вирок Деснянського районного суду м. Києва від 27 лютого 2024 року (справа № 756/8993/20). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117266962

26. Вирок Зміївського районного суду Харківської області від 24 грудня 2024 року (справа № 621/4586/24). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124040358

27. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 11 лютого 2026 року (справа № 344/11011/16-к). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133984611

28. Вирок Інгулецького районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 13 січня 2016 року (справа № 213/3688/15-к). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/55020334

29. Вирок Ковпаківського районного суду м. Суми від 19 травня 2026 року (справа № 592/7290/26). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/136645389

30. Вирок Личаківського районного суду м. Львова від 30 травня 2025 року (справа № 463/11685/24). URL: https://clarity-project.info/court/decision/127739114

31. Вирок Могилів-Подільського міськрайонного суду Вінницької області від 13 лютого 2023 року (справа № 138/719/22). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108949752

32. Вирок Надвірнянського районного суду Івано-Франківської області від 24 лютого 2025 року (справа № 348/2290/23). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125380471

33. Вирок Новобаварського районного суду м. Харкова від 20.06.2025 (справа № 639/3833/25). URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/128272309/

34. Вирок Пирятинського районний суд Полтавської області від 16 жовтня 2024 року (справа № 544/498/24). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/122385425

35. Вирок Сихівського районного суду м. Львова від 12.04.2019 (справа № 464/8364/15-к). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81282118

36. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 01 жовтня 2024 року (справа № №686/21439/22). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/122031773

37. Віктимологія : навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2017. 308 с.

38. Гарбінська-Руденко А.В., Кучко М.О. Забезпечення інформаційної безпеки правоохоронними органами України. URL: https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/381/392

39. Голіна В.В. Жіноча злочинність в Україні: характеристика і попередження. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a93b74ff-2036-41d3-b9ce-cabd3e73972e/content

40. Голіна В.В., Головкін Б.М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини. Навчальний посібник. Х.: Право, 2014. 513 с. URL: http://lib-net.com/book/105_Kriminologiya_Zagalna_ta_Osobliva_chastini.html

41. Григорчук О.Ю. Кадрове забезпечення органів Національної поліції в умовах воєнного стану. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/357588/343509

42. Директива (ЄС) 2017/1371 Європейського парламенту та ради від 5 липня 2017 року про боротьбу з шахрайством, спрямованим проти фінансових інтересів союзу, кримінально-правовими засобами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-17#Text

43. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua

44. Закон України від 18.07.2024 № 3886-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3886-20#Text

45. Закон України від 03.03.2022 № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#n6

46. Закон України від 13.07.2023 № 3233-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#Text

47. Закон України від 24.03.2022 № 2155-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#n5

48. Звіт за результатами моніторингового візиту до Старобабанівської виправної колонії №92. URL: https://khpg.org/1608815727

49. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2023 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_NPU_2023.pdf

50. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2024 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2024/zvit-npu-2024.pdf

51. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2025 році. URL: https://npu.gov.ua/static-objects/npu/sites/1/zvit-npu-2025.pdf

52. Звіт про фінансову стабільність. Червень 2023. НБУ. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2023-H1.pdf?v=

53. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 07.07.2017 № 575. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text

54. Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного

інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 27 квітня 2020 року № 357. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text

55. Каменський Д.В. Відповідальність за розкрадання гуманітарної допомоги: новела вітчизняного кримінального закону під час війни. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2022. № 3(21). С. 70-82

56. Киричко В.М. Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201-2 КК): проблеми системного тлумачення та практичного застосування і шляхи їх вирішення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. № 1(19). С. 150-181

57. Кіберполіція України. Офіційний сайт. Протидія фейкам, пропаганді, хакерським атакам та шахрайству – результати роботи кіберполіції з початку воєнного стану. URL: https://cyberpolice.gov.ua/news/protydiya-fejkam-propagandi-xakerskym-atakam-ta-shaxrajstvu--rezultaty-roboty-kiberpolicziyi-z-pochatku-voyennogo-stanu-3741

58. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

59. Колодчин Д. В. Злочинність у пенітенціарній сфері України: теорія і практика :дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08, Одеськ. держ. ун-т внутр справ. Одеса, 2025. 468 с.

60. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027, схвалений Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text

61. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1081

62. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text

63. Кримінологія (Загальна частина) : навч. посіб. / І. О. Бандурка, О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2025. 616 с.

64. Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Чернєй, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернєя ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.

65. Кришевич О.В. Кримінальна відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні* : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. / упоряд. та заг. ред.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; Нац. шк. суддів України ; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права» ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2022. С. 268-272

66. Лук'яненко С.В. Система чинників формування особистості злочинця. URL: https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/79/71

67. Майстренко М. М., Татарин І. І. Проблемні аспекти доказування шахрайств, вчинених у кіберпросторі. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4227/1/%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%202.pdf

68. Марін О.К. Проблеми кримінально-правової оцінки незаконного використання гуманітарної допомоги за КК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 334-338

69. Мовчан Р.О. Аналіз законодавчого рішення про посилення кримінальної відповідальності за мародерство. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/260155/256526

70. На Черкащині ДБР викрило інспектора колонії, який намагався збути наркотики засудженим. URL: https://dbr.gov.ua/news/na-cherkashhini-dbr-vikrilo-inspektora-kolonii-yakij-namagavsya-zbuti-narkotiki-zasudzhenim

71. Назимко Є. С., Пономарьова Т. І. Звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування у кримінальному та кримінально-виконавчому праві України та Польщі : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2018. 332 с.

72. Назимко Є.С., Пономарьова Т.І. Запобігання кримінальним правопорушенням у сучасній кримінології: теорія та практика: монографія. Вид. 2-е, переробл. та доповн. Київ : ВД «Дакор», 2024. 312 с.

73. Національна поліція України: звіт про результати роботи. 2025. URL: https://npu.gov.ua/static-objects/npu/sites/1/zvit-npu-2025.pdf

74. Недзельська Г. В. Особливості кримінологічної характеристики шахрайства, що вчиняється організованою групою. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів. 2022. 191 с.

75. Операційний план реалізації у 2025 і 2026 роках Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, затвердженому розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 жовтня 2025 р. № 1188-р. URL:https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/690/3aa/3d7/6903aa3d702be139304020.pdf

76. Офіс Генерального прокурора. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2

77. Пащенко О.О. Криміналізація та соціальна обумовленість. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1(8). С. 41-76

78. Поліцейські викрили утриманців виправної колонії та пособницю у шахрайстві. URL: https://ch.npu.gov.ua/news/politseiski-vykryly-utrymantsiv-vypravnoi-kolonii-ta-posobnytsiu-u-shakhraistvi

79. Поліцейські викрили шахрайський кол-центр, який очолював ексміністр закордонних справ «днр». URL:

https://cyberpolice.gov.ua/news/policzejski-vykryly-shaxrajskyj-kol-czentr-yakyj-ocholyuvav-eksministr-zakordonnyx-sprav-dnr-7914/

80. Пономарьова Т.І. Структура особистості неповнолітньої жертви кримінального правопорушення. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. Випуск 2, 2023. С. 35-42

81. Постанова Верховного Суду від 11 квітня 2024 року (справа № 569/14942/17). URL: https://lpd.court.gov.ua/legal-position/10415/document/43625

82. Постанова Верховного Суду від 17 жовтня 2022 року (справа № 686/13801/16-к). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106940469

83. Постанова Верховного Суду від 19 березня 2024 року (справа № *295/17062/15-к*). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117823839

84. Постанова Верховного Суду від 21 січня 2016 року (справа № 5-365кс15). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/55315147

85. Постанова Верховного Суду від 28 липня 2026 року (*справа № 591/5513/16-к*). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/138716562

86. Постанова Верховного Суду від 31 січня 2023 року (справа № 585/902/21). URL: https://iplex.com.ua/doc.php?d=5&red=100003e2e1dccf341de6aa55ed978615772abb&regnum=108791477

87. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text

88. Пояснювальна записка до до проекту Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України (щодо усунення внутрішніх суперечностей у караності кримінальних правопорушень)». URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/0c07972c-600a-4fad-90de-340b8c5c55df

89. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України щодо нецільового використання гуманітарної допомоги під час дії воєнного стану». URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/c510e783-a2d9-420a-b713-b6ec19a7a6bb

90. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за електронно-комунікаційне шахрайство». URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/ed4bacc6-24e0-4618-a871-d485e2da4b62

91. Представлялися військовими та обіцяли посприяти у звільненні з полону: на Рівненщині поліцейські викрили угруповання шахраїв. URL: https://npu.gov.ua/news/predstavlialysia-viiskovymy-ta-obitsialy-pospryiaty-u-zvilnenni-z-polonu-na-rivnenshchyni-politseiski-vykryly-uhrupovannia-shakhraiv

92. Привласнив кошти, зібрані для підрозділу ЗСУ, - військовому повідомлено про підозру у шахрайстві. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/privlasniv-kosti-zibrani-dlya-pidrozdilu-zsu-viiskovomu-povidomleno-pro-pidozru-u-saxraistvi

93. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text

94. Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія. Андрушко П.П., Бакумов О.С., Баулін Ю.В., Бурдін В.М., Вишневська І.А., Горох О.П., Гуторова Н.О., Марчук Н.О., Навроцький В.О., Пономаренко Ю.А., Стрельцов Є.Л., Хавронюк М.І. / За заг. ред. Ю.В. Бауліна, М.І. Хавронюка. К.: Компанія ВАІТЕ. 494 с.

95. Профілактика злочинів : підручник / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О.М. Джужи. Київ : Атіка, 2011. 720 с.

96. Прояви корупції в системі освіти: запобігання та протидія: навч.-мет. посіб. / К. А. Бабенко, Н. Г. Діденко, М. В. Кондрашова та ін. К. : Грамота, 2015. 184 с.

97. Рішення ЄСПЛ «Вінтман проти України» (Заява № 28403/05). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a45#Text

98. Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів від 23 серпня 2023. №162 дп-23. URL: https://kdkp.gov.ua/decision/2023/08/23/4178

99. Романенко Т. Способи вчинення шахрайств із використанням електронно-обчислювальної техніки як елемент їх криміналістичної

характеристики. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2020 № 3 (31), vol. 2. С. 144-148.

100. Романов С. Ю., Лактіонова Т. В. Щодо поняття віктимологічної профілактики злочинів у кримінології. *Право і безпека*. 2002. № 4. С. 148

101. Романюк А., Шевченко В. Дезінформаційні техніки шахрайств на темі волонтерства в умовах російсько-української війни. Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. 2025. Випуск 56. С. 194–207

102. Романюк І.М. Кримінально-правова характеристика злочинів, що посягають на інтелектуальну власність в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Львів, 2018. 238 с.

103. Самілик Г. М. Склад злочину і його наповнення. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. Вип. 3–4 (12–13) 2018. С. 159-164.

104. Самокиш І.В. Кримінально-правова охорона власності за законодавством України та країн Східної Європи. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021. 227 с.

105. Смаглюк О.В. Шахрайство за Кримінальним кодексом України 2001 року. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України, Київ, 2003. 20 с.

106. Смаглюк О.В. Шахрайство за Кримінальним кодексом України 2001 року. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України, Київ. 2003. 179 с.

107. Смаглюк О.В., Павловська А.А. Досягнення віку кримінальної відповідальності як ознака неповнолітнього суб’єкта злочину. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. №2. С. 181-186.

108. Сорочан А. В. Теоретичні та праксеологічні основи розслідування шахрайства на первинному ринку нерухомості. Дис. канд.юр.наук. 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2021. 173 с.

109. Старко О.Л. Кримінологічні ознаки особи неповнолітнього злочинця. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №5. С. 204.

110. Стратегія боротьби з організованою злочинністю, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text

111. Стратегія розвитку вищої освіти України на 2022-2032 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 року № 286-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-р#Text

112. Стрельцов Є.Л. Економічна злочинність в Україні. Курс лекцій. Передмова проф. Мартіна Фінке (університет Пассау, ФРН). Одеса, Бахва, 1977. 572 с. С. 137-176; Економічні злочини: Теоретичний погляд: монографія. Передмова академіка В.В. Сташиса: монографія. Одеса: Астропринт, 2001. 184 с.

113. Стрелюк Я.В. «Оперативно-розшукова протидія шахрайствам підрозділами карного розшуку ОВС України» : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Х., 2015. 20 с.

114. Судитимуть організовану групу, яка ошукала громадян Казахстану на понад 700 тис. грн. URL: https://npu.gov.ua/news/sudytymut-orhanizovanu-hrupu-iaka-oshukala-hromadian-kazakhstanu-na-ponad-700-tys-hrn-natspolitsiia

115. Таран Т. Г. Запобігання шахрайству, що вчиняється жінками в Україні. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019. 20 с.

116. Таран Т.Г. Загальносоціальні заходи запобігання шахрайству, що вчиняється жінками в Україні. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2018/6/tom_2/45.pdf

117. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навчальний посібник. Х.: УкрЮА, 1994. 76 с.

118. Тіточка Т.І. Основні чинники формування віктимної поведінки неповнолітніх. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. № 2(4). 2022. С. 69-73

119. Ткаченко С. В. Особливості досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у місцях тимчасової ізоляції : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2023. 247 с.

120. Ткачова О.В. Віктимність жінок: проблемні аспекти. *Теорія і практика правознавства*. 2017. Вип. 2 (12). С. 1-10

121. Толкач А.М., Стеченко К.Л. Співвідношення поняття «особа злочинця» із суміжними поняттями юридичних наук: «особа, винна у скоєнні кримінального правопорушення», «суб'єкт кримінального правопорушення», «обвинувачений». URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/12/19-2.pdf

122. Трач С. С. Деякі аспекти оперативно-розшукової профілактики шахрайств у сфері кредитних операцій банків. *Актуальні питання виявлення, досудового розслідування та попередження корупційних правопорушень*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 24 квіт. 2015 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 185–187.

123. Тютюгін В.І. Чергові плоди безсистемної «новелізації» кримінального законодавства України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023, № 1(19). С. 26-52

124. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2669

125. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В.О. Навроцького. К.: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

126. Упровадження комплексу «Безпечна країна» дасть змогу побудувати багаторівневу систему управління безпекою України. URL: https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/uprovadzennya-kompleksu-bezpecna-

krayina-dast-zmogu-pobuduvati-bagatorivnevu-sistemu-upravlinnya-bezpekoyu-ukrayini.

127. Ухвала Верховного Суду у справі № 0912/1638/12 (провадження № 51-2735 км 18) від 23 серпня 2018 року. URL: https://zakononline.com.ua/cause/show/0912___1638___12.

128. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07 лютого 2017 (справа № 296/8511/13-к). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/64739839

129. Ухвала Дарницького районного суду м. Києва у справі № 753/6509/19 від 08.04.2019 (провадження № 1-кс/753/2551/19). URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81582715

130. Ухвала Дергачівського районного суду від 26 листопада 2026 року (справа № 619/4671/25). URL: https://www.data-ua.com/doc/2875515388/persons

131. Ухвала Маньківського районного суду Черкаської області від 6 квітня 2026 року (справа № 705/1046/25). URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/135473948

132. Фаріон Д.О. Фінансове забезпечення житлового будівництва в Україні. *Ефективна економіка*. 2010. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/images/top_plashka.jpg

133. Федорчук І.М. Вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів, як обставина, що обтяжує покарання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. №3. С. 1-10.

134. Фінагеєв В.О. Стан наукового розроблення проблем запобігання шахрайству у сфері банківської діяльності. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 166-175.

135. Фоменко М.В. Кримінально-правове значення мотиву: аналіз наукової думки. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1. С. 43-49.

136. Фоменко М.В. Підстави криміналізації суспільно-небезпечних діянь. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0991850e-e555-4bca-95c6-f6872ea65813/content

137. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Атіка, 2004. 488 с.

138. Хавронюк М.І. За незаконне використання гуманітарної допомоги – кримінальна відповідальність. URL: https://pravo.org.ua/blogs/za-nezakonne-vykorystannya-gumanitarnoyi-dopomogy-kryminalna-vidpovidalnist/

139. Хамига Ю. Основні заходи протидії фінансовому шахрайству в Україні. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/39543/1/133-136%20Хамига.pdf

140. Харченко К.А. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. *ΛΌГОΣ. ONLINE*. 2020. № 5 (January). URL: https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.05.15.html

141. Царук Ю.Ю. Поняття та сутність протидії шахрайству, вчиненому в умовах воєнного стану. URL: https://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law/article/view/914/891

142. Чайка І. М. Кримінологічна характеристика та запобігання шахрайству в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 081 «Право». Кропивницький, 2023. 296 с.

143. Черкаські правоохоронці викрили засуджених, які в колонії займалися шахрайством. URL: https://ch.npu.gov.ua/news/cherkaski-pravookhorontsi-vykryly-zasudzhenykh-iaki-v-kolonii-zaimalysia-shakhraistvom

144. Шахрайська схема «Прохання підписати петицію». URL: https://www.if.gov.ua/news/shakhraiska-skhema-prokhannia-pidpysaty-petytsiiu

145. Щорічний звіт Департаменту кіберполіції Національної поліції України за 2025 рік. URL: https://cyberpolice.gov.ua/news/shhorichnyj-zvit-7096/

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший проректор
кандидат юридичних наук, професор
_____ **Олена ВОЛОБУЄВА**
«_03_» _____09_____ 2026 р.

АКТ
впровадження результатів дисертаційного дослідження в науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ

1. Комісія у складі:

Голова комісії: Ганна БУГА, начальник відділу організації наукової діяльності, доктор юридичних наук, доцент

Члени комісії: 1. Тетяна ПОНОМАРЬОВА, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка, доктор юридичних наук, старший дослідник

2. Юлія ДАНИЛЕВСЬКА, завідувач відділення аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

3. Богдана СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України, кандидат юридичних наук, доцент

2. Комісія встановила:

Результати дисертаційного дослідження Валового Євгенія Валерійовича на тему: «Діяльність правоохоронних органів щодо запобігання шахрайству, в умовах воєнного стану» використовуються в науково-дослідній діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ під час проведення кримінально-правових досліджень.

У науково-дослідній роботі Донецького державного університету внутрішніх справ використовуються положення щодо:

– причин формування віктимної поведінки уразливих категорій жертв шахрайства (жінки та діти) в умовах дії особливого правового режиму

воєнного стану, до яких віднесено: розрив родинних зв'язків, зумовлений вимушеними внутрішніми переміщеннями та евакуаціями; психологічне напруження через постійні обстріли цивільної інфраструктури, проблеми із працевлаштуванням; підвищену потребу в отриманні соціального супроводу та підтримки (благодійної допомоги тощо); вихід за межі звичного соціального середовища; погіршення стану матеріального забезпечення;

– визначення тенденцій розвитку шахрайств в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану, якими є: 1) адаптація способів обману та зловживання довіри до умов воєнного стану (використання соціально-побутових та безпекових потреб населення, уявна допомога Збройним Силам України, пошук зниклих безвісті цивільних та військовослужбовців тощо); 2) недоліки правотворчої діяльності, які сприяють інтенсифікації криміногенних загроз (створення нової підстави умовно-дострокового звільнення – для проходження військової служби за контрактом часто стає причиною повернення осіб до кримінально протиправної діяльності); 3) продовження шахрайської діяльності в умовах ізоляції; 4) посилення латентності шахрайств (через часткову окупацію окремих регіонів країни, що ускладнює виявлення та розкриття таких випадків); 5) ускладнення форм реалізації кримінально протиправного умислу (цифровізація, транскордонна протиправна діяльність тощо);

– сукупності кримінологічних ознак особи, яка вчиняє шахрайства в умовах воєнного стану, які є такими: чоловік (71,5 %) у віці 29-39 років (39 %), що має базову середню або профільну середню освіту (67,39 %), працездатний, але такий, що ніде не навчається та не працює (74,8 %), громадянин України (99,1 %). Кримінальне правопорушення вчиняє найчастіше повторно (рецидив) (30,3 %), не характеризується схильністю до вживання алкоголю та наркотичних засобів (1,3 %), в окремих випадках діяння вчиняється у складі організованої групи (1,9 %).

Голова комісії: _____ Ганна БУГА

Члени комісії:

_____ Тетяна ПОНОМАРЬОВА

_____ Юлія ДАНИЛЕВСЬКА

_____ Богдана СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ

ЗАРЕЄСТРОВАНО
в журналі обліку актів впровадження результатів наукових досліджень в науково-дослідну діяльність
Донецького державного університету внутрішніх справ
«03» 09 2026 р.
Науковий співробітник ВОНР
_____ Ганна Буга
(підпис, прізвище)

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший проректор
кандидат юридичних наук, професор
Олена ВОЛОБУЄВА
«09» 09 2026 р.

АКТ
впровадження результатів дисертаційного дослідження
в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ

1. Комісія у складі:
Голова комісії: Ганна БУГА, начальник відділу організації наукової діяльності, доктор юридичних наук, доцент
Члени комісії: 1. Ольга ГАПОНЮК, начальник відділу забезпечення якості освіти, кандидат економічних наук, доцент
2. Тетяна ПОНОМАРЬОВА, гарант освітньо-наукової програми «Правоохоронна діяльність» третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю К9 Правоохоронна діяльність, галузь знань К Безпека та оборона
3. Юлія ДАНИЛЕВСЬКА, завідувач відділення аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, кандидат юридичних наук старший науковий співробітник

2. Комісія встановила:
Результати дисертаційного Валового Євгенія Валерійовича на тему «Діяльність правоохоронних органів щодо запобігання шахрайству, в умовах воєнного стану» використовуються в освітньому процесі Донецького державного університету внутрішніх справ при викладанні навчальної дисципліни «Кримінальне право» та «Кримінологія», а також при підготовці лекцій і навчальних посібників із цих дисциплін. Зокрема в частині:
– типізації жертв кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України, що вчиняються в умовах воєнного стану, якими є: 1) активні жертви; 2) пасивні жертви; 3) провокативні жертви;
– системи соціально-економічних детермінант шахрайств, вчинених в умовах воєнного стану, які пов'язані з: 1) відсутністю достатньої кількості робочих місць для працевлаштування; 2) відсутністю можливості отримат

повну вищу освіту та здобути гідну професію; 3) високим рівнем алкоголізації та наркотизації населення, що впливає на формування маргінальних груп; 4) незадовільним рівнем правової освіти та неможливістю оцінити протиправність окремих діянь; 5) незадовільним рівнем культури та виховання або його відсутністю; 6) відсутністю ефективних ресоціалізаційних програм для осіб, які були засуджені за вчинення кримінальних правопорушень; 7) відсутністю ефективних програм для виправлення осіб, які відбувають покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти власності в установах виконання покарань; 8) відсутністю належного контролю за засудженими, які відбувають покарання у виді позбавлення волі; 9) викривленим уявленням про етичну професійну поведінку, що часто зумовлює ситуації, коли особа використовує службовий або соціальний статус для зловживання довірою; 10) незадовільним соціальним середовищем, яке раціоналізує кримінально протиправну поведінку; 11) прагненням до надмірного збагачення (гіпертрофована корислива мотивація);

– підстав, які мають бути враховані для відмежування шахрайства від цивільно-правових деліктів, до яких віднесено: 1) встановлення наявності предмету цивільно-правових відносин та реальної можливості відчуження/набуття права власності на нього; 2) встановлення факту вчинення особою всіх дій, спрямованих на задоволення корисливої мети шляхом зловживання довірою або обману (наприклад, надання завідомо неправдивої інформації щодо предмету договору, укладення угоди про надання неіснуючих послуг, створення фіктивного підприємства тощо); 3) встановлення моменту виникнення умислу на вчинення шахрайства та виключення ймовірності виникнення реальних перешкод для виконання цивільно-правової угоди; 4) встановлення факту наявності у особи права розпоряджатись майном, яке стає предметом цивільно-правової угоди.

Голова комісії:

Ганна БУГА

Члени комісії:

Ольга ГАПОНЮК

Тетяна ПОНОМАРЬОВА

Юлія ДАНИЛЕВСЬКА

ЗАРЕЄСТРОВАНО
в журналі обліку актів впровадження результатів наукових досліджень в освітній процес
Донецького державного університету внутрішніх справ
«03» 09 2026 р.
Науковий співробітник ВОНР
Г.С. Буга
(підпис, прізвище)

Додаток Б

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Валовий Є.В. Особливості кримінальної відповідальності за шахрайство, вчинене в умовах воєнного стану. *Правовий часопис Донбасу*. № 38 (88). 2024. С. 34-38

2. Валовий Є.В. Соціально-економічні детермінанти, що впливають на вчинення шахрайств в умовах воєнного стану. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 5. 2025. С. 491-496

3. Валовий Є.В. Соціально-демографічні ознаки особи, яка вчиняє шахрайство. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 6. 2025. С. 451-455

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Валовий Є.В. Віктимологічні ознаки жертви кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 Кримінального кодексу України *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5 грудня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 346-351.

2. Валовий Є.В. До питання щодо вирішення окремих проблем організації діяльності правоохоронних органів щодо запобігання шахрайствам в умовах воєнного стану. *Modern Achievements in Legal Science and Practice (March 19–20, 2025. Riga, the Republic of Latvia)* : International scientific conference. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. С. 318-320.

3. Валовий Є.В. До питання щодо доцільності розмежування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 та ст. 201-2 Кримінального кодексу

України. *Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану*: Міжнародна науково-практична конференція. Науково-дослідний інститут публічного права, 17 травня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 281-286